

Rádióspektroszkópiák, NMR, ESR, MRI

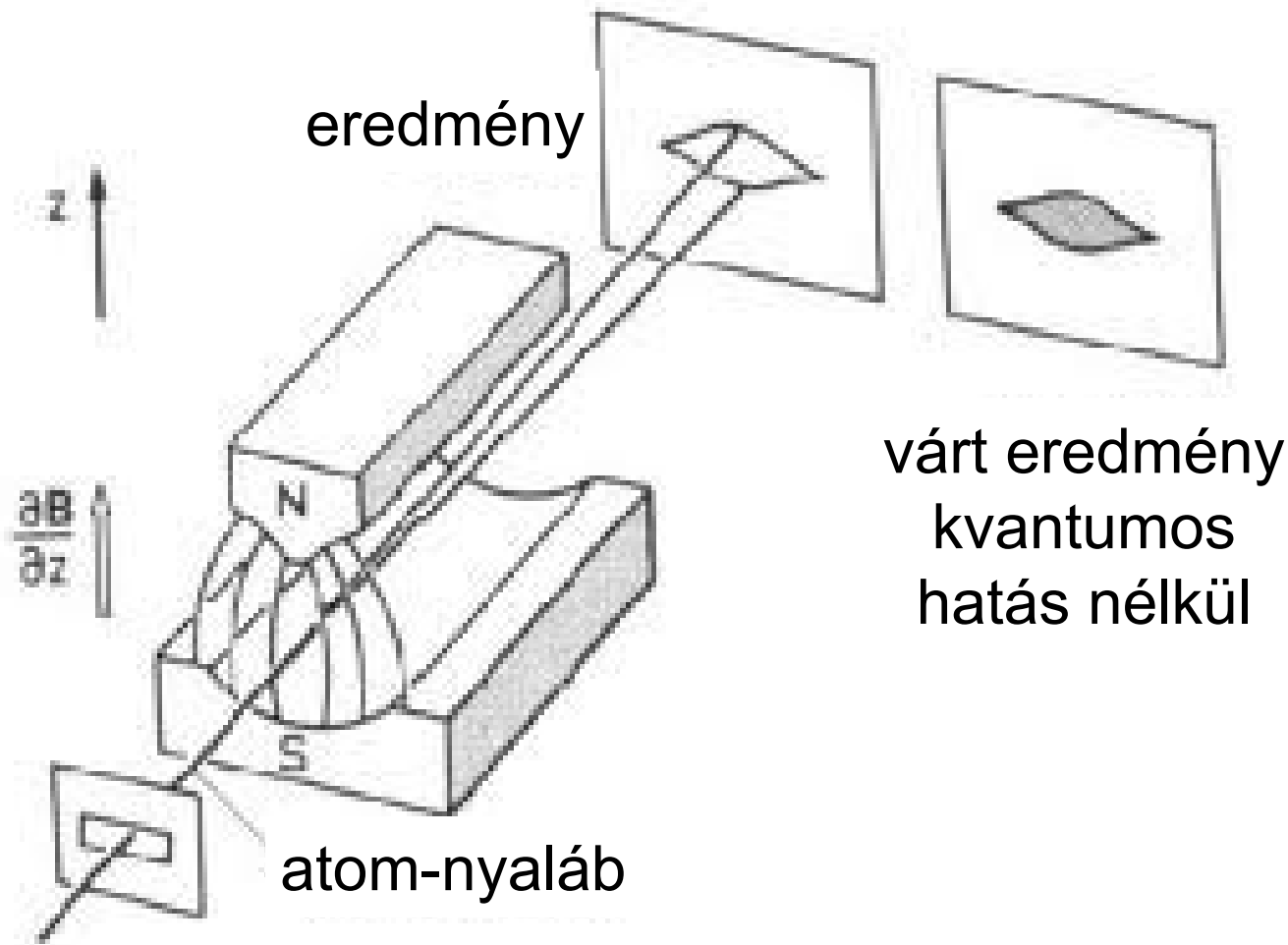
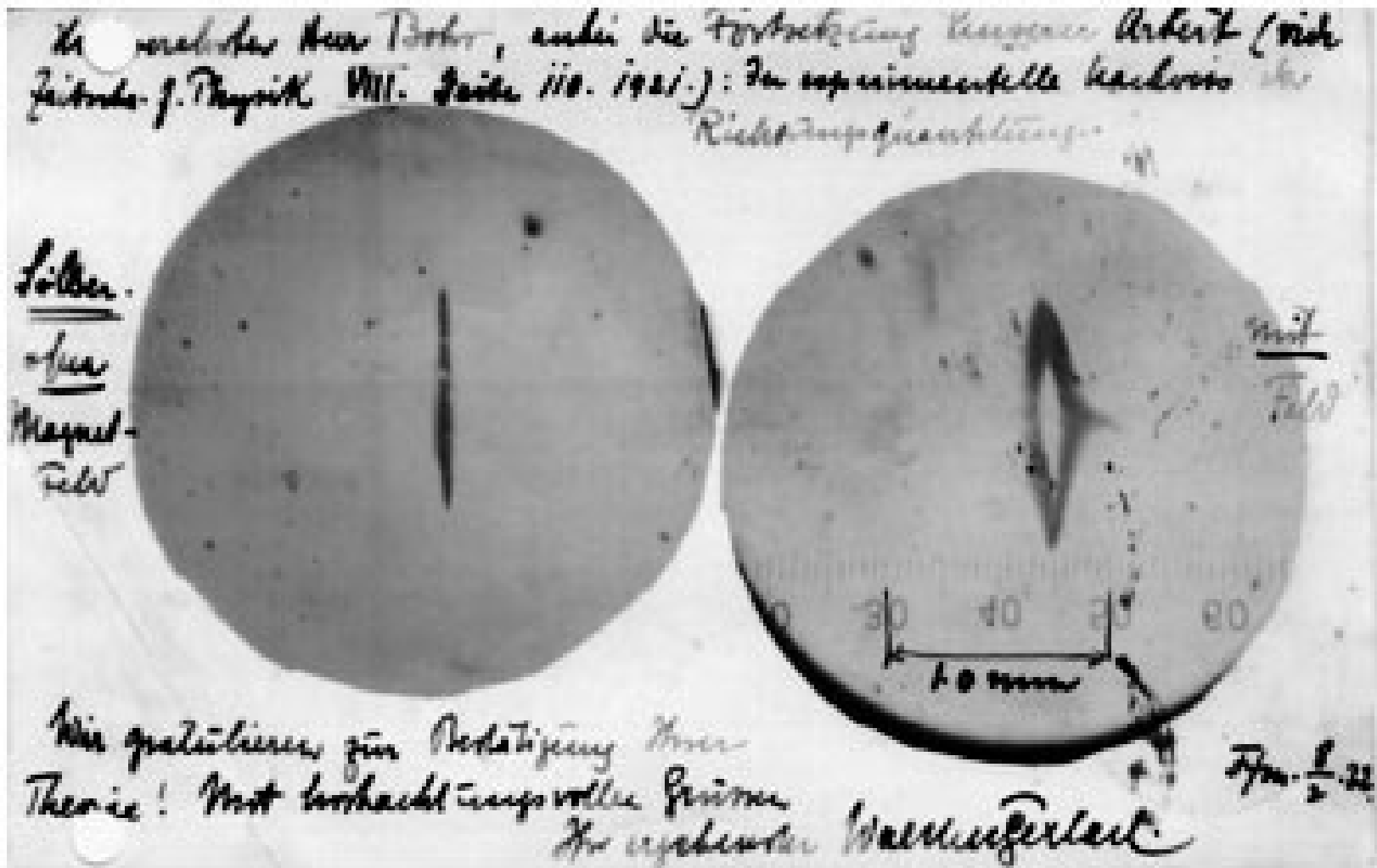
Kellermayer Miklós

Stern-Gerlach kísérlet (1922)

Walther Gerlach
(1889-1979)

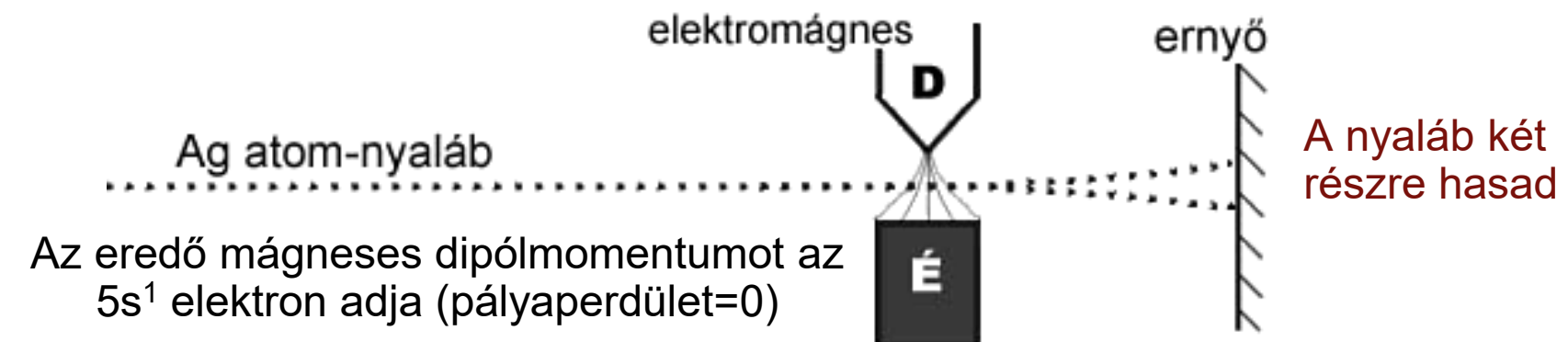
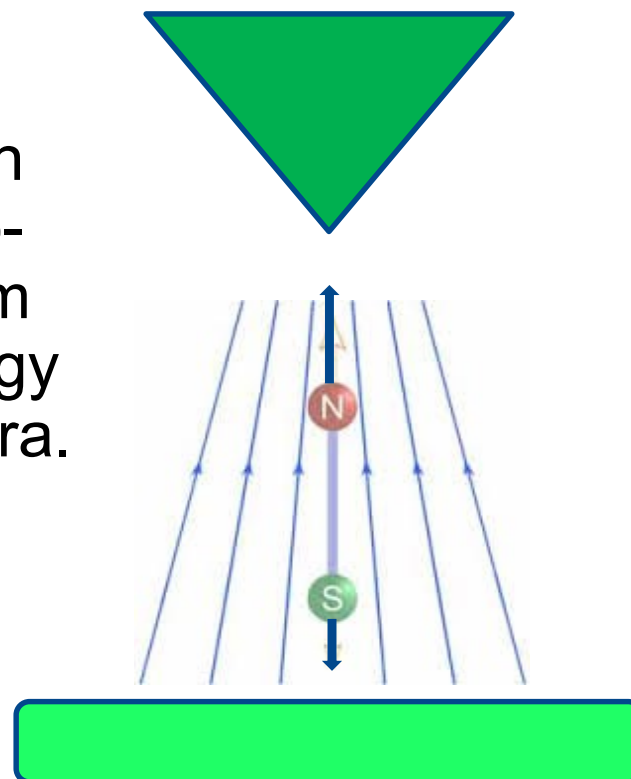

Otto Stern
(1888-1969)

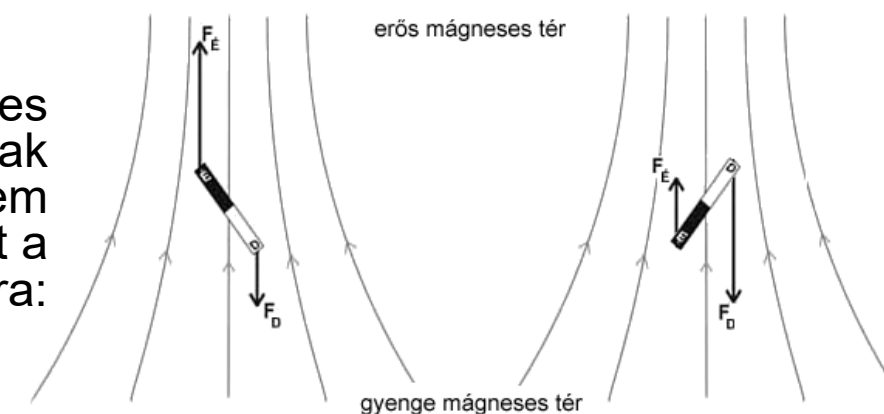

Atomi, molekuláris rendszerek elemi mágnesként viselkedhetnek

Inhomogén mágneses térben nemcsak forgatónyomaték, hanem **nettó erő** is hat egy mágneses dipólusra.

Inhomogén mágneses térben nemcsak forgatónyomaték, hanem eredő erő is hat a mágneses dipólra:

A spin mágneses momentum két értéket vehet fel.

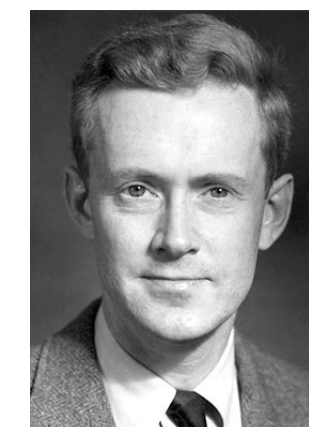
Mágneses magrezonancia ("nuclear magnetic resonance", NMR)
Nobel-díj, 1952

Isidor Rabi
(1898-1988)

Felix Bloch
(1905-1983)

Edward Mills Purcell
(1912-1997)

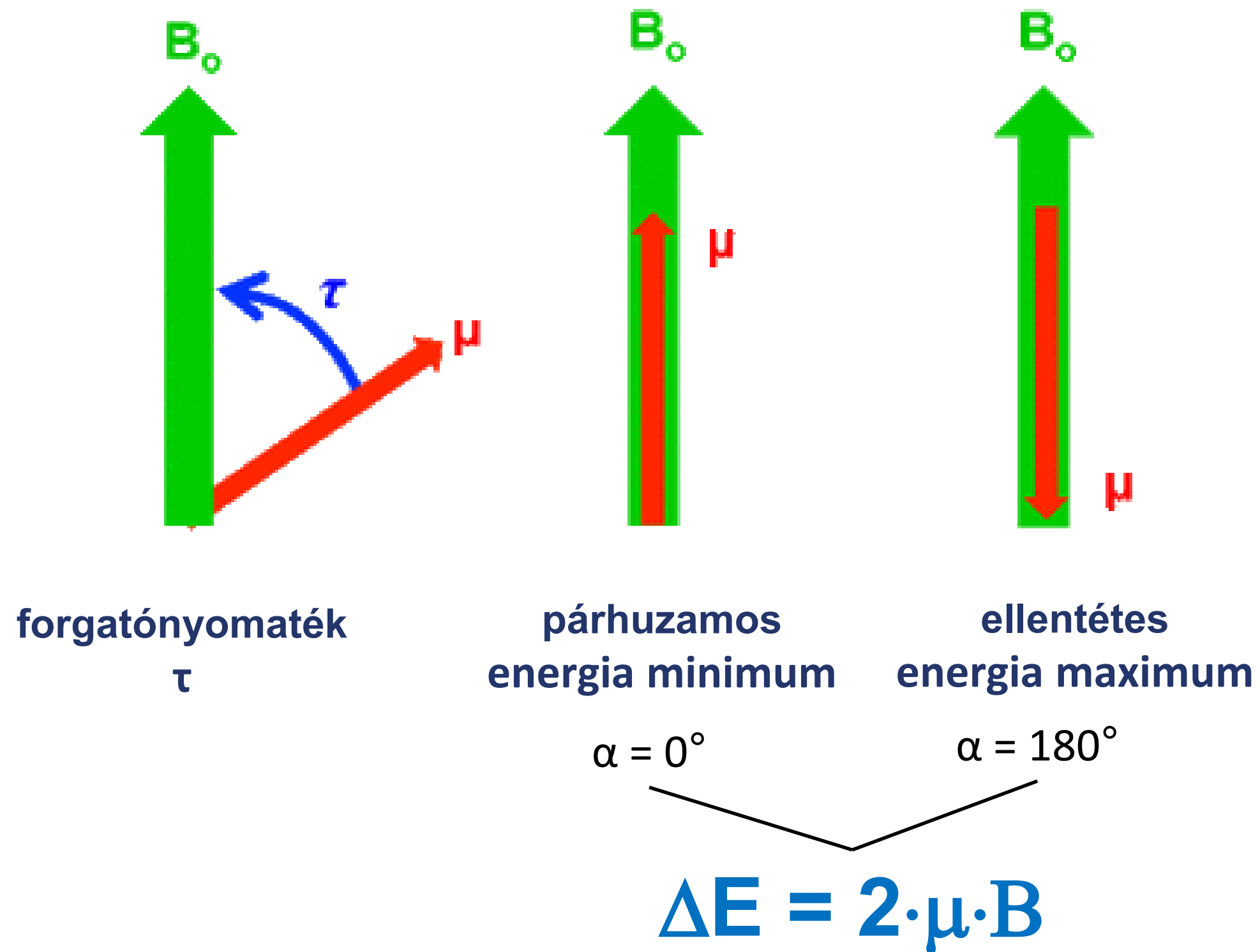
Mágneses rezonancia: Mágneses térbe helyezett minta általi, rezonancia-abszorpció jellegű elektromágneses energia elnyelés.

Elemi (kis) mágnes energiája külső mágneses térben

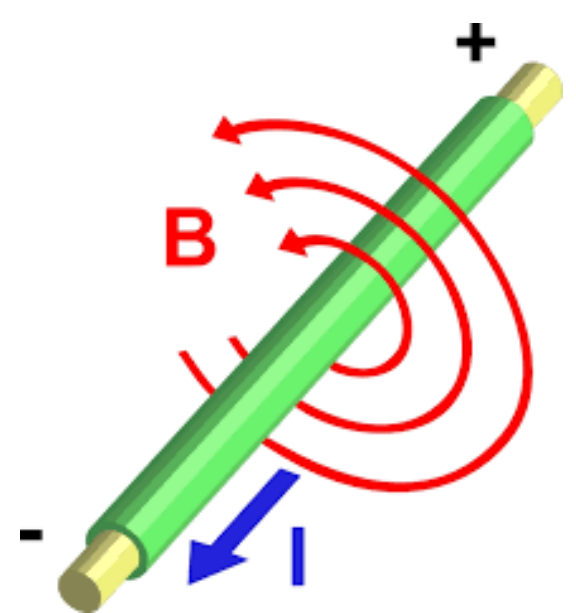
$$E_{\text{pot}} = -\boldsymbol{\mu} \cdot \mathbf{B}$$

skalárszorzat!

$$\boldsymbol{\mu} \cdot \mathbf{B} = |\boldsymbol{\mu}| \cdot |\mathbf{B}| \cdot \cos(\alpha)$$

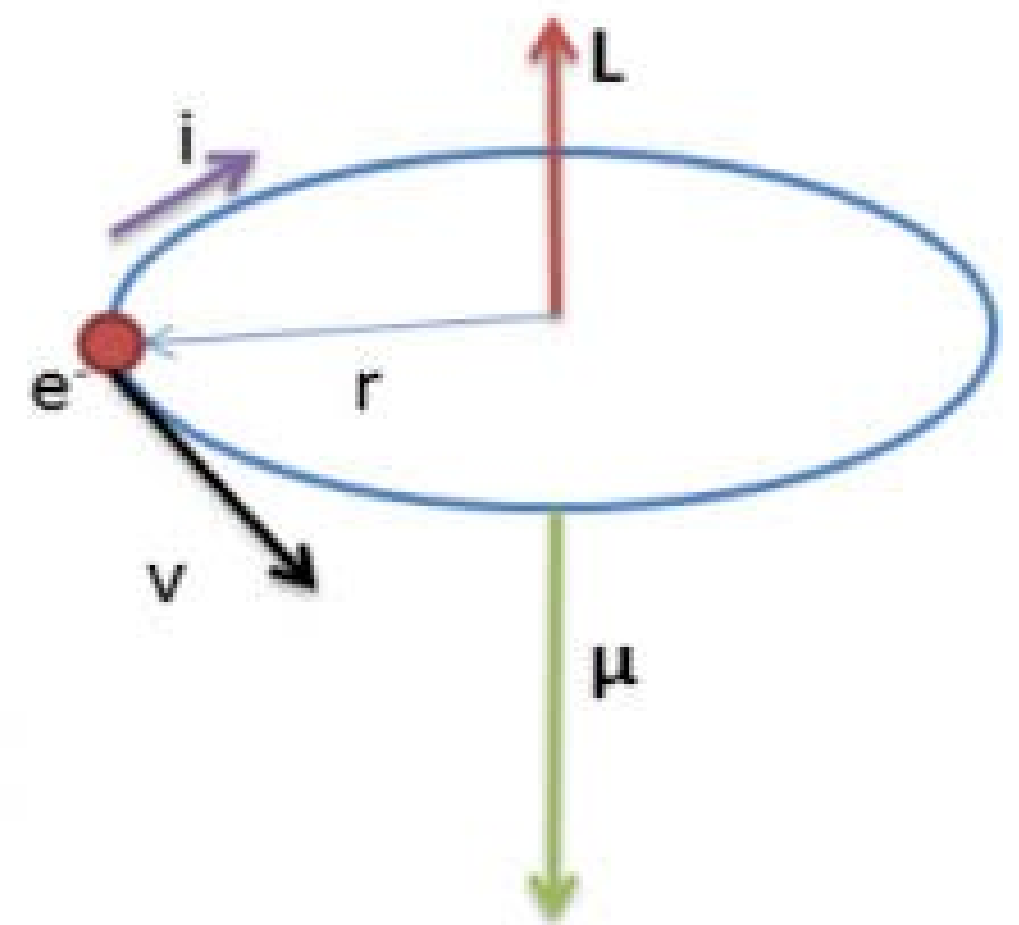
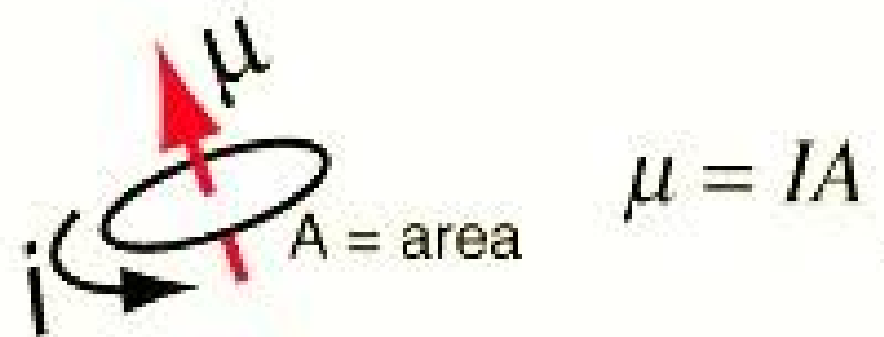
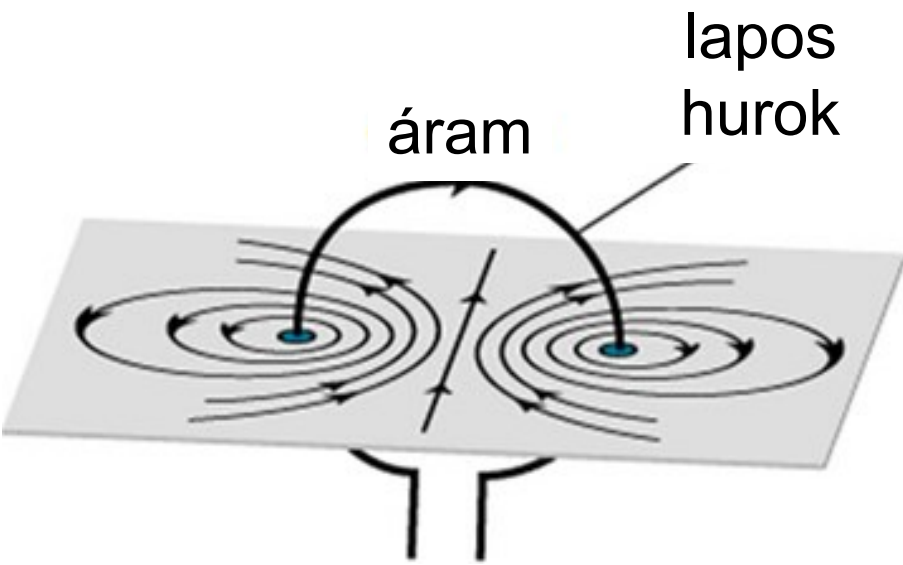
Mágneses terek az atomban

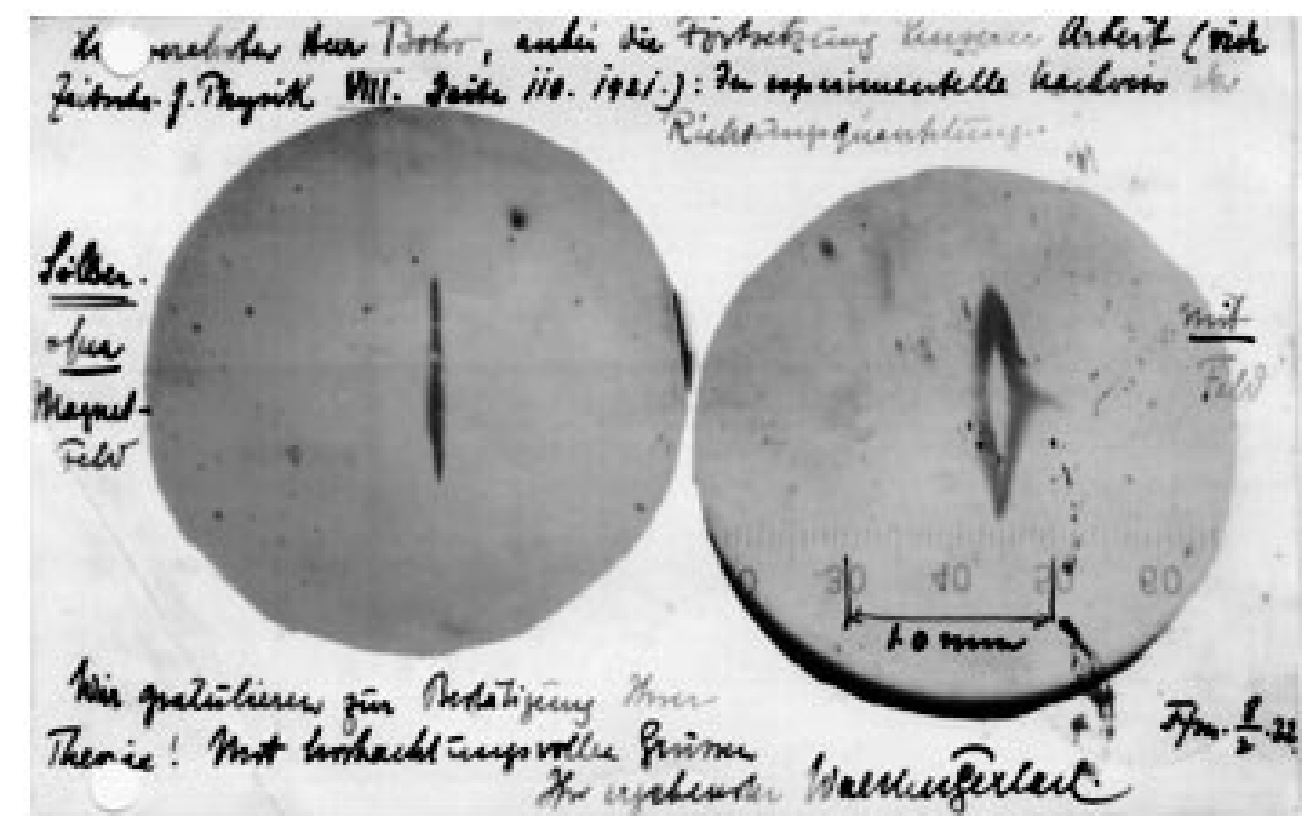
$$\sum_{loop} \mathbf{B} \cdot \Delta \mathbf{l} = \mu_0 I$$

Ampère törvény

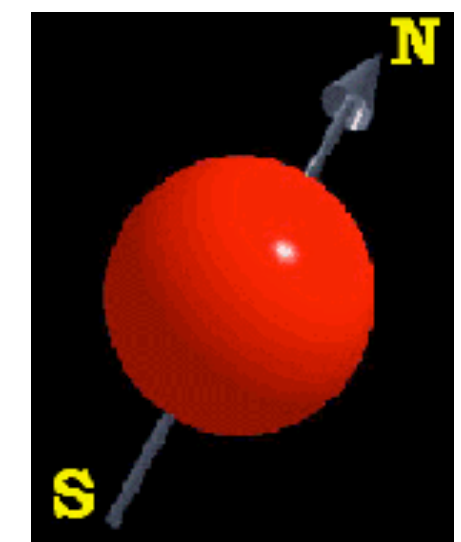
$$\mu_0 = 4\pi \cdot 10^{-7} \text{ N/A}^2 \text{ vákuumban}$$

egyetlen elektronnak is van pálya-momentumból fakadó mágneses tere

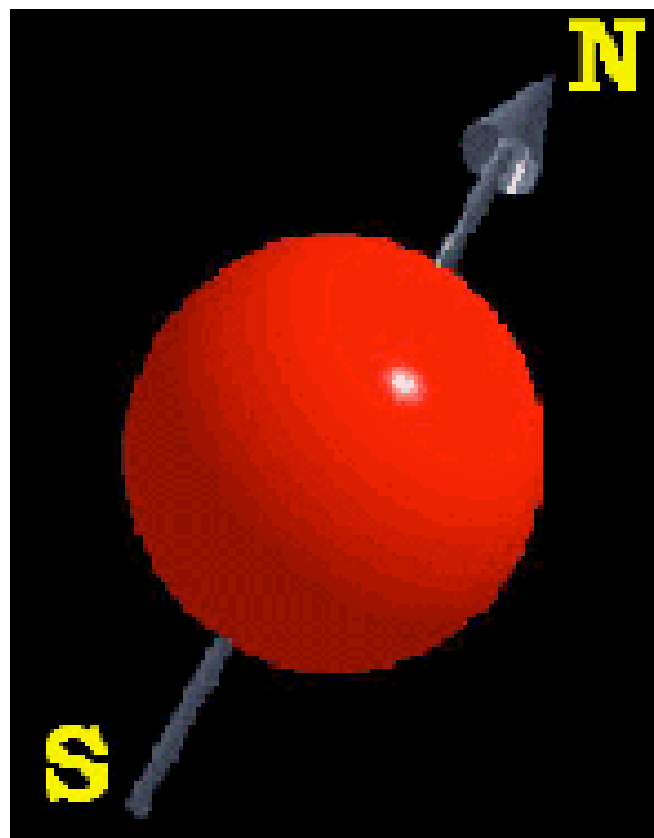

Ezen kívül van még egy mágneses tulajdonság, a SPIN

Eredő spinnel rendelkező rendszerek: elemi mágnesek

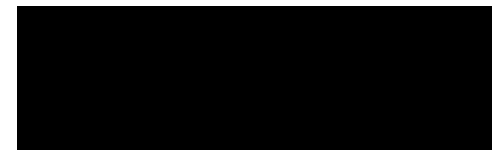
- Elemi részecskék (p, n, e) saját *spin*nel rendelkeznek.
- Elemi részecskék száma és bizonyos rendező elvek (pl. Pauli-elv) miatt *eredő spin* léphet fel.
- Atommag: páratlan tömegszám - feles magspin (^1H , ^{13}C , ^{15}N , ^{19}F , ^{31}P); páros tömegszám, páratlan rendszám - magspin egész; páros tömegszám és rendszám - magspin zérus.
- Elektron: eredő elektronspin stabil párosítatlan elektront tartalmazó rendszerekben (pl. szabad gyökök).
- Töltés és *eredő spin* miatt *mágneses momentum* lép fel.

Pörgettyűmodell

$$\begin{aligned} M_e &= -9.28 \cdot 10^{-24} \text{ J/T} \\ M_N &= 1.41 \cdot 10^{-26} \text{ J/T} \\ M_e/M_N &> 600 \end{aligned}$$

Magmágneses momentum:

$$\gamma_N = g \frac{q}{2m}$$

γ_N = atommag giromágneses hányadosa (mágneses momentum és perdület aránya)

L = magspin ( ), ahol l = eredő spinkvantumszám.

Elektronspin mágneses momentuma:

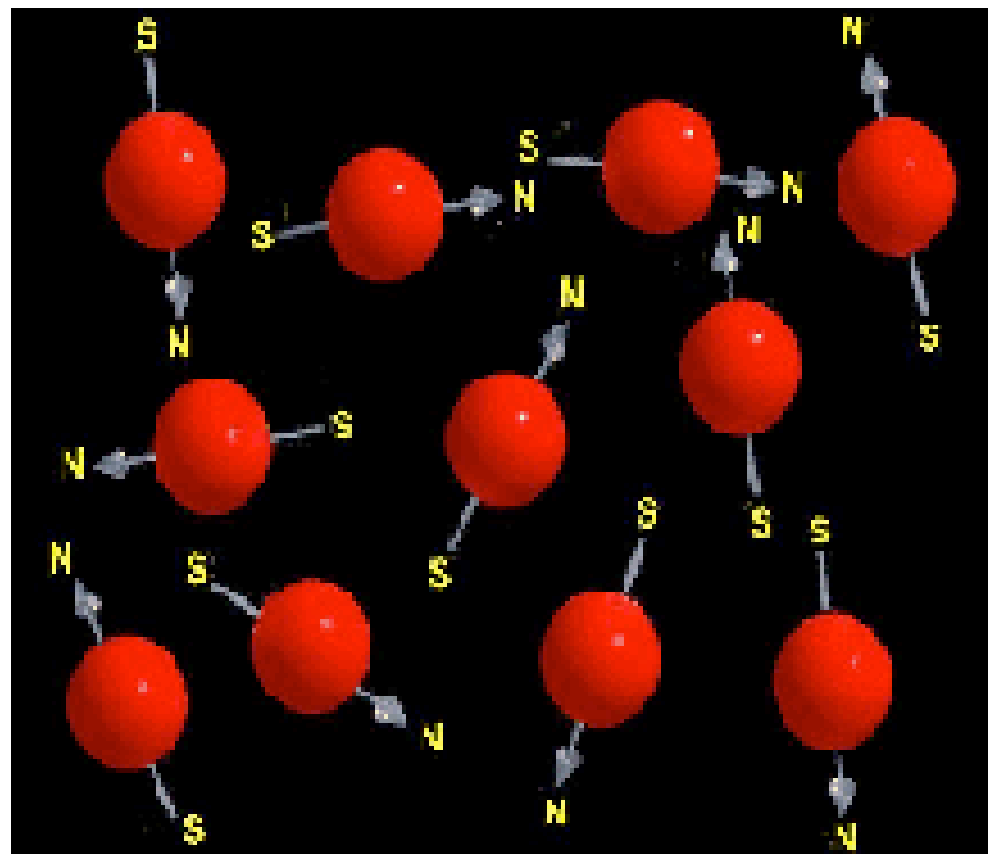

g = elektron g -faktora (a mágneses momentum és giromágneses hányados kapcsolatát leíró dimenzió nélküli arányszám)

μ_B = Bohr magneton (az elektron mágneses dipólmomentum egysége) $\mu_B = \frac{e\hbar}{2m_e}$

S = spinkvantumszám

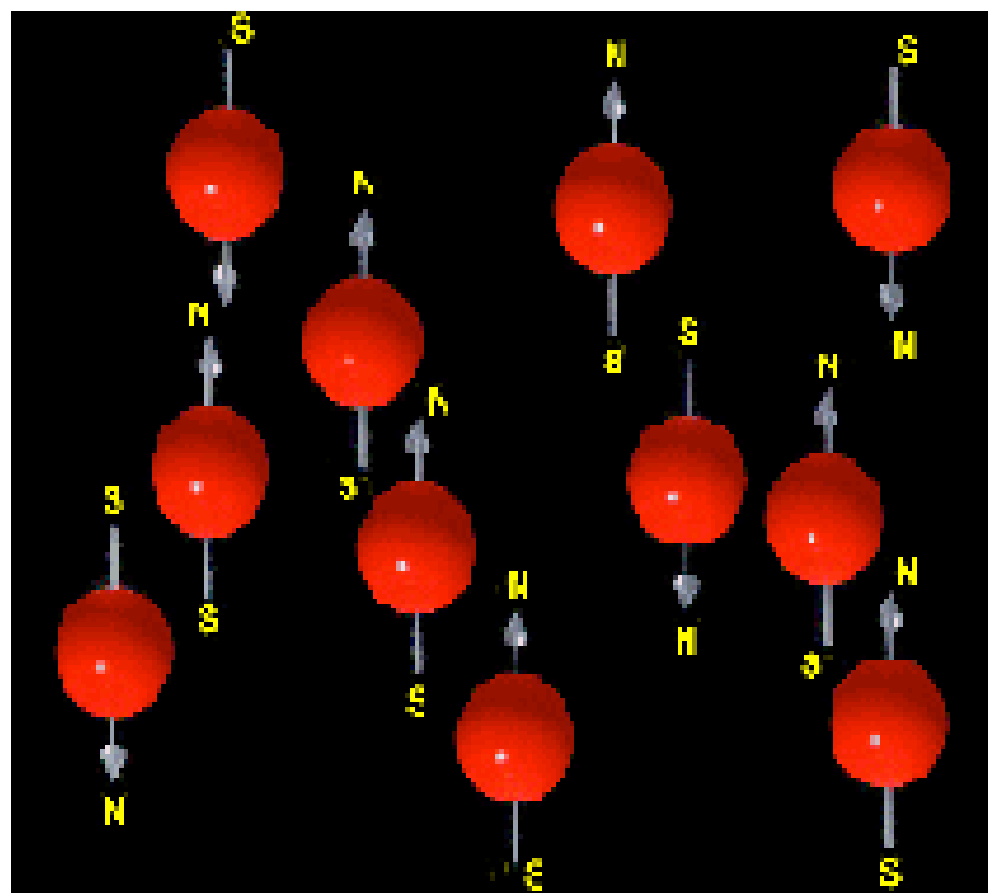
Mágneses térben a spinek orientálódnak

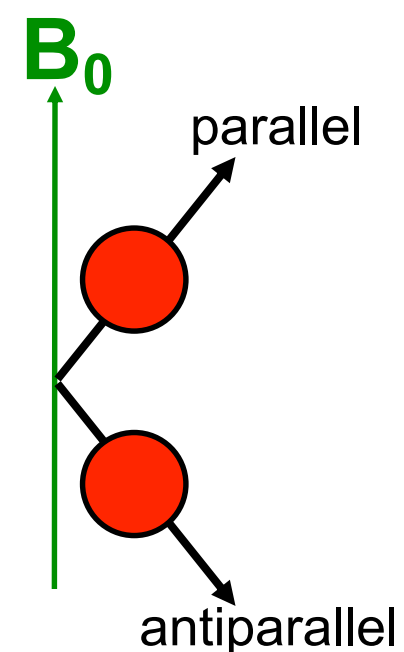
Mágneses tér hiányában:
elemi mágnesek orientációja random

Paramágnesség: külső mágneses tér hatására fellépő mágnesezettség (mágneses dipólok orientációja).

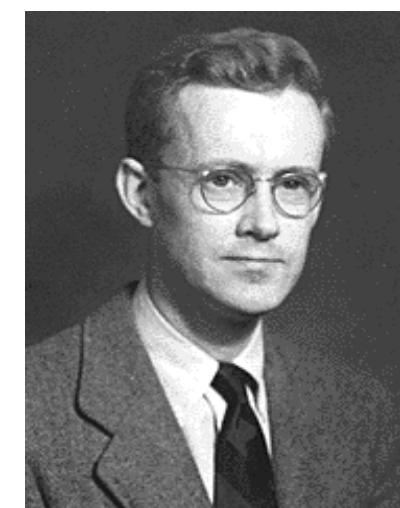
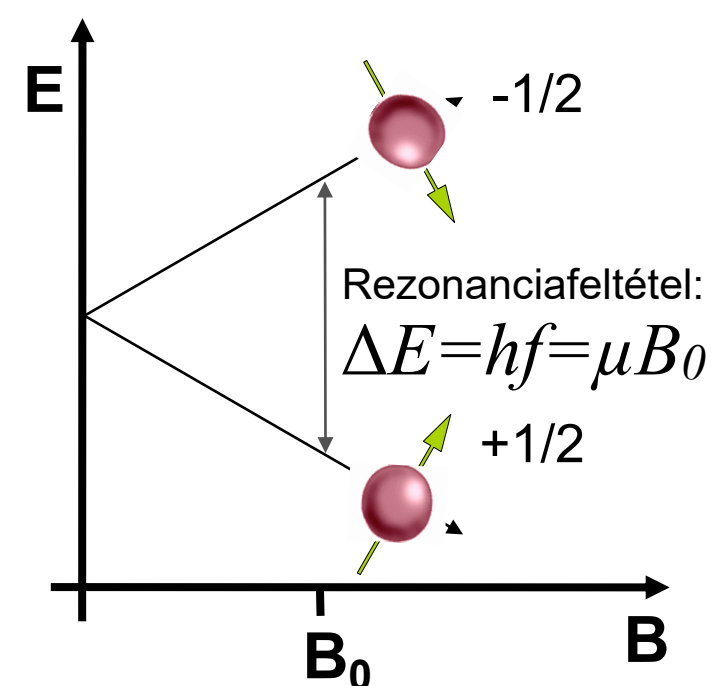
Mágneses térben:

elemi mágnesek
orientálódnak

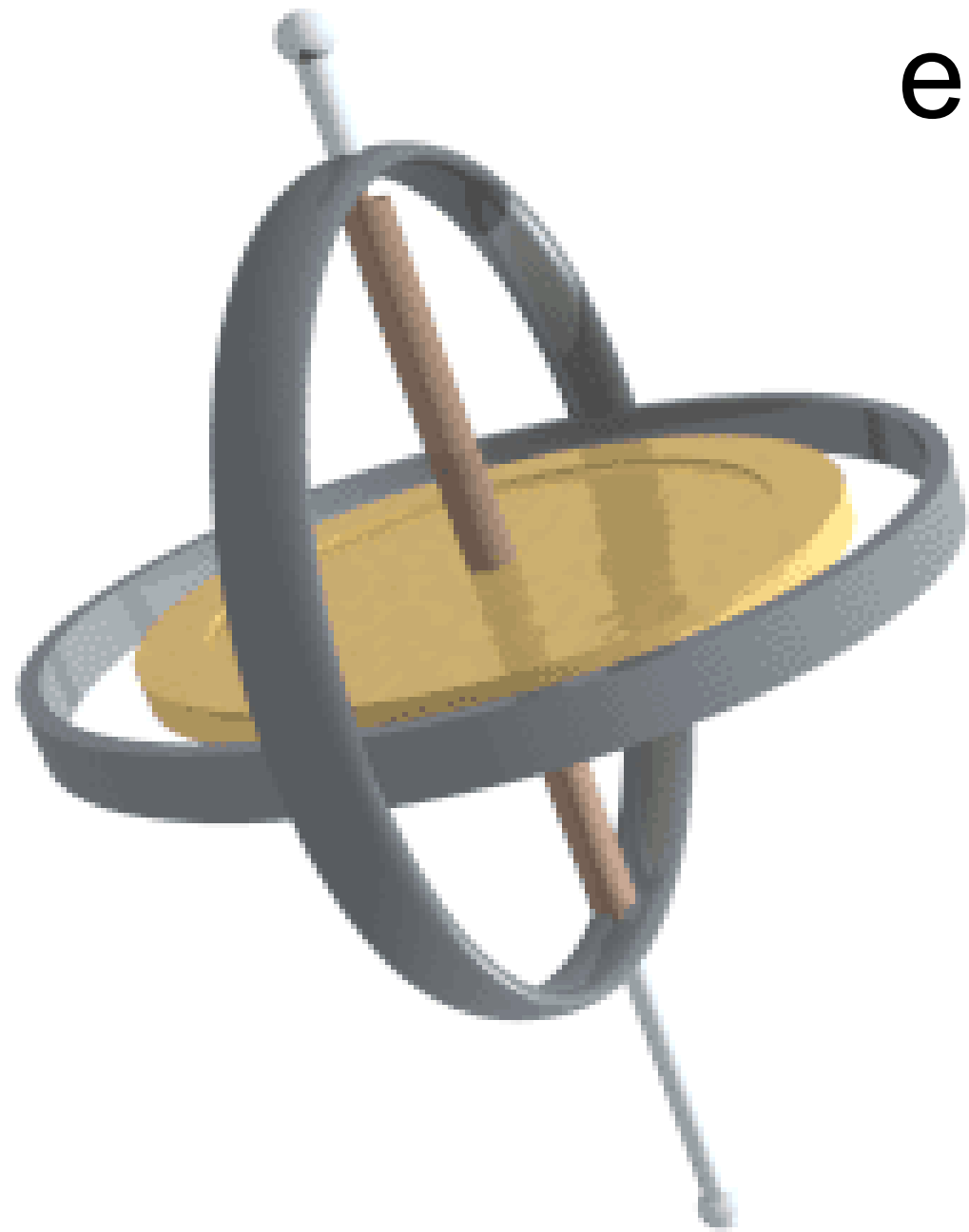

energiaszintek
felhasadnak

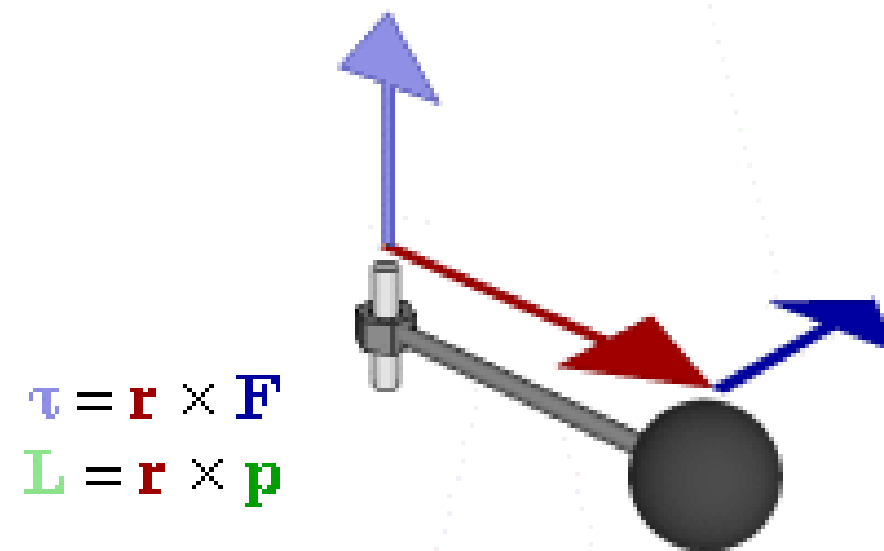
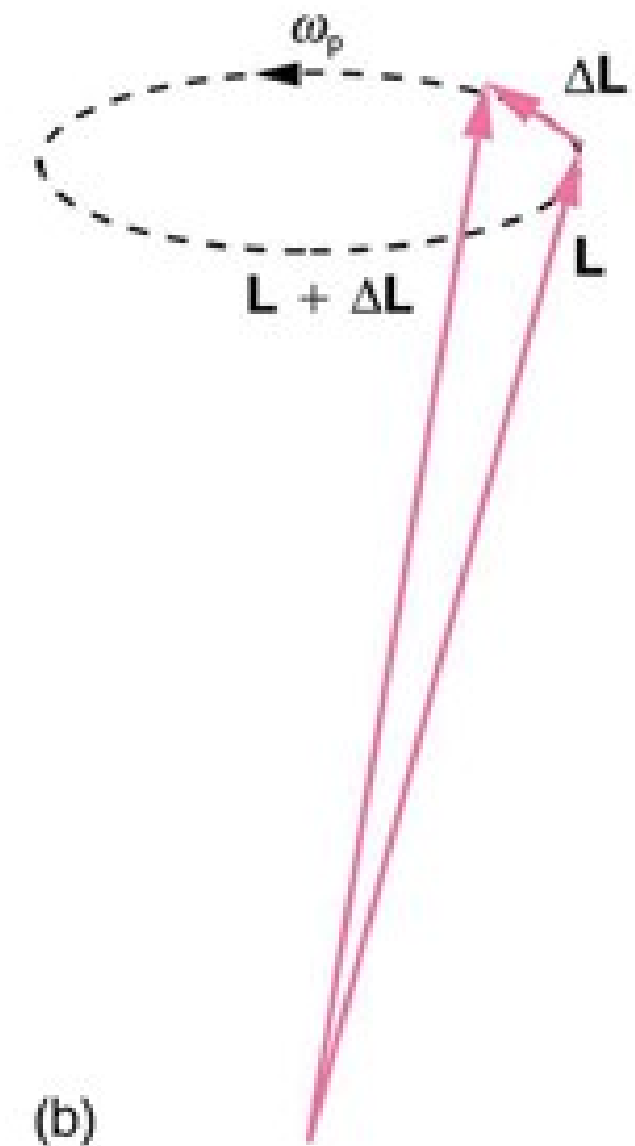
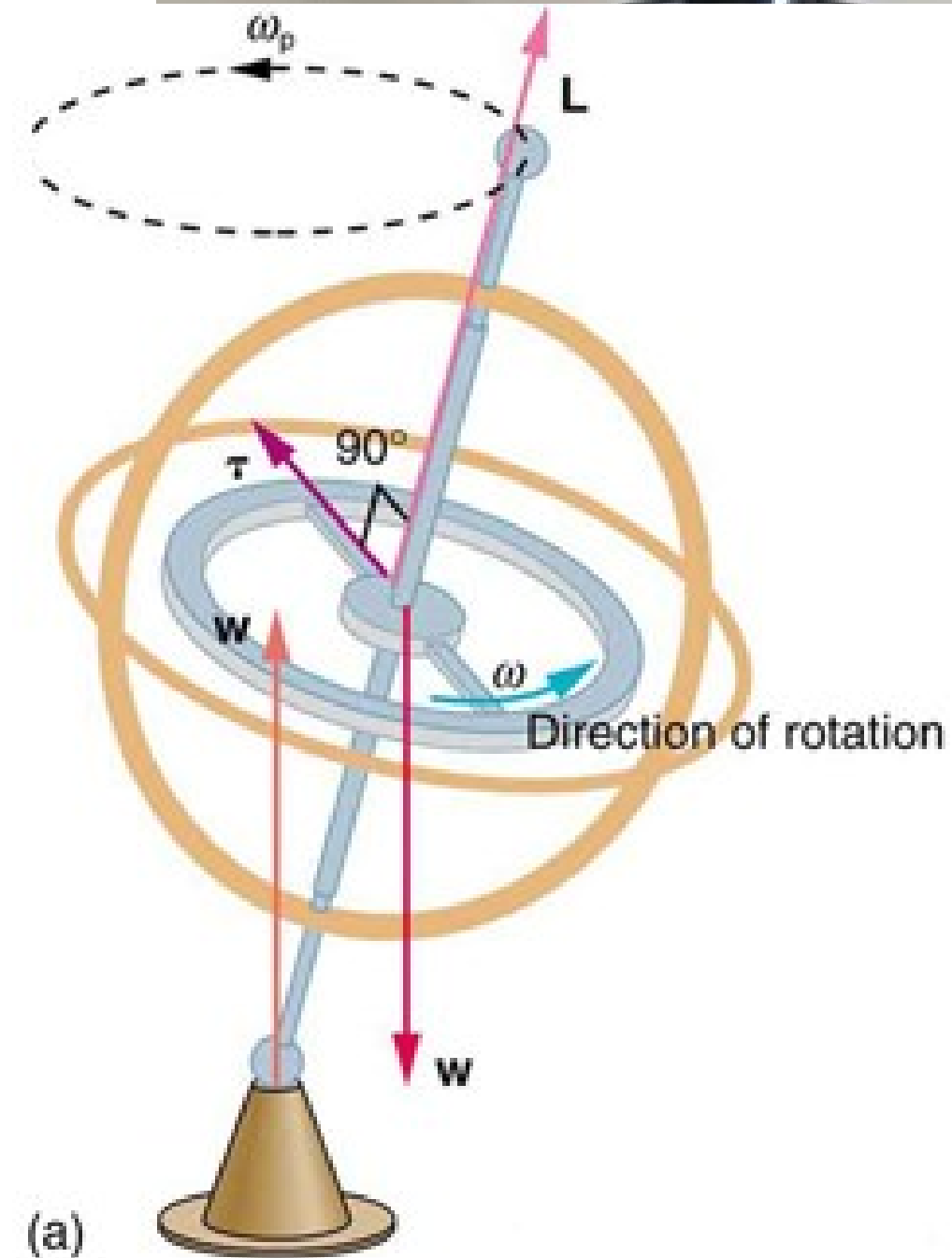

Edward Purcell, 1946

Klasszikus mechanika: egy pörgettyű precesszál külső erőterben

L: perdület

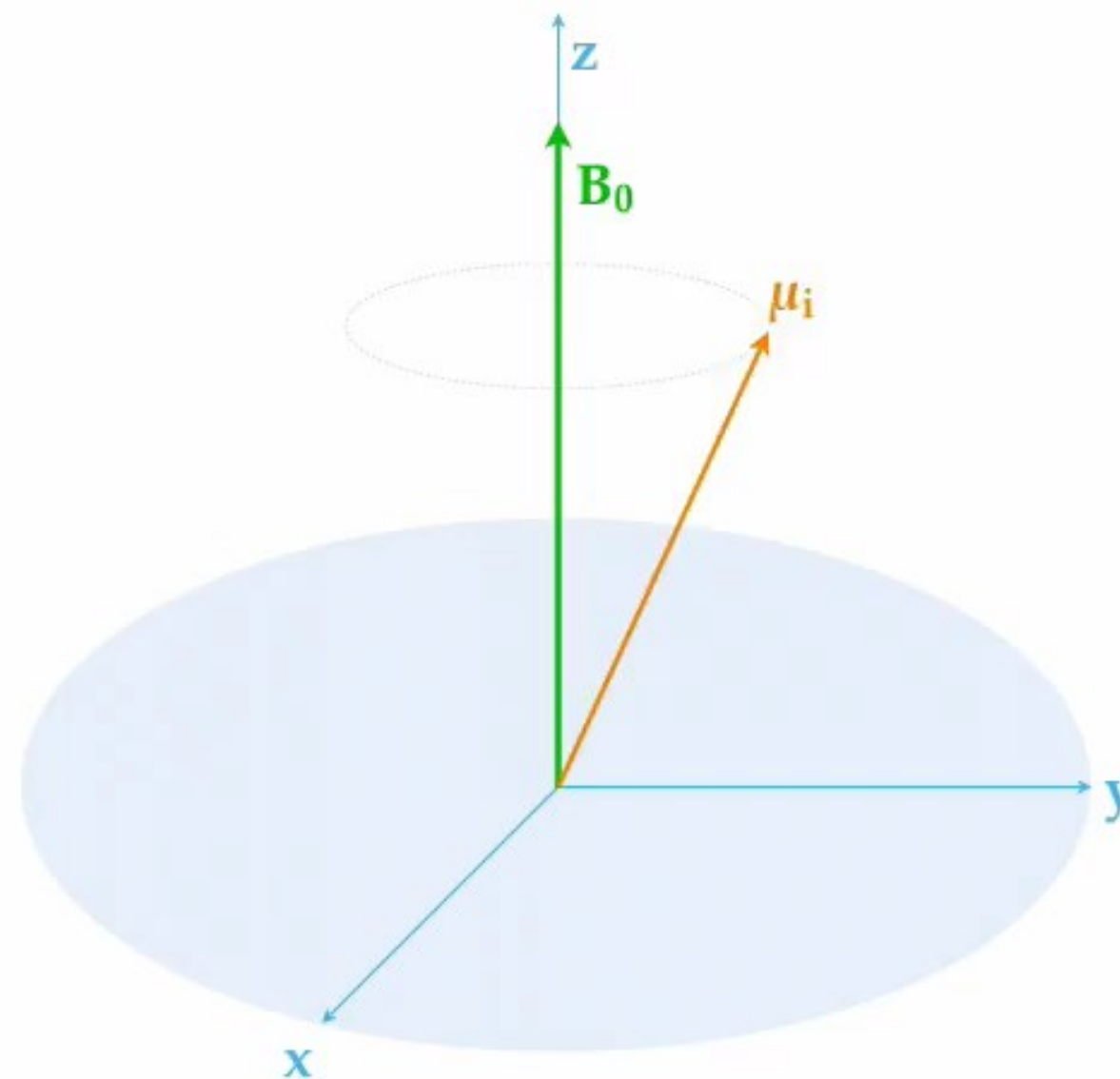
$$\frac{\Delta L}{\Delta t} = \tau$$

τ : forgató-nyomaték

Az orientált spinek precessziós mozgást végeznek

Pörgettyű precessziós mozgása

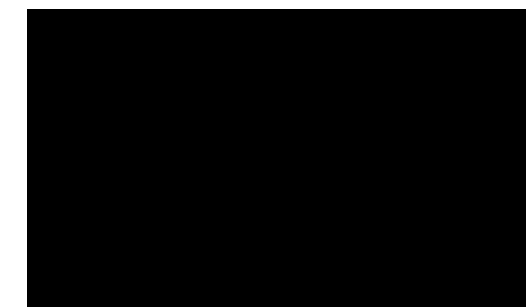
Elemi mágneses momentum (μ_i) precessziós mozgása mágneses tér iránya körül (mágneses indukció: B_0) az xyz vonatkoztatási térben

Precessziós vagy Larmor frekvencia:

$$\omega_0 = \gamma B_0$$

$$f_{Larmor} = \frac{\gamma}{2\pi} B_0$$

Rezonanciafeltétel:

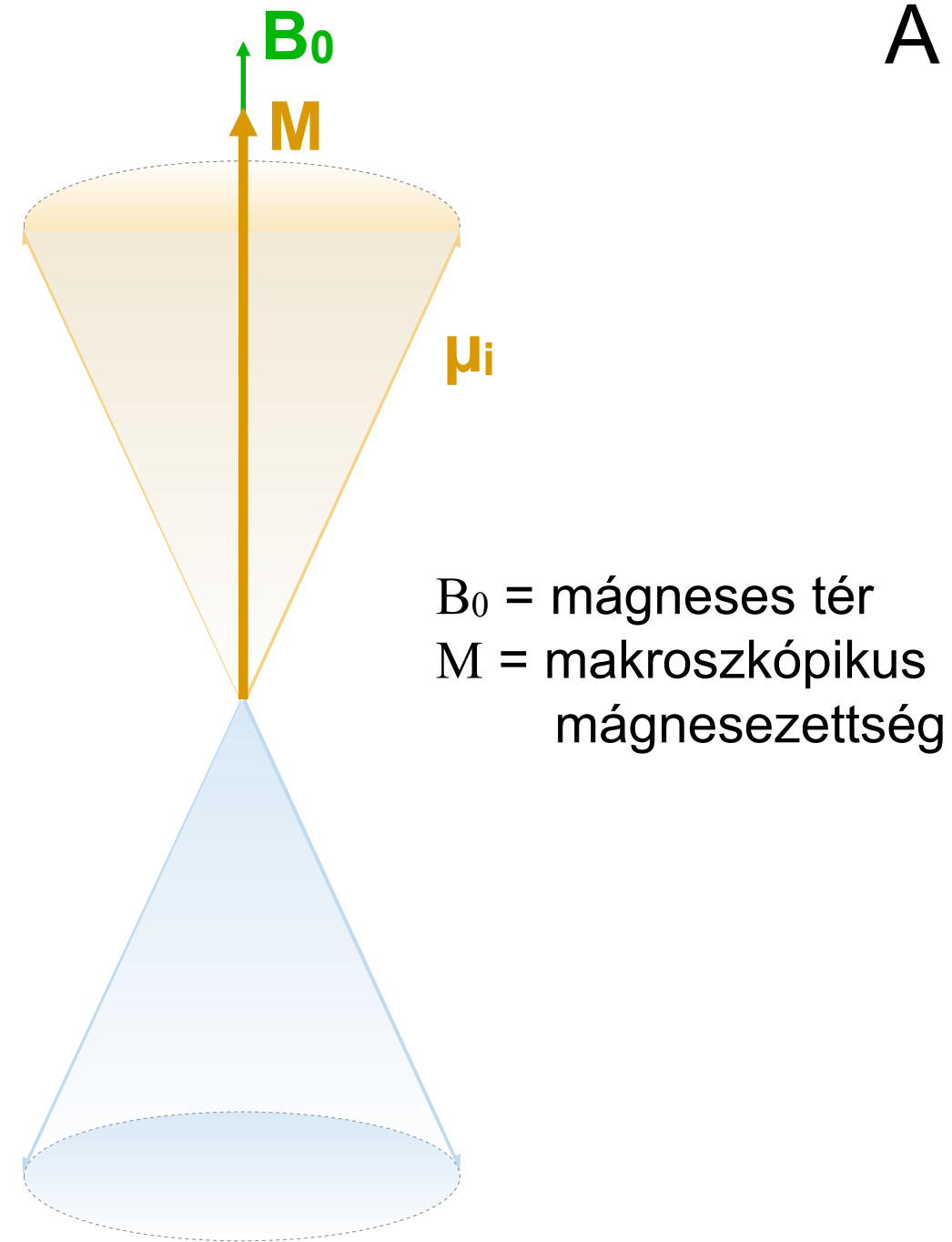
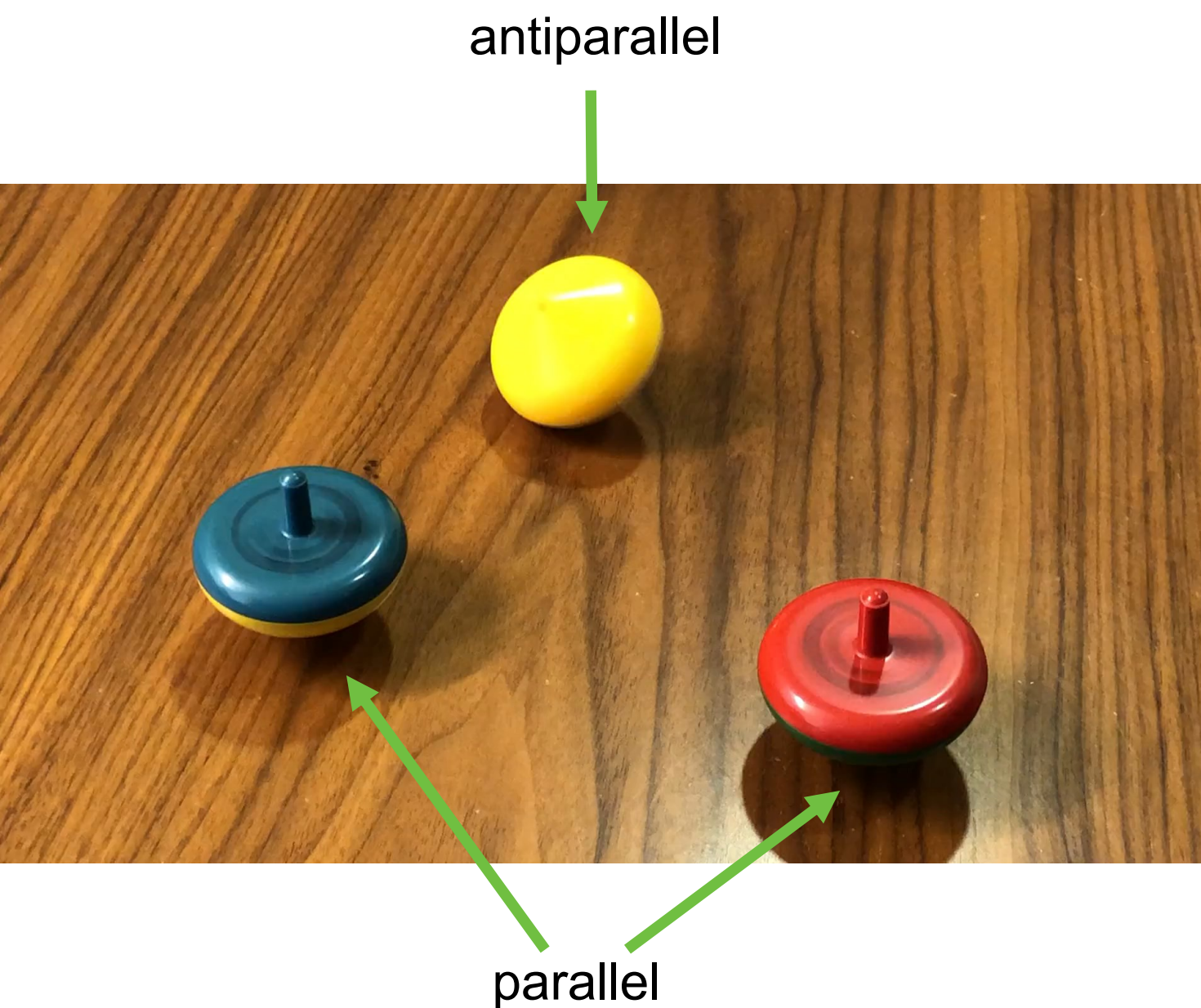

Felix Bloch, 1946

Makroszkópos mágnesezettség

Különböző energiaszinteken spintöbbslet miatt

Alacsony energiájú állapot
parallel a proton esetében

Nagy energiájú állapot
antiparallel a proton esetében

A nagy (parallel) ill. alacsony
(antiparallel) energiájú
spinállapotok aránya:

$$\frac{N_{antiparallel}}{N_{parallel}} = e^{-\frac{\Delta E}{k_B T}}$$

(Boltzmann-eloszlás)

MRI-ben alkalmazott
mágneses térerő:
Föld mágneses térerejének
20-50 ezerszerese

A két állapot aránya gerjesztés nélkül

$$\Delta E = g \cdot \mu_N \cdot B_0 = g_P \cdot \mu_N \cdot H$$

egyetlen protonra $g_P = 5.59$; $\mu_N = 5.05 \cdot 10^{-27} \frac{J}{T}$

$$\Delta E = 5.59 \cdot 5.05 \cdot 10^{-27} \frac{J}{T} \cdot 3T = 8.469 \cdot 10^{-26} J = 5.29 \cdot 10^{-7} eV$$

A gerjesztési energia rendkívül kicsi még nagyon erős mágneses térben is!

$$\frac{N_{antiparallel}}{N_{parallel}} = e^{-\frac{\Delta E}{k_B T}} = 0.9999794002$$

5M protonból mindössze 102 db-al van több az alapállapotban mint a gerjesztett állapotban 25 °C-on
(a többi mágneses tere páronként kioltja egymást)

Gerjesztés fotonabszorpcióval

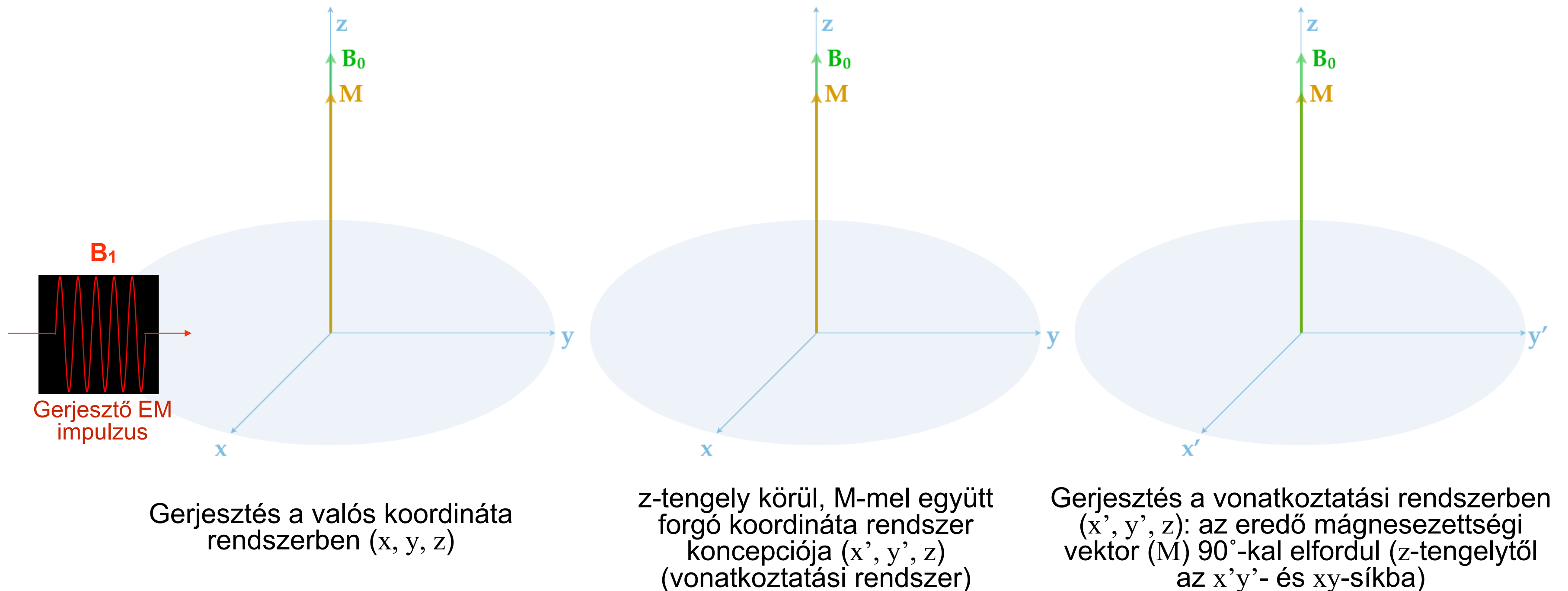
$$f = \frac{\Delta E}{h} = \frac{8.469 \cdot 10^{-26} J}{6.63 \cdot 10^{-34} Js} = 1.27 \cdot 10^8 \frac{1}{s} = 127 MHz$$

Rádiófrekvenciás gerjesztés és emisszió

Gerjesztés

Rezonancia feltétel: Larmor frekvencia

Alkalmazott elektromágneses sugárzás: rádióhullám (NMR, MRI), mikrohullám (ESR)

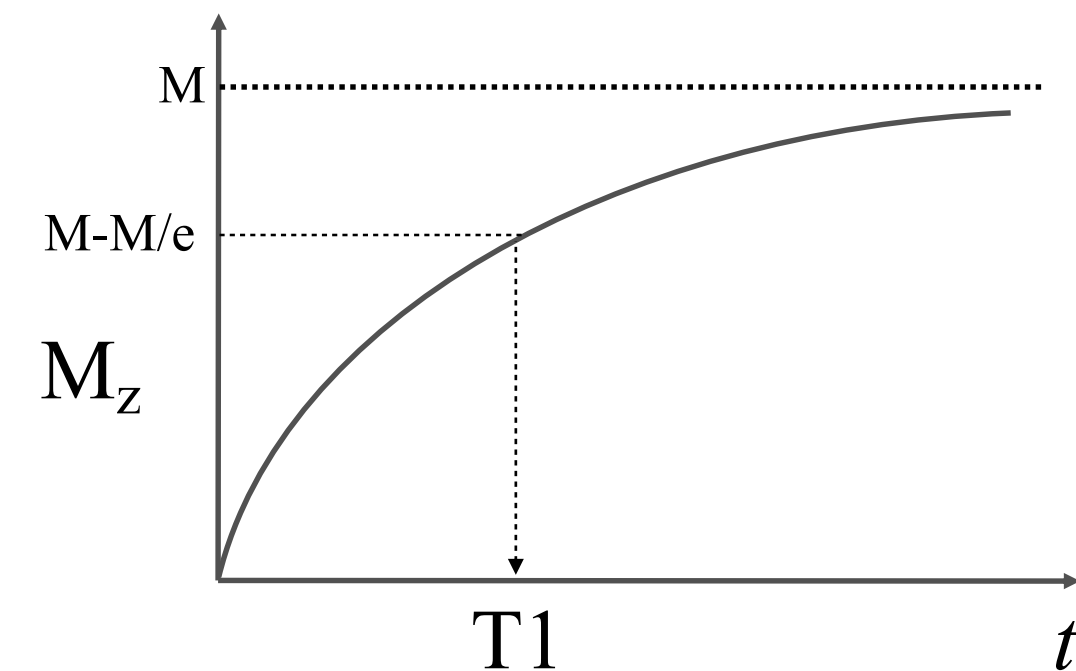
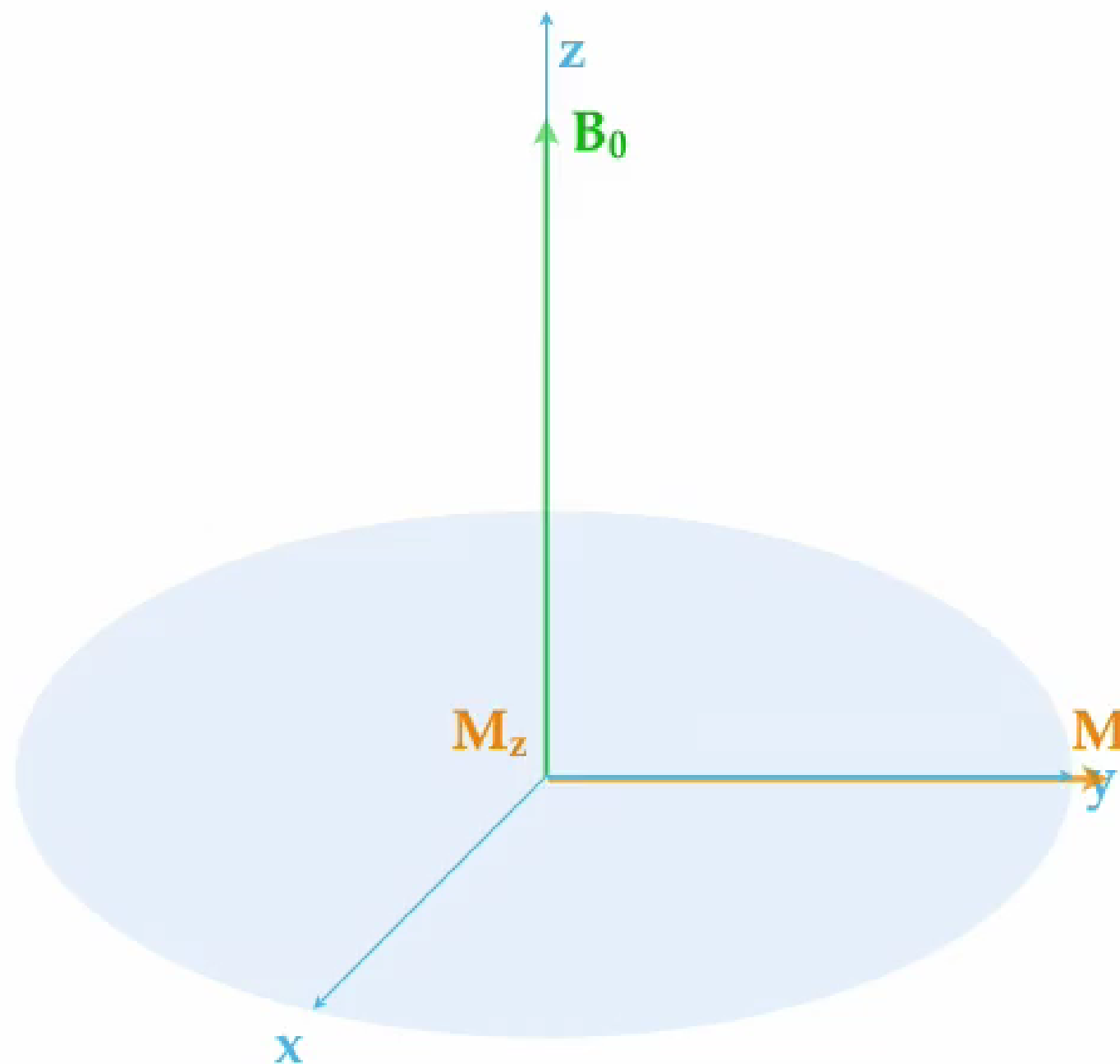

B_0 = mágneses tér
 M = makroszkópos mágnesezettség
 B_1 = besugárzott elektromágneses tér

Spin-rács relaxáció

T1 vagy longitudinális relaxáció

Az eredő mágneszettségi vektor (M) relaxation) of the z -tengelymenti vektoriális komponensének (M_z) visszatérése (relaxációja) a külső mágneses téri irányába

T1 relaxációs idő:
elemi mágnes (proton) és
környezete közötti kölcsönhatásra utal

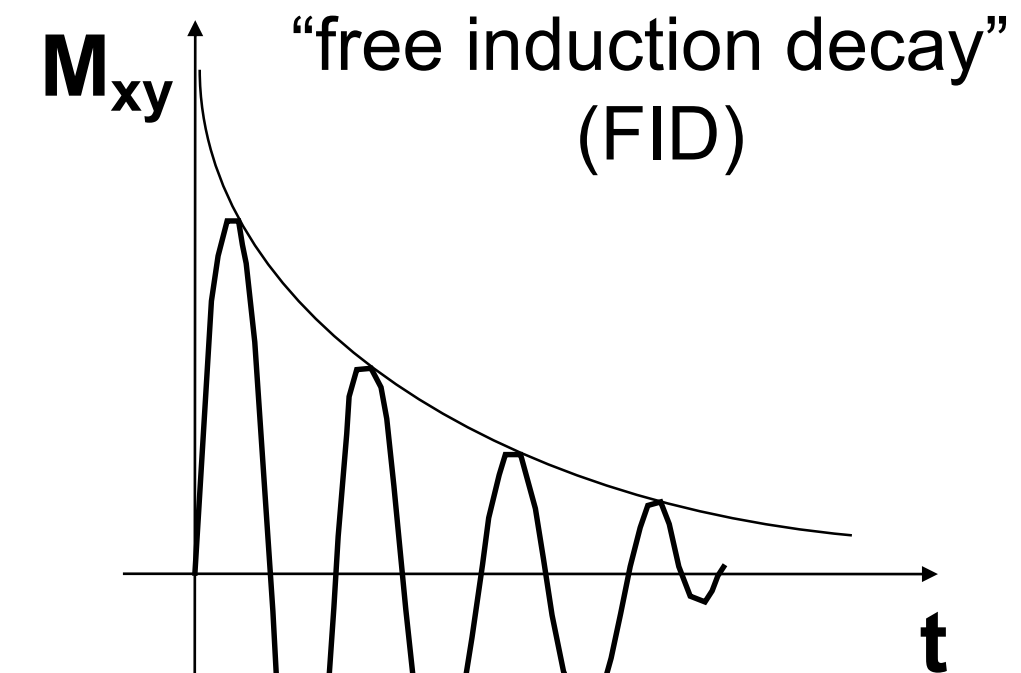
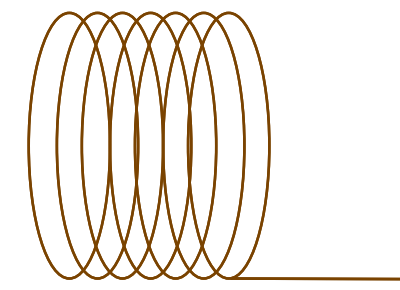
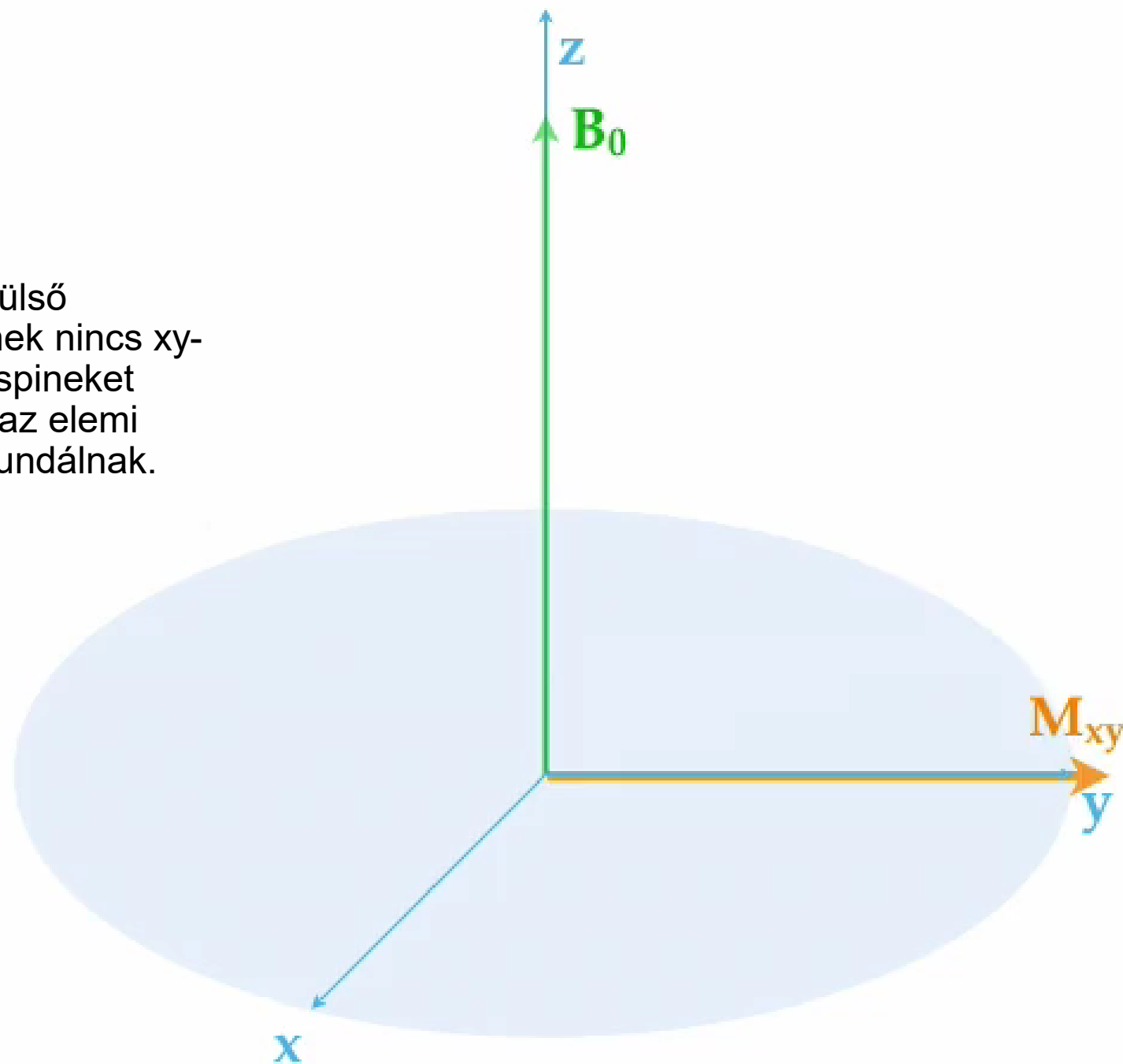
M_z : M z -tengelymenti vektoriális komponense

Spin-spin relaxáció

T2 vagy tranzverzális relaxáció

Az elemi mágneses momentumok (μ_i) szétterülése (diffúziója) a tranzverzális (xy) síkban, amely az eredő mágnesezettség (M) xy -síkbeli vektoriális komponensének (M_{xy}) lecsengéséhez (relaxációjához) vezet

N.B.: mivel a külső mágneses térnek nincs xy -komponense (spineket orientáló erő), az elemi spinek szétdiffundálnak.

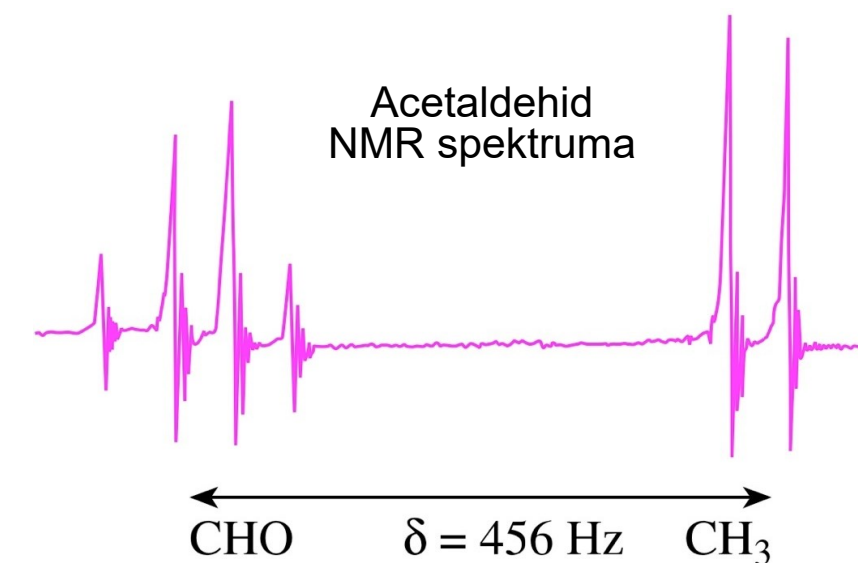
T2 relaxációs idő:

elemi mágnesek (protonok)
közötti kölcsönhatásra utal

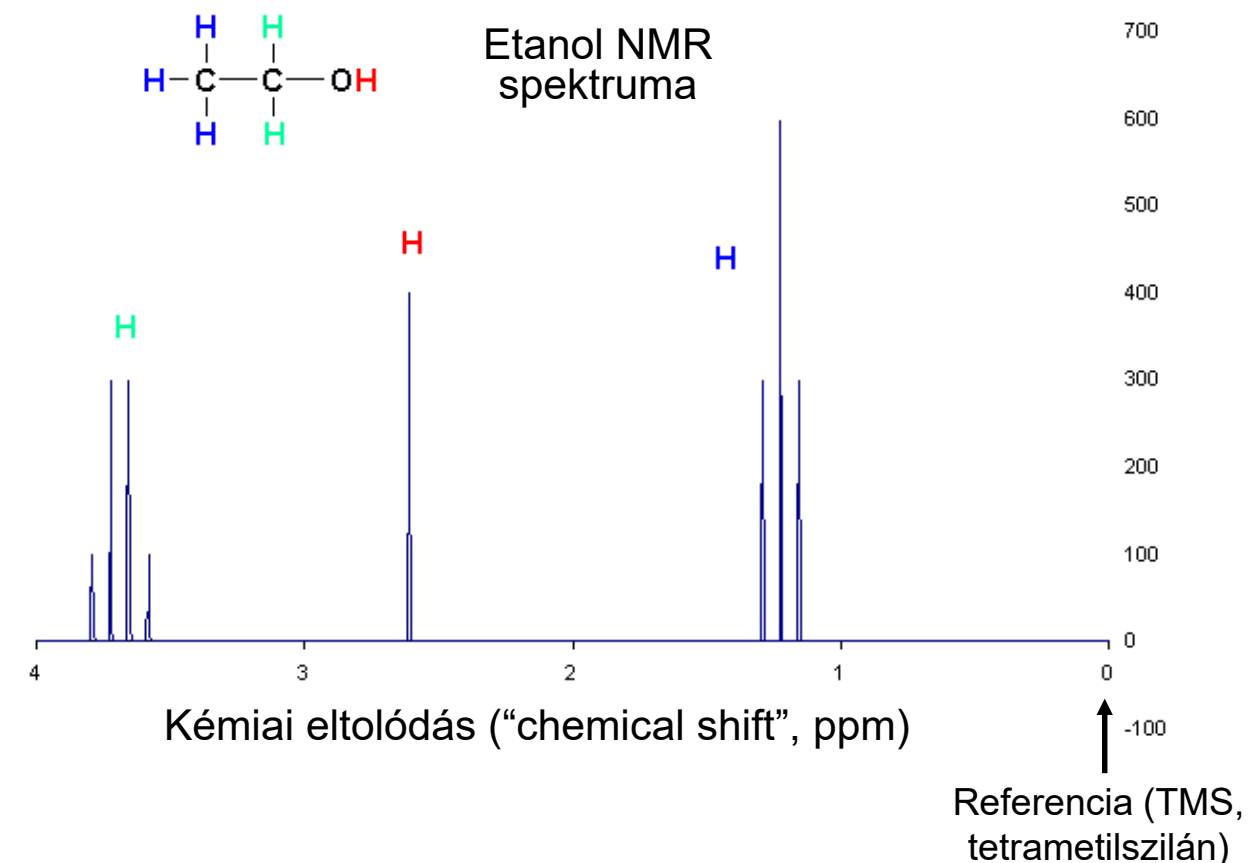
M_{xy} : M xy -síkbeli vektoriális komponense

NMR spektroszkópia

- NMR spektroszkópia vagy Mágneses Rezonancia Spektroszkópia (MRS)
- Spektroszkópai módszer az atommagok körüli lokális mágneses tér mérésére. A mágneses térbe helyezett atommagok rezonanciafrekvenciáit mérjük meg.
- NMR spektrométer: Folyékony He által hűtött mágnes, nagy mágneses térerő (spektrális felbontás a térerővel egyenesen arányos)
- NMR spektrum: elnyelt elektromágneses sugárzás intenzitása frekvencia függvényében.
- “NMR-vonal” görbe alatti területe az abszorbeáló atommagok számával arányos.
- Elektronfelhő (i.e., annak szerkezete) befolyásolja a lokális mágneses teret: frekvenciafeltétel elhangolódik (“kémiai eltolódás”). Kémiai szerkezetmeghatározás lehetősége.
- Fehérje NMR: dinamika mérésének lehetősége, rendezetlen fehérje elemek detektálása

900 MHz NMR, 21.1 T mágnes

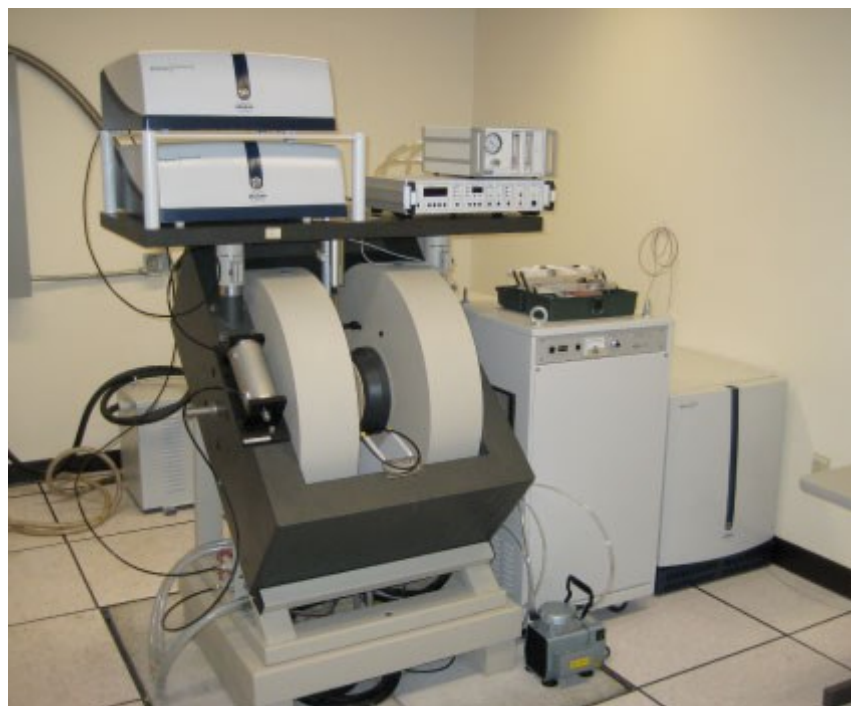
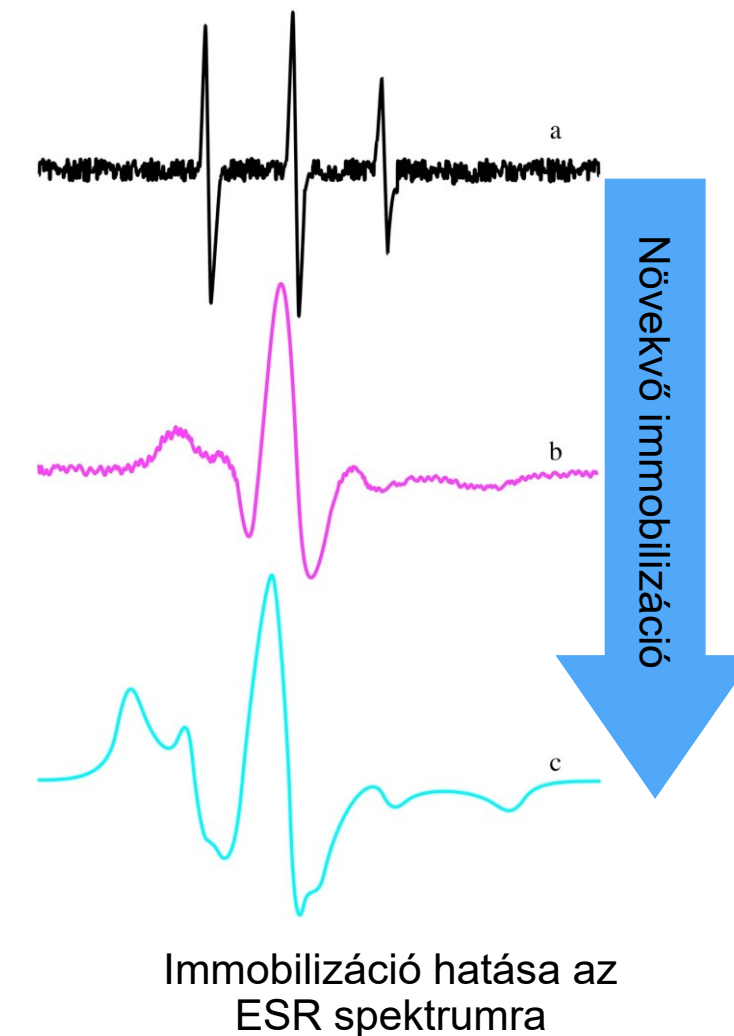
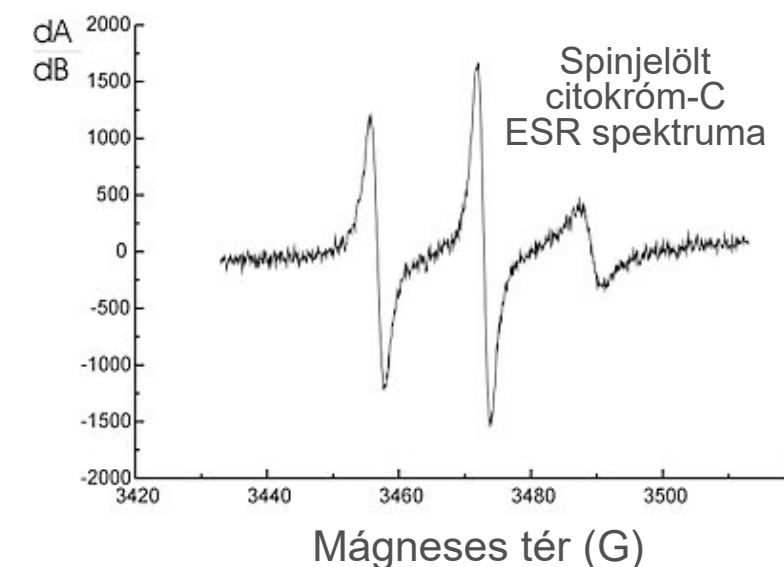
Somatomedin B domén
(szuperponált szerkezetek)

ESR spektroszkópia

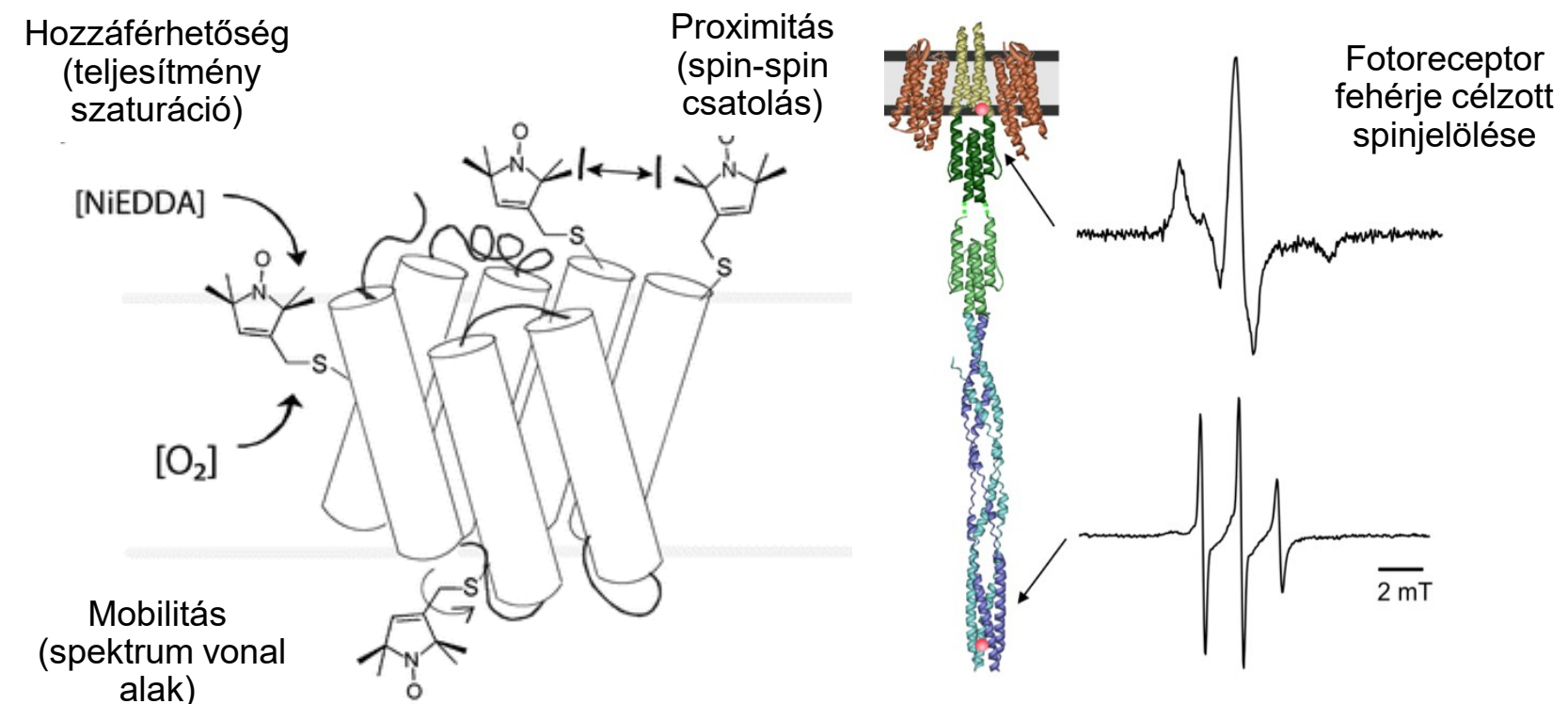
- Elektronspin rezonancia (ESR) vagy elektron paramágneses rezonancia (EPR) spektroszkópia
- Spektroszkópai módszer a páratlan elektront tartalmazó anyagok vizsgálatára.
- ESR spektrum: elnyelt elektromágneses sugárzás intenzitása a mágneses tér függvényében.
- NMR-énél alacsonyabb mágneses tér, de nagyobb elektromágneses sugárzási frekvenciák (GHz, mikrohullám <1T térben is).
- **Spin-jelölés:** stabil párosítatlan elektront tartalmazó vegyülettel való jelölés. “Site-directed” (célzott) spinjelölés: pontmutációval tervezetten bevitt reaktív aminosav oldalláncok (-SH) spinjelölése.
- Mozgási (rotációs) sebességek mérési lehetősége a 10^{-4} - 10^{-2} s időtartományban.

Jevgenyij Zavoisky, 1944

“Site-directed” (célzott) spinjelölés

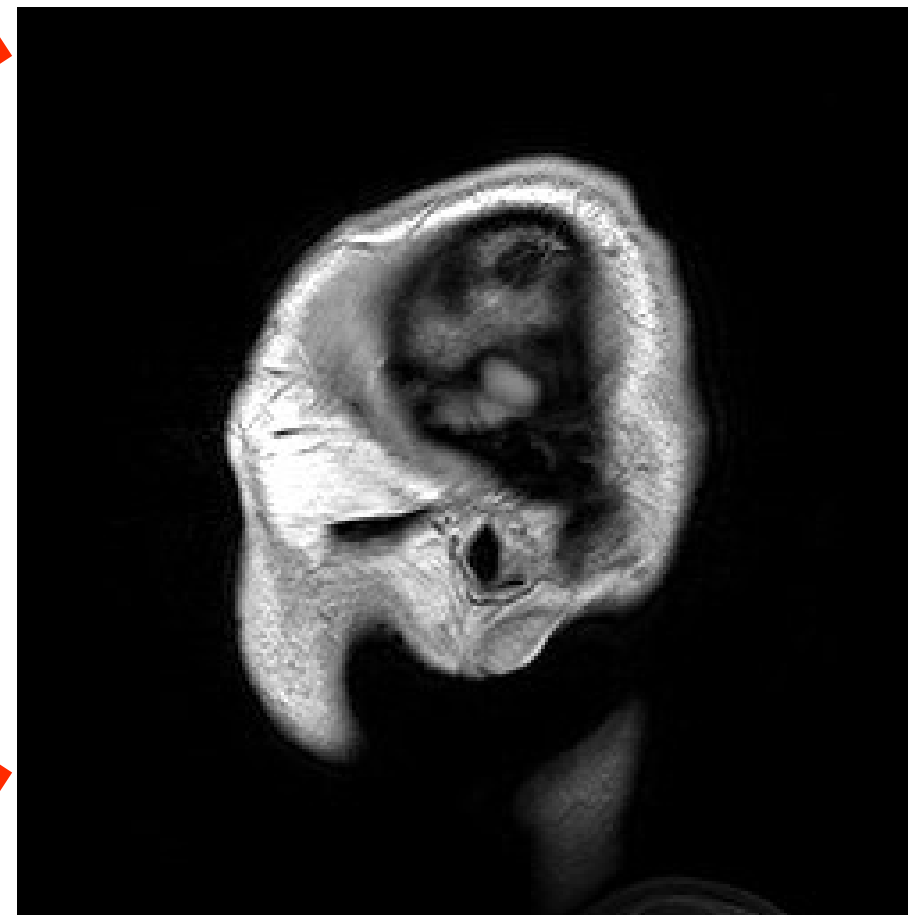

MRI: orvosi diagnosztikát forradalmasító képalkotó módszer

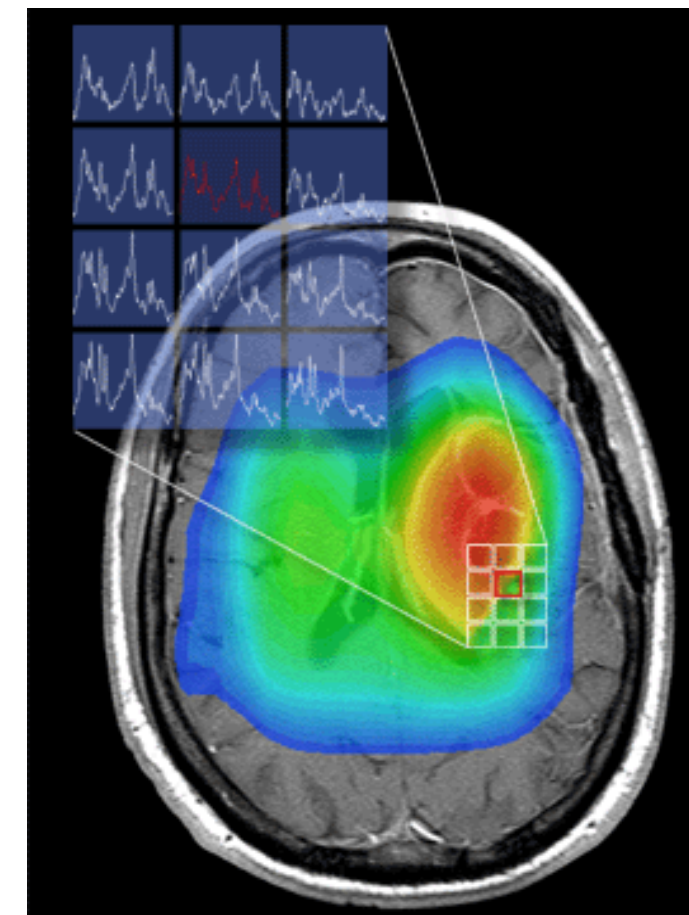

Non-invazív

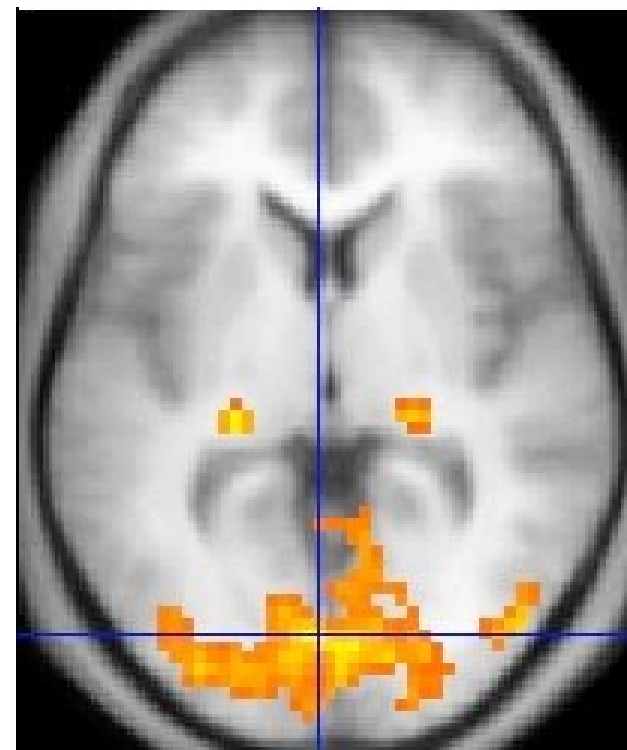
Nagyfelbontású, anatómiai MRI

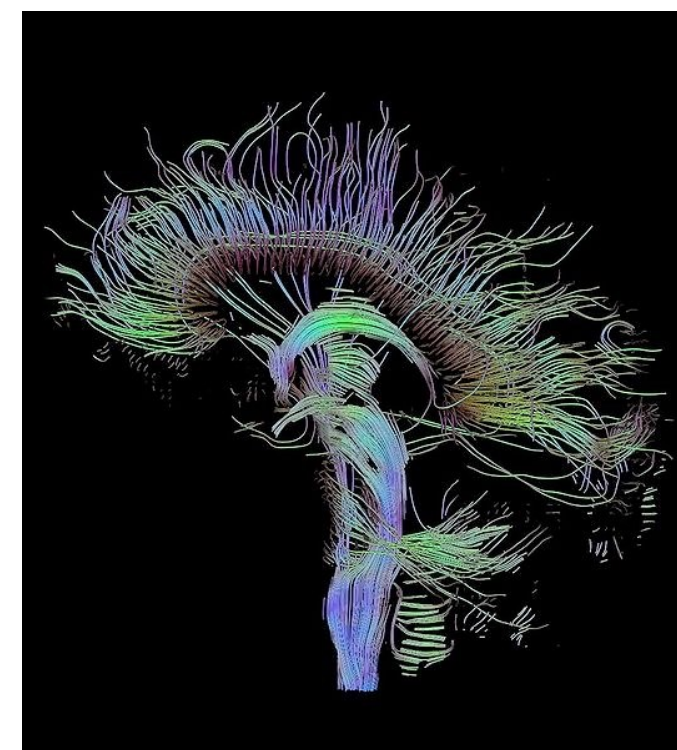
MRI spektroszkópia

MRI angiográfia

Funkcionális MRI (fMRI)

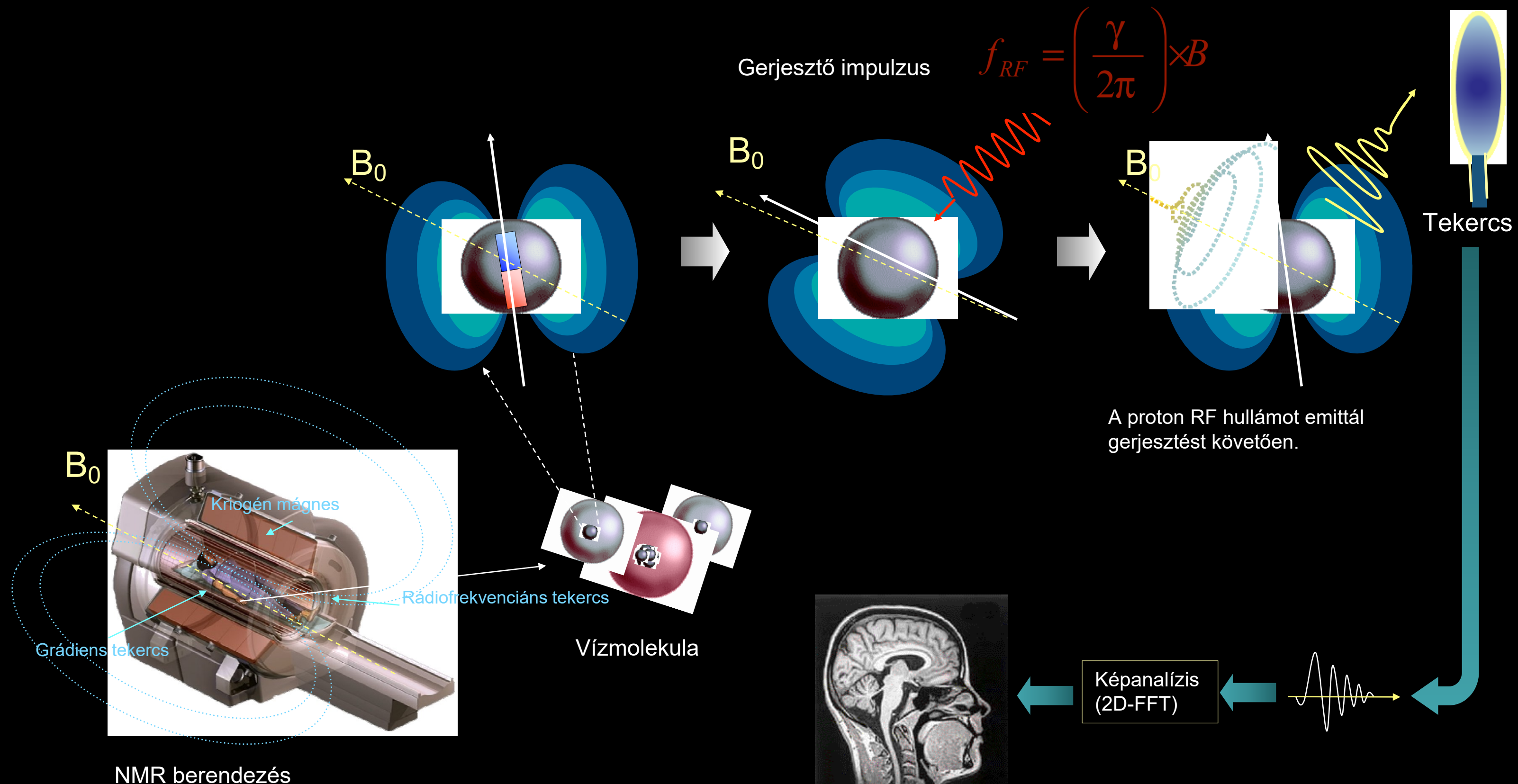

Diffúziós MRI
(tractographia)

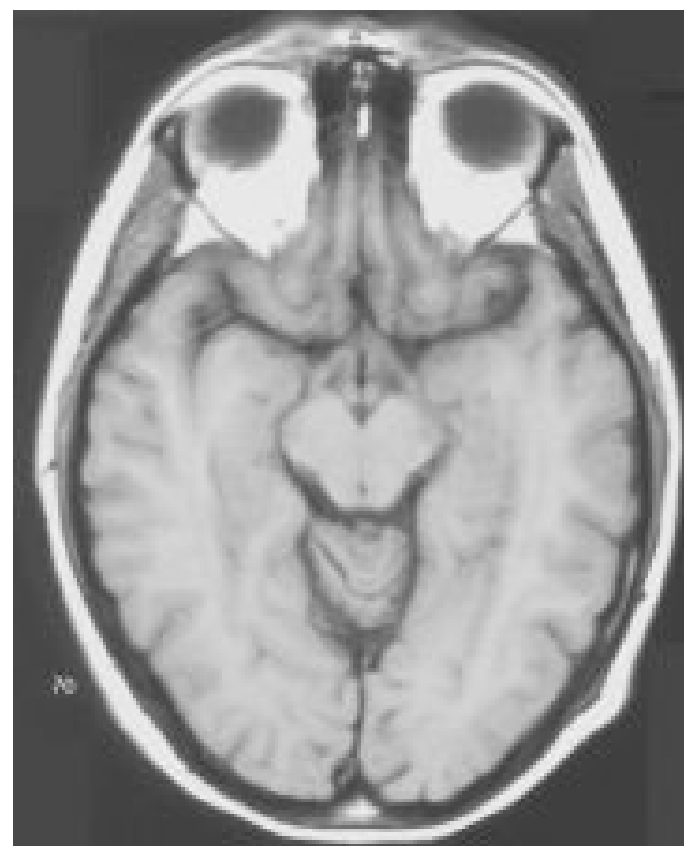
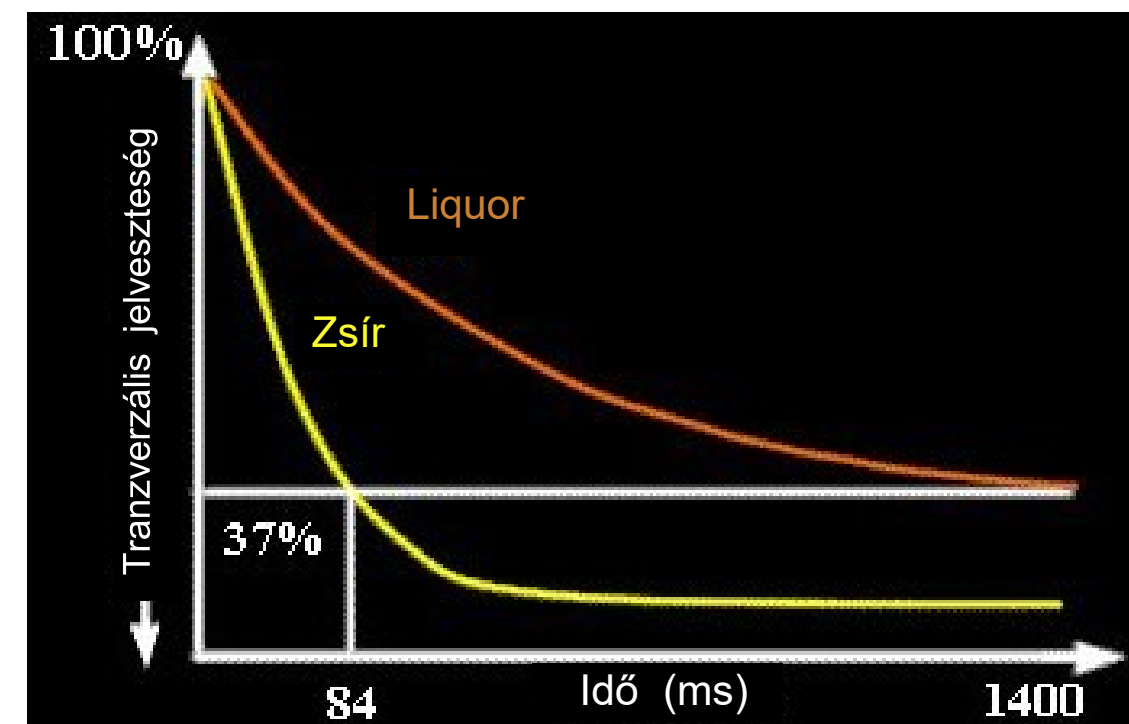
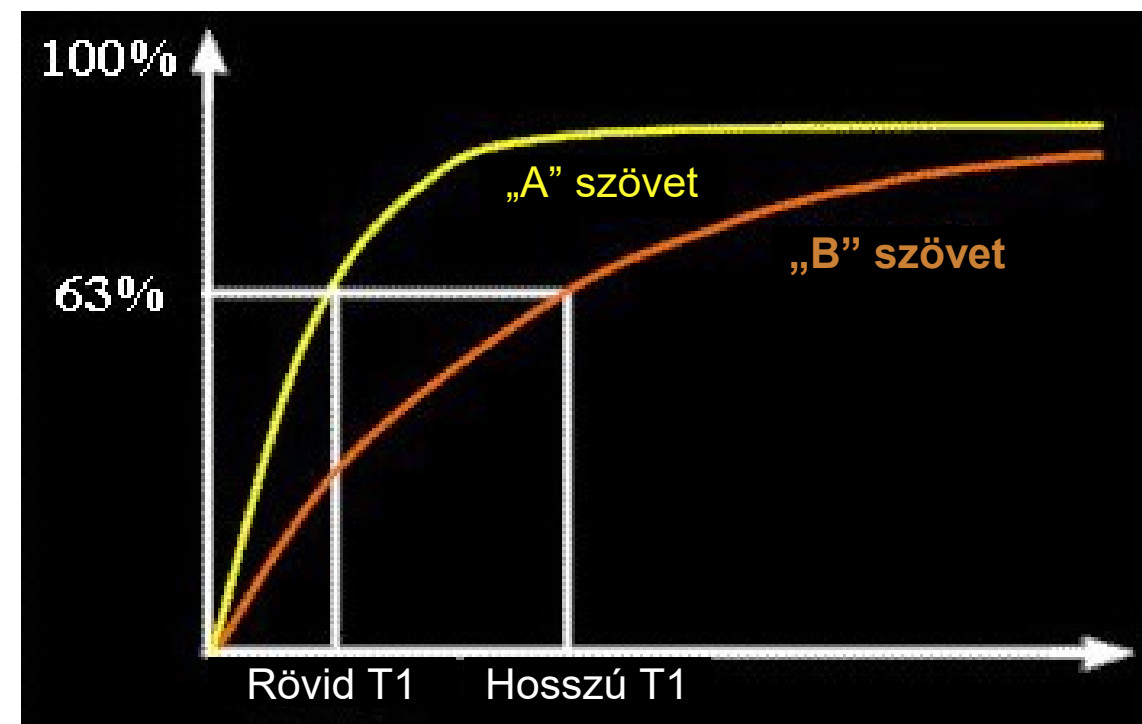
Musculoskeletalis MRI

MRI: az emberi test makroszkópikus mágnesezettségét hozza létre

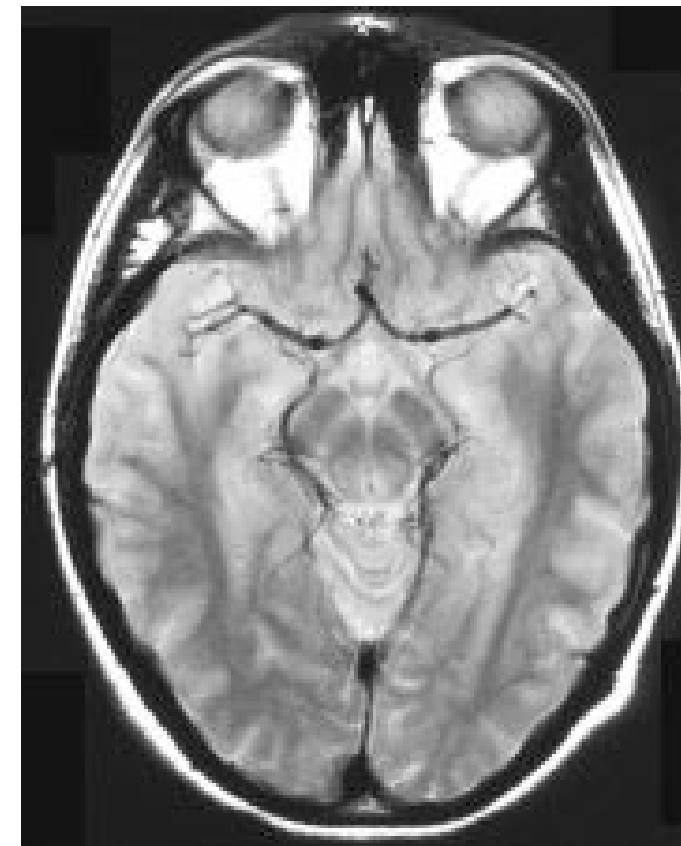

MRI 1: kontraszt

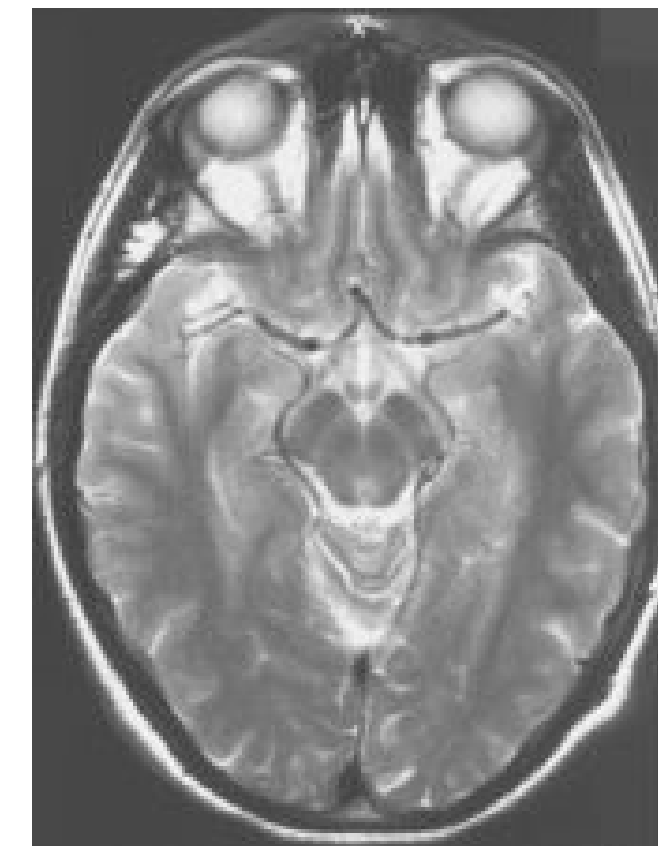
Színkontraszt a spinsűrűség (proton denzitás, PD) és relaxációs idők (T1, T2) alapján

T1-súlyozás

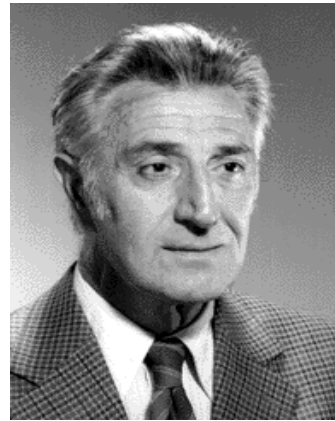
protonsűrűség-súlyozás

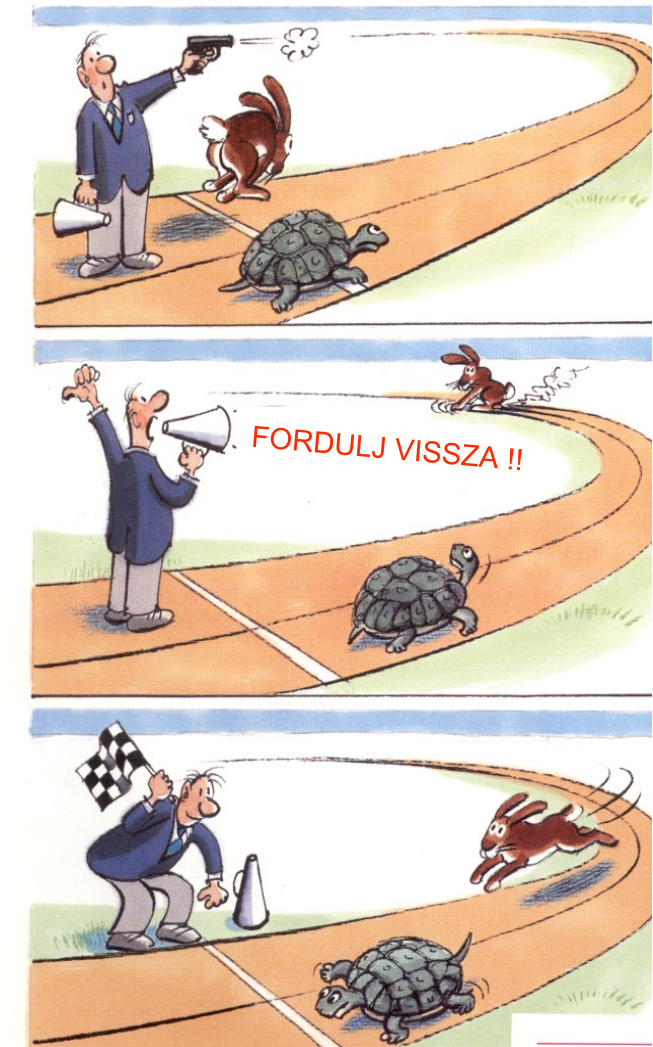
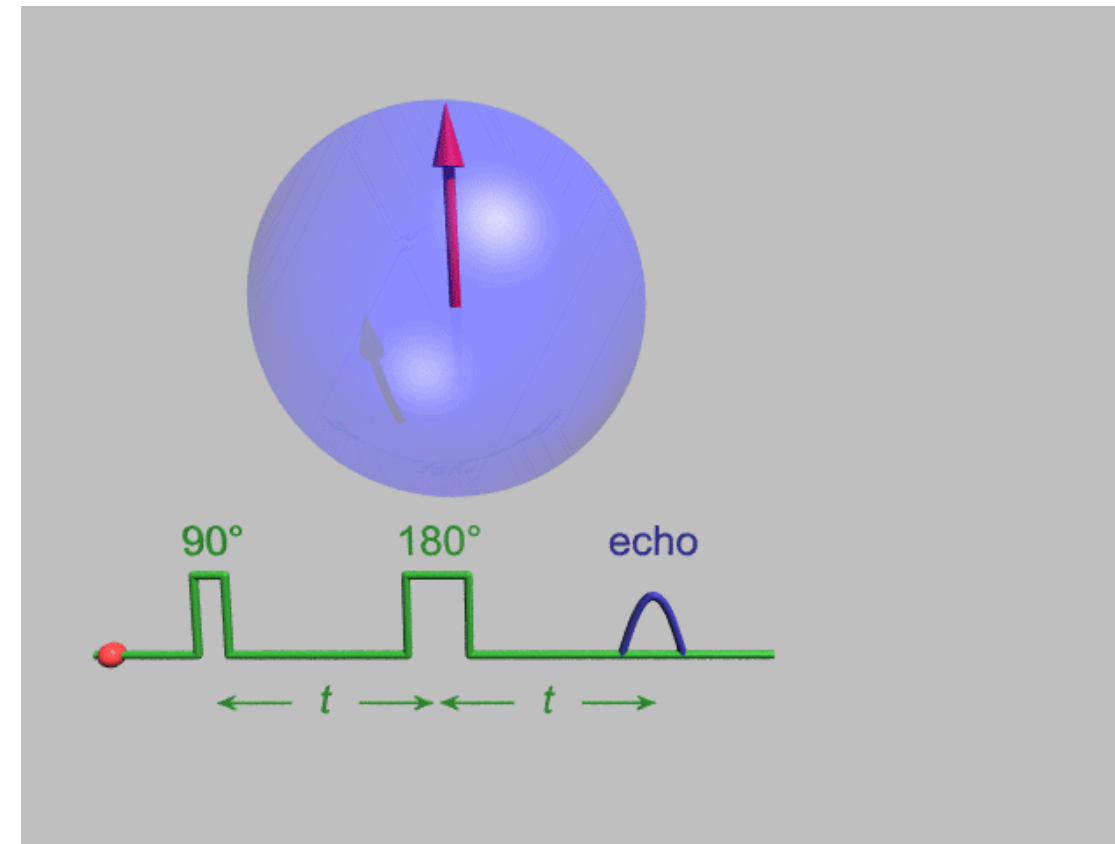
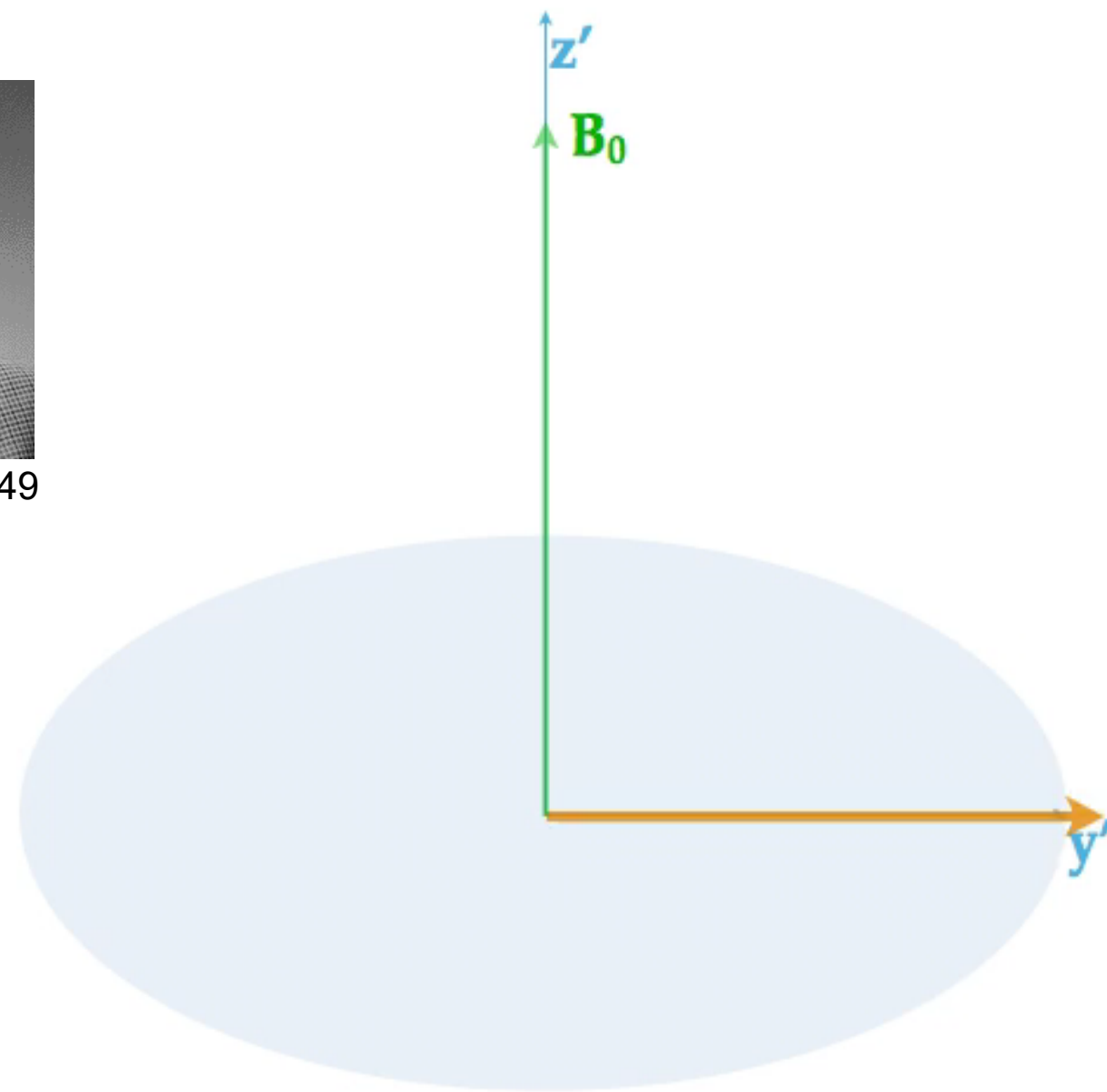
T2-súlyozás

Relaxációs idő mérése: spin-echo kísérlet

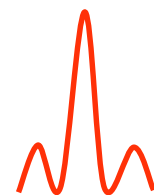
Ismétlődő gerjesztő, refókuszáló és “visszhang” impulzusok: spin-echo szekvencia

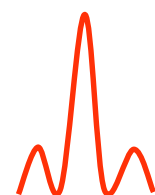
Erwin Hahn, 1949

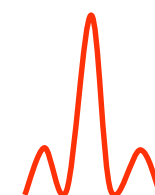
Gerjesztő
impulzus (90°)

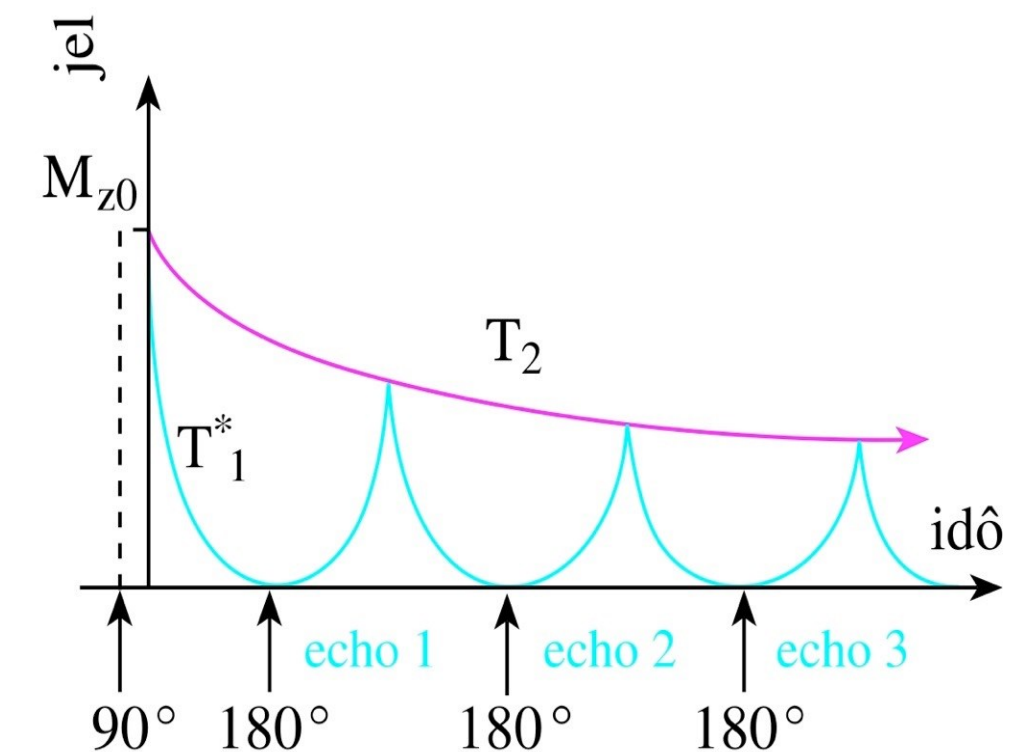
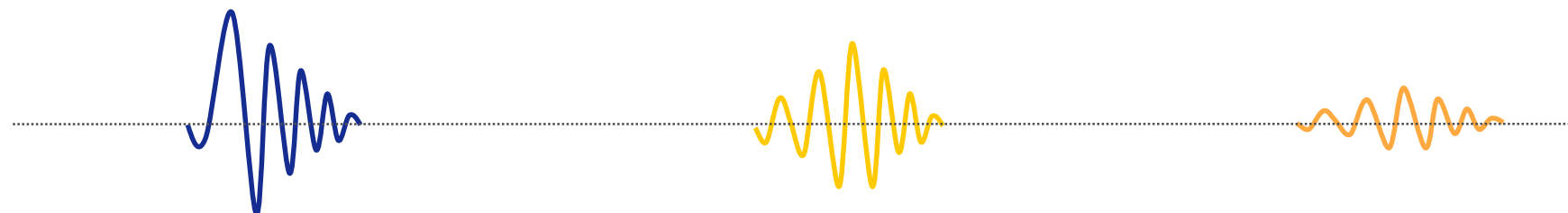
Refókuszáló
impulzus (180°)

Refókuszáló
impulzus (180°)

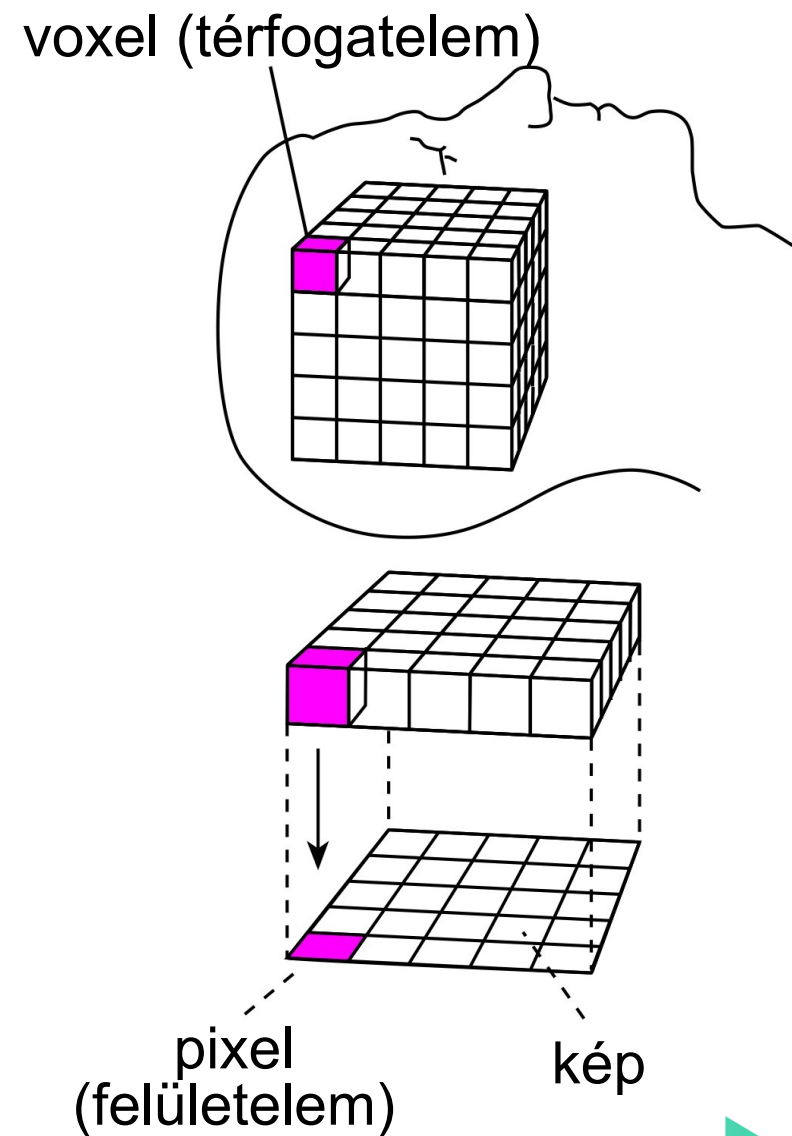
Kattogó hang az MRI-ben:
impulzusok generálása

MRI 2: Térbeli kódolás

Paul C. Lauterbur
(1929-)

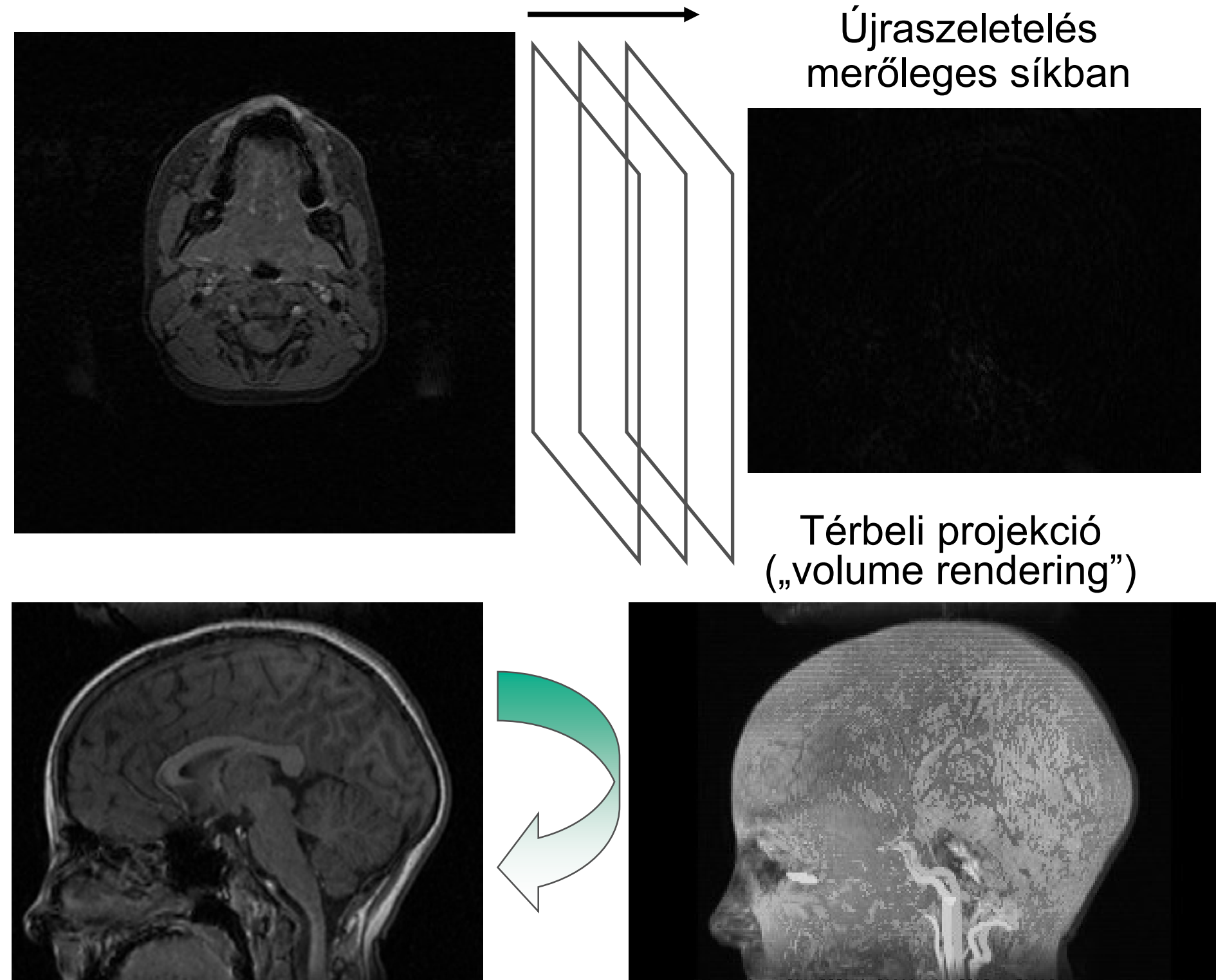

B_z

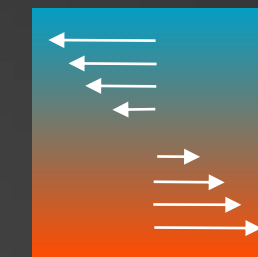
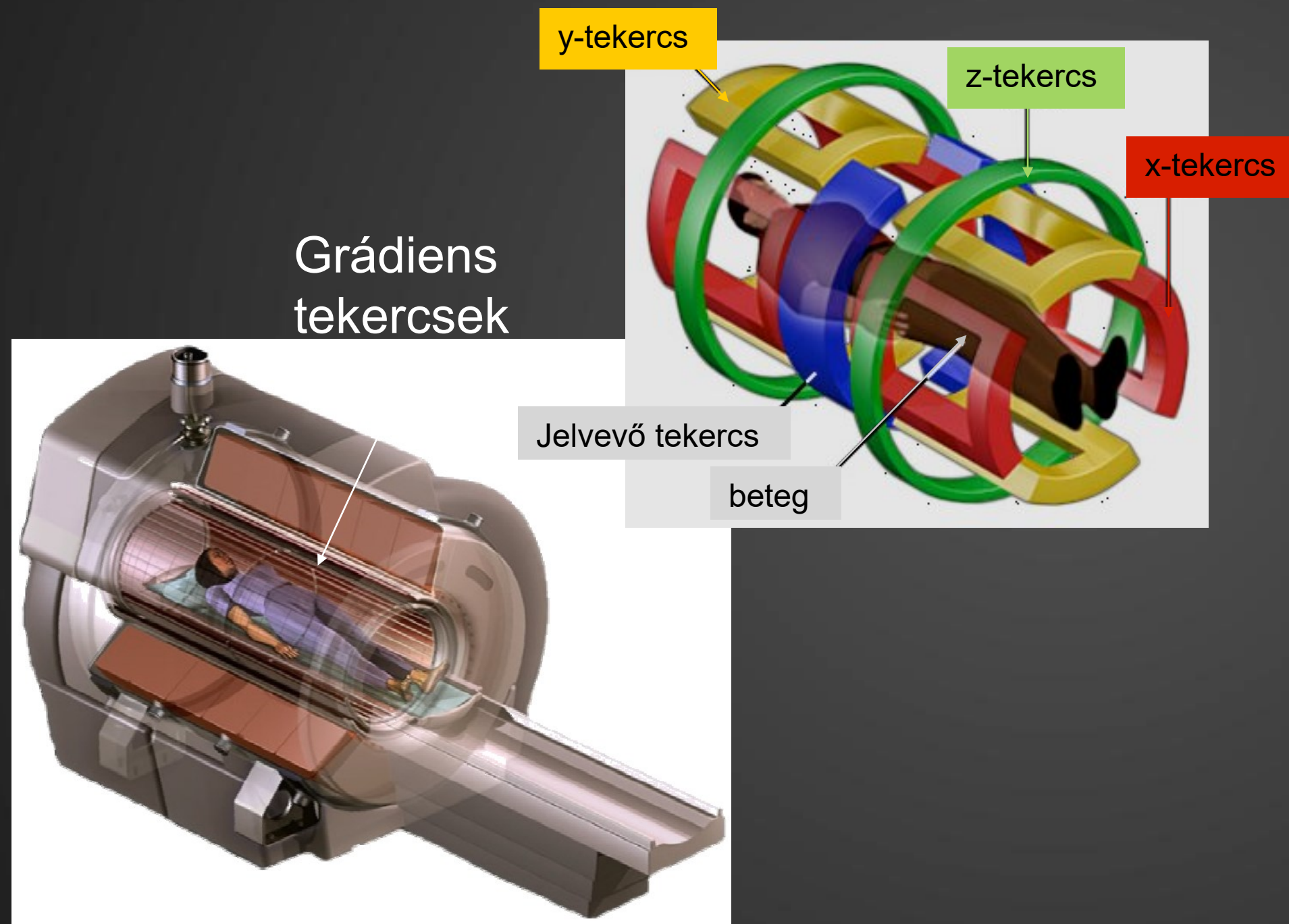
B_y

B_x

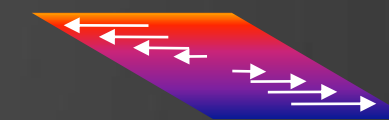
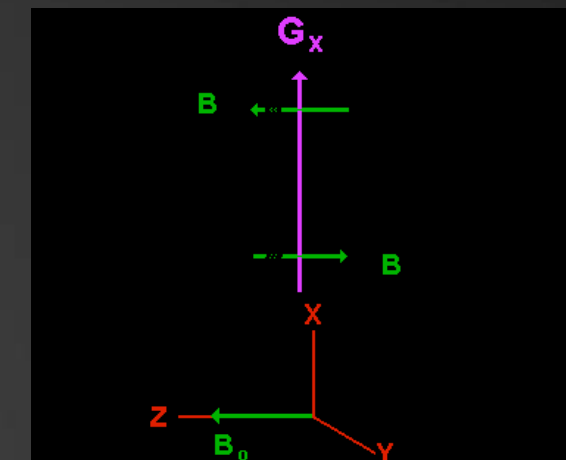
- Elemi 3D képpontok (voxel) definiálása és címezhetősége: gradiens tér segítségével
- Alapja: rezonanciafeltétel

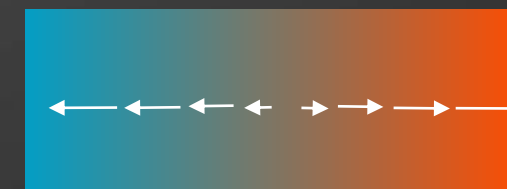
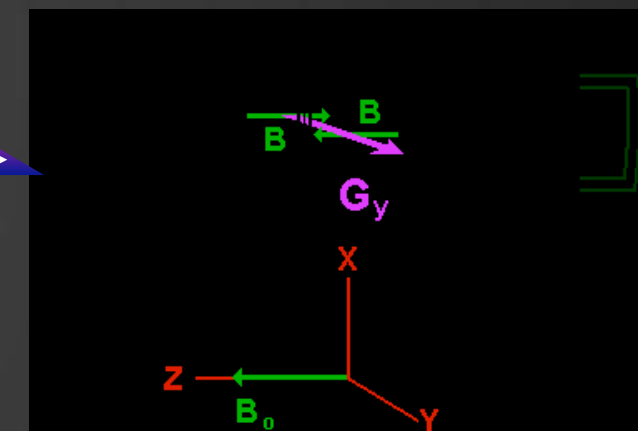
Térben változó mágneses tér létrehozása: “grádiens” tekercsekkel

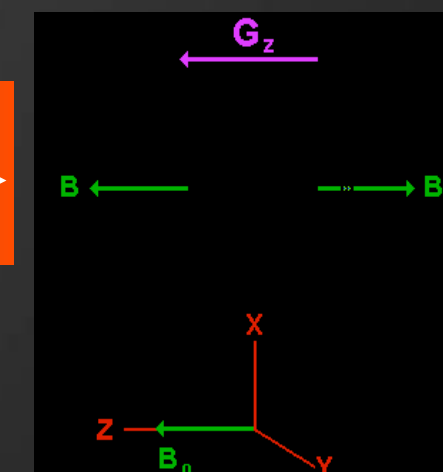
X-grádiens tekercs

Y-grádiens tekercs

Z-grádiens tekercs

MRI 3: képrekonstrukció

1. "Backprojection"

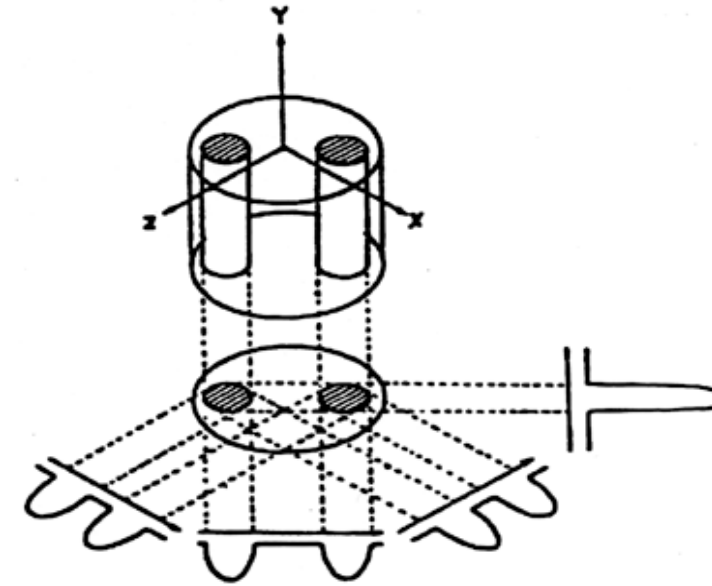
- „visszavetítés”
- mint a CT esetében

Paul Lauterbur,
1973, Illinois

Peter Mansfield,
1973, Nottingham

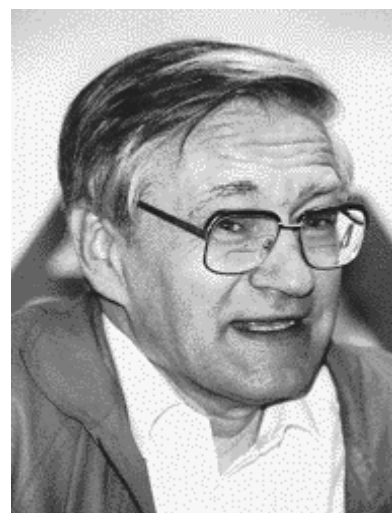
Visszavetítés elve

Rekonstruált kép (két
kémcső keresztmetszete)

2. 2D Fourier transzformáció

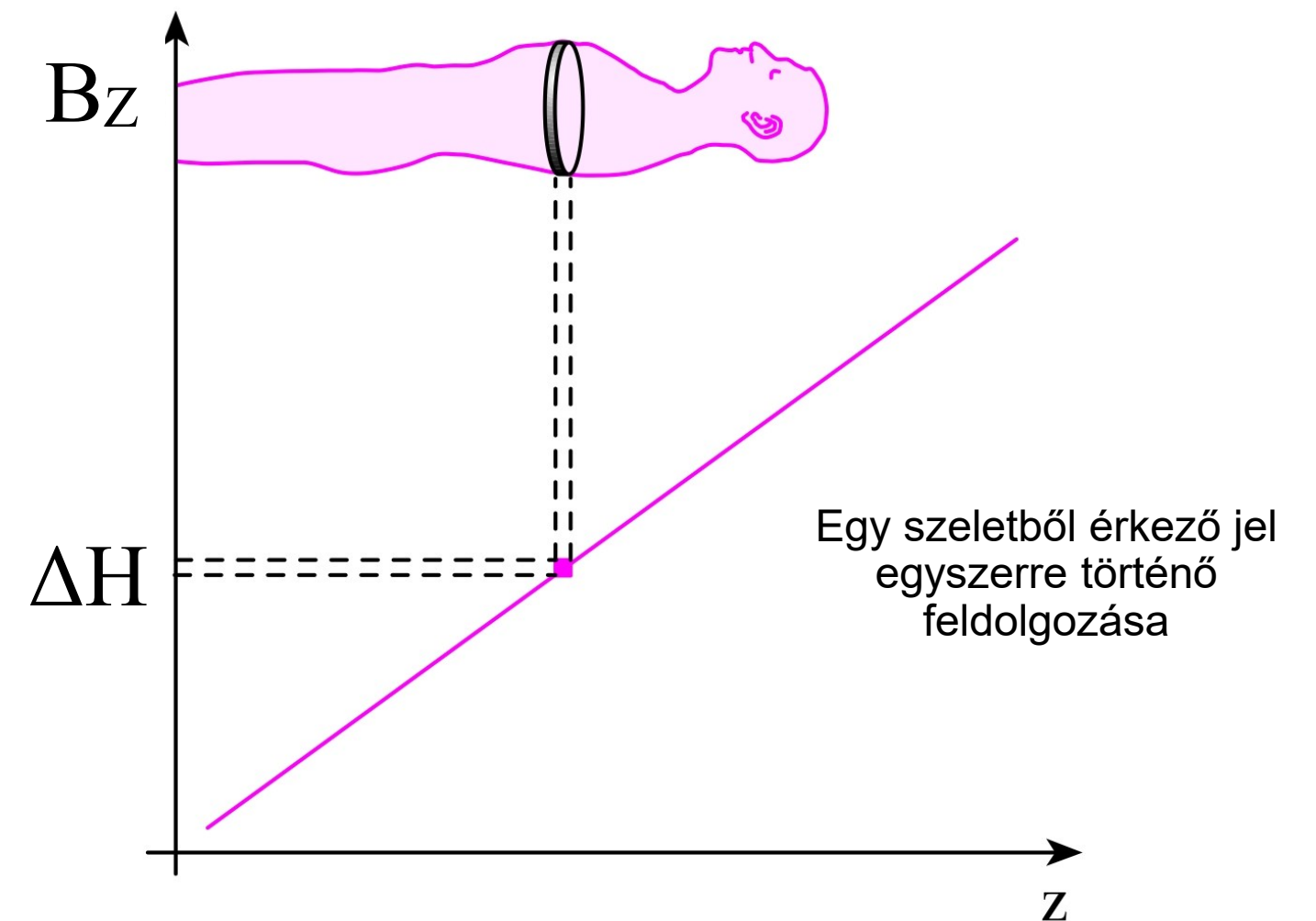
- jelenleg alkalmazott
módszer
- „NMR Fourier
Zeugmatography”

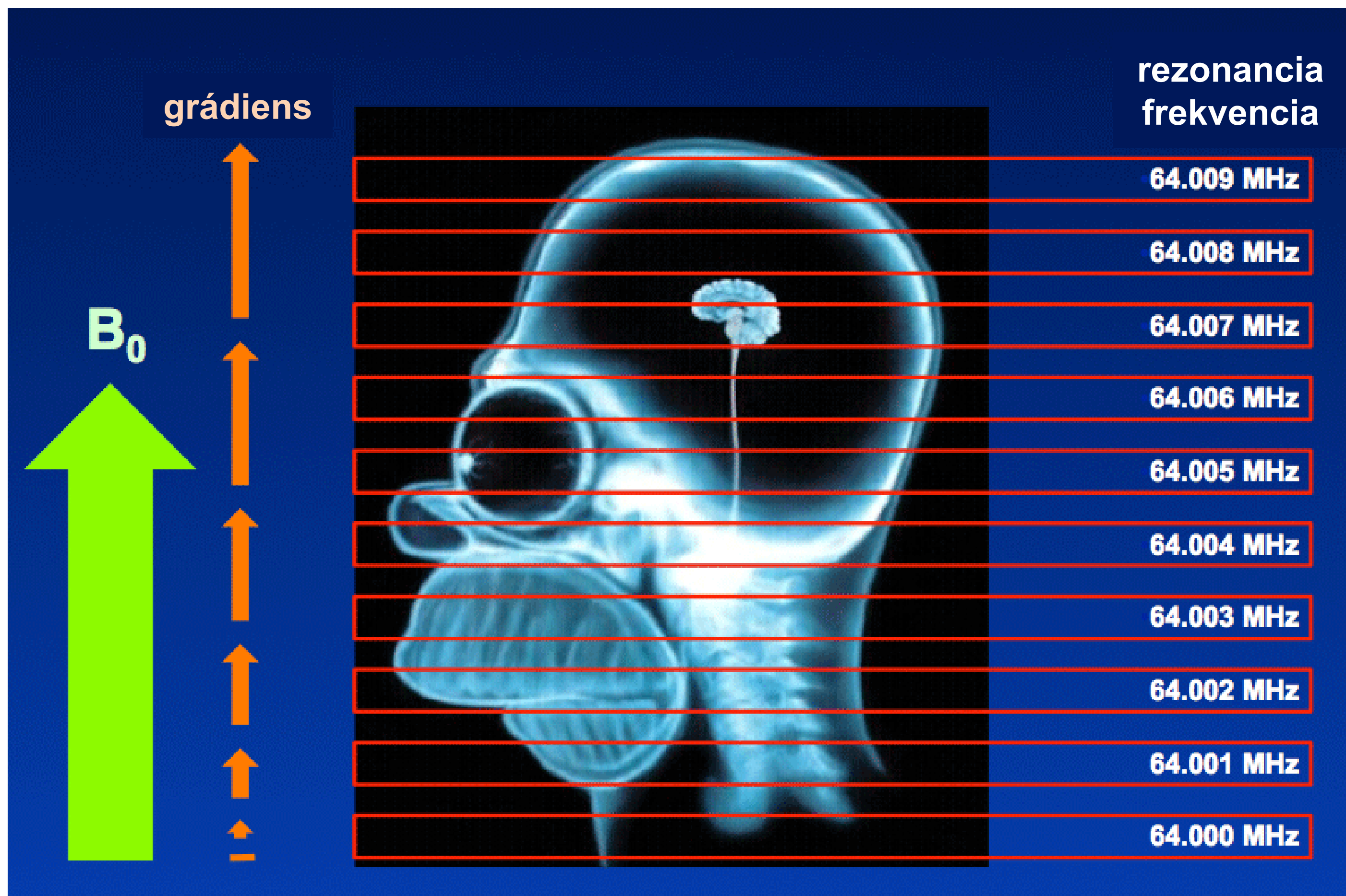
Richard Ernst,
1974, Zürich

“MRI Scanner Mark One”,
Aberdeen, Skócia

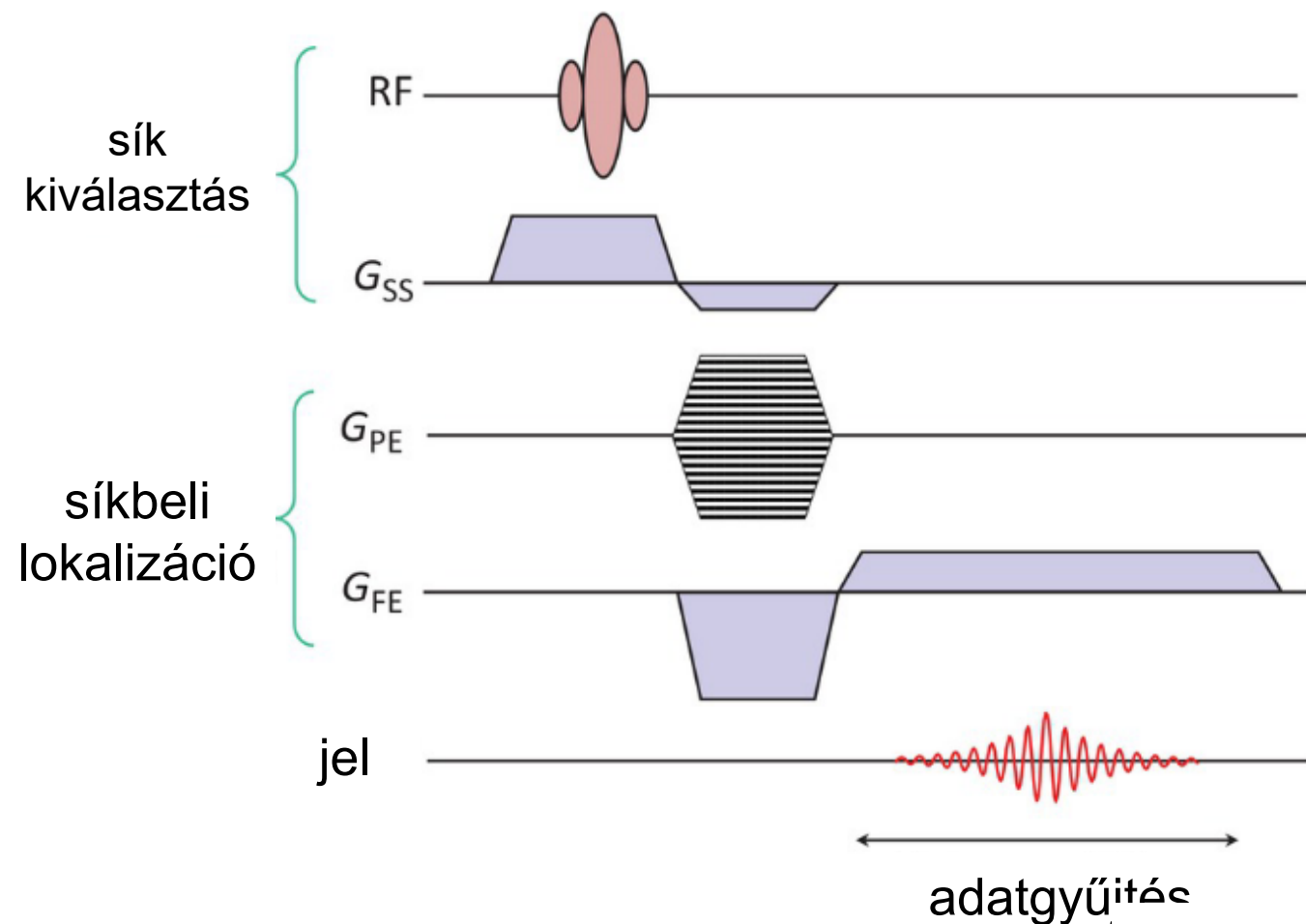

Grádiens: A mágneses térerősség a hely függvényében változik

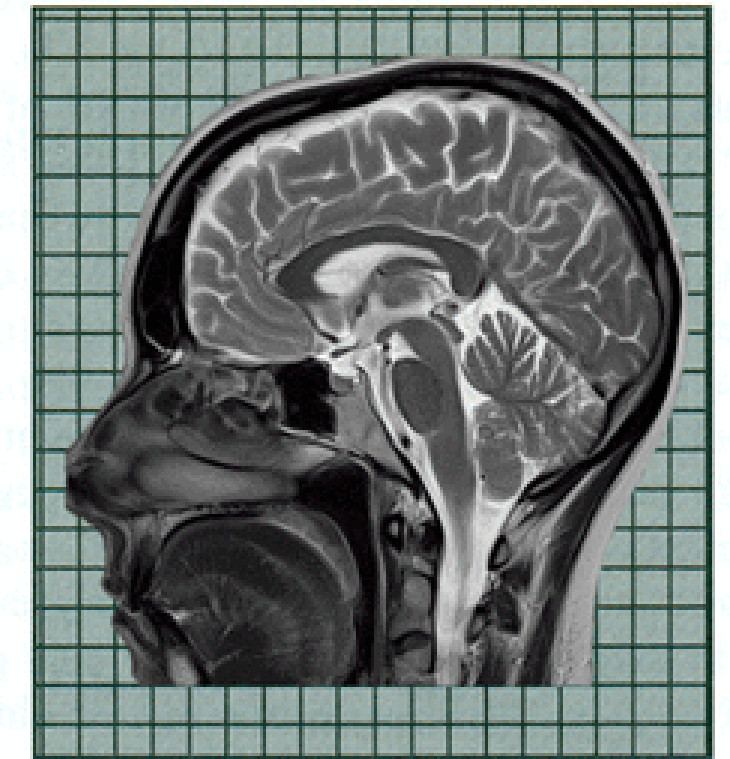

képrekonstrukció: FT módszer

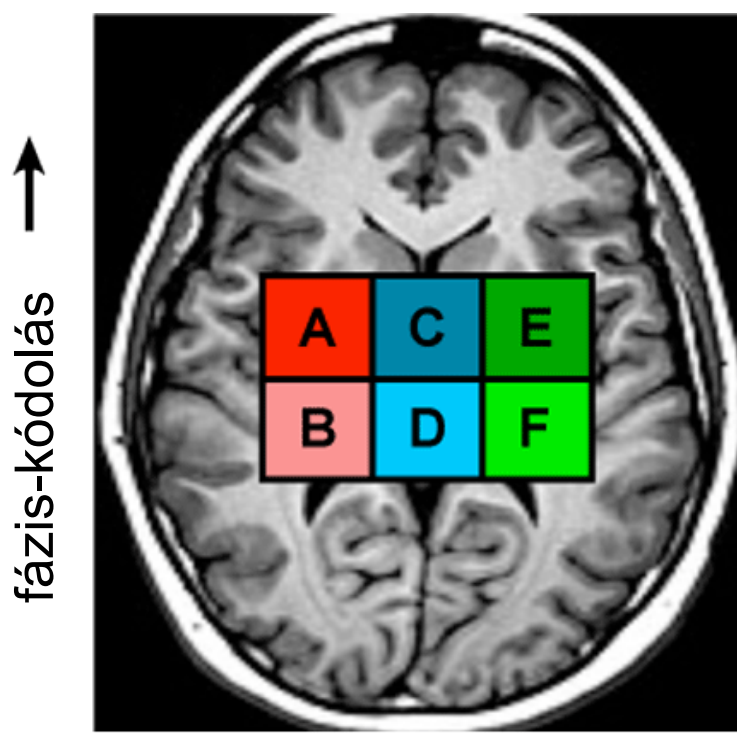
fázis-kódolás →
fázis-lépések száma (N_p) = 256

- A szelet kiválasztása a 90° -os gerjesztési impulzus alatt történik.
- A szelet síkjában a 180° -os impulzus-echo alatt további mágneses gradienst alkalmazunk a fázis és frekvenciakódoláshoz.
- Minden echo jelhez több voxel járul hozzá különböző frekvenciákkal.
- A frekvenciakomponenseket az FT segítségével nyerjük ki az összetett jelből.
- Az adatgyűjtést többször meg kell ismételni.

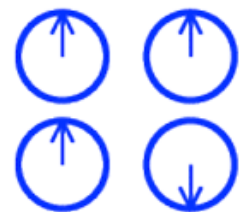

H
pixelméret $l = FOV_p / N_p$

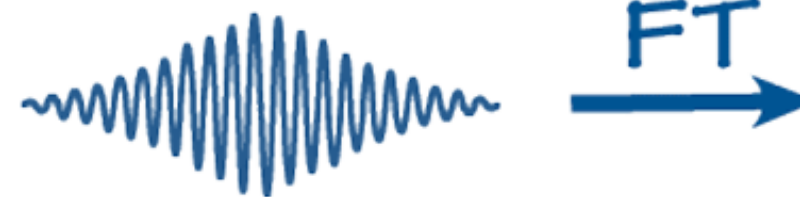

$\omega_1 \quad \omega_2 \quad \omega_3$
frekvencia-kódolás →

0. fázis lépcső 1. fázis lépcső

0. fázis lépcső

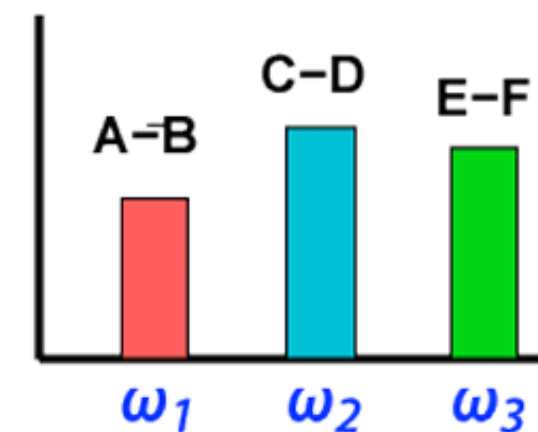
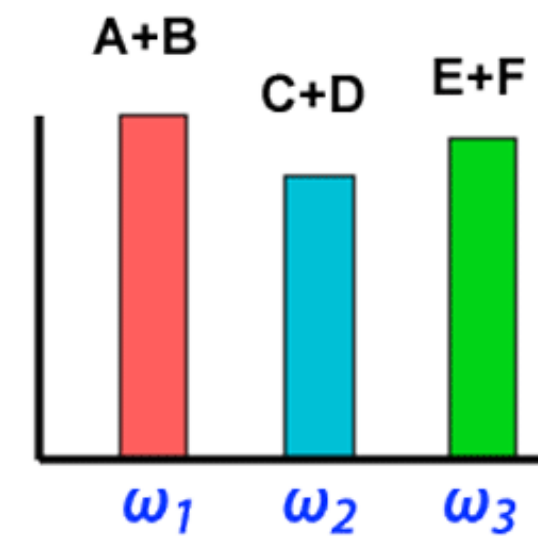
kompozit jel minden pixel részvételével minden fázislépésben

1. fázis lépcső

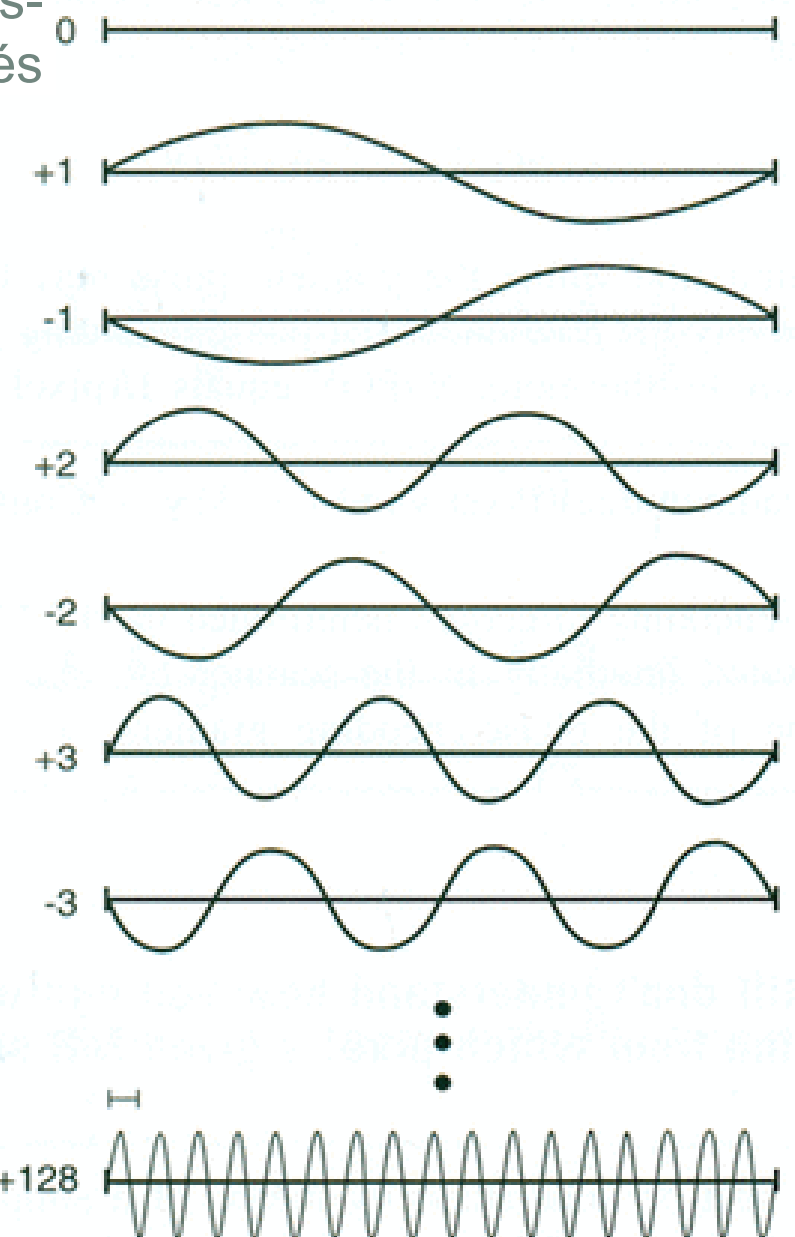

FT

FT

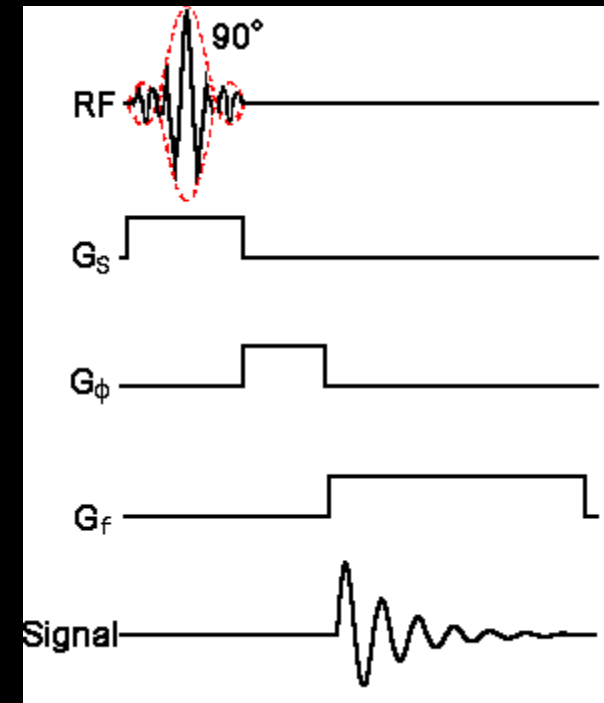
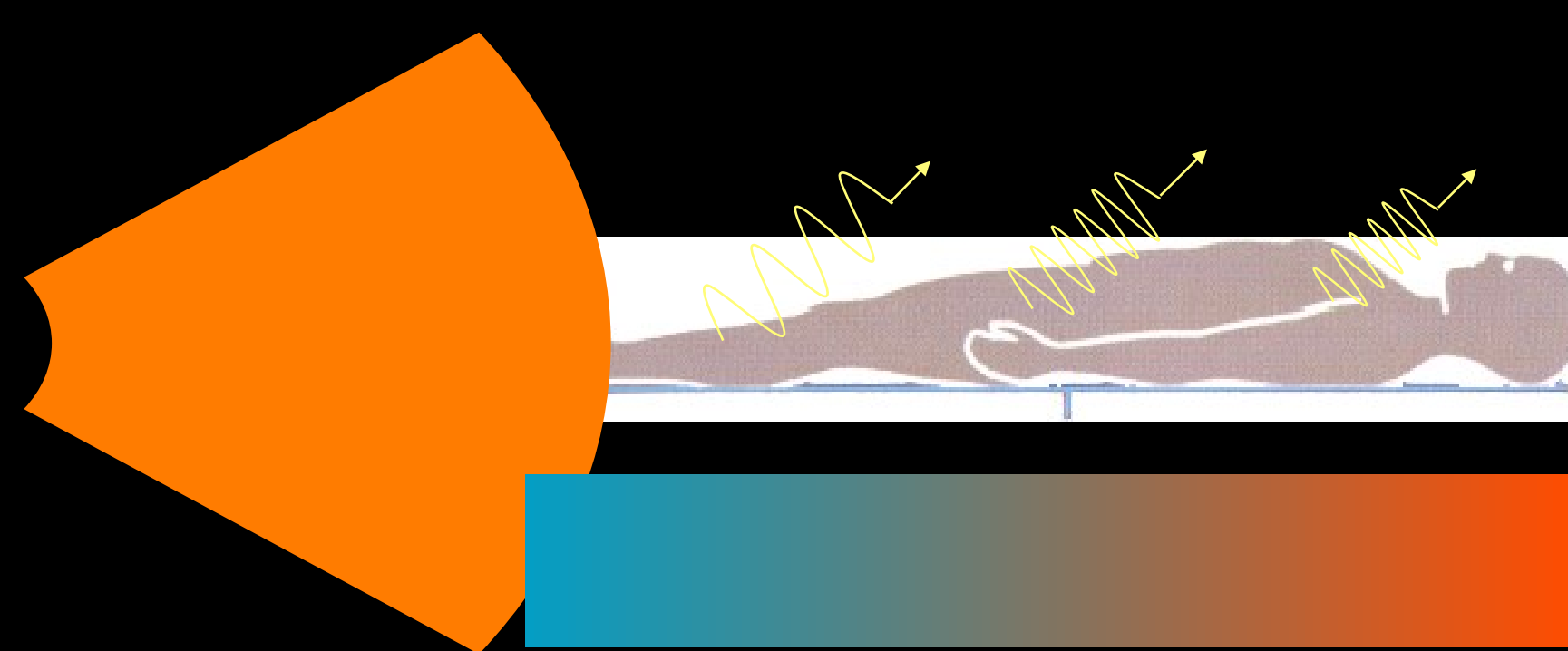

fázis-lépés

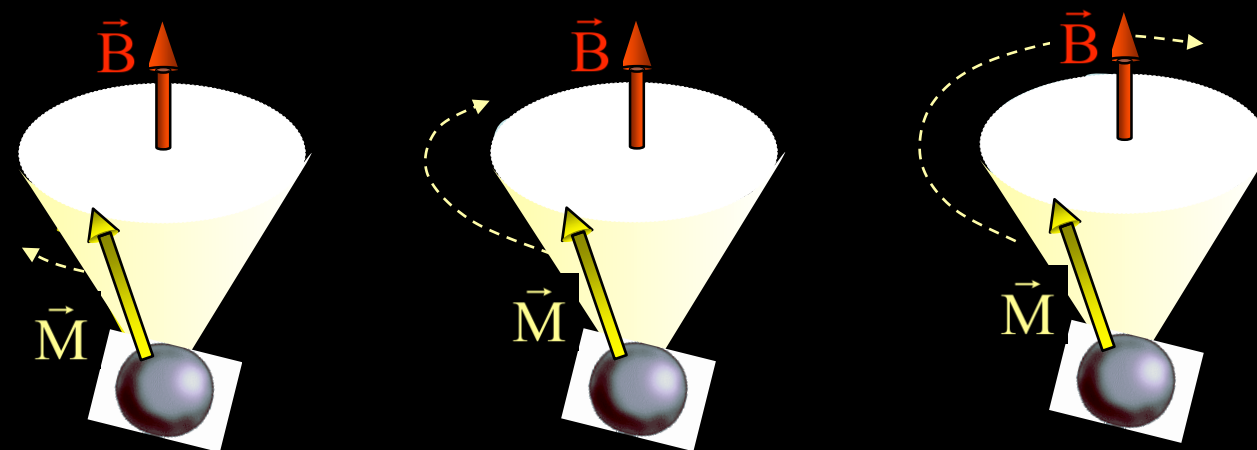

MRI: térbeli kódolás és képrekonstrukció

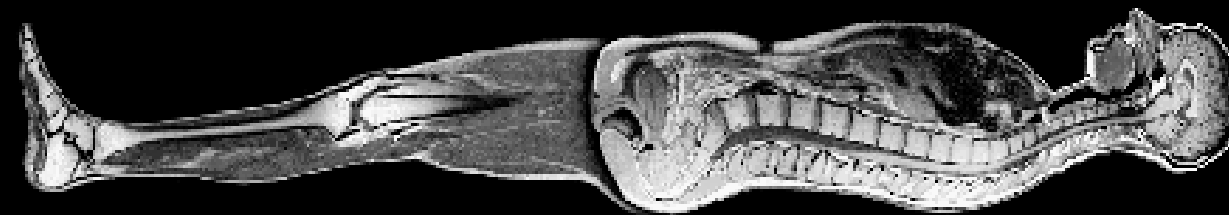
a precesszió térfüggő frekvenciaváltozásán alapul

RF tekercs

Fourier
transzformáció

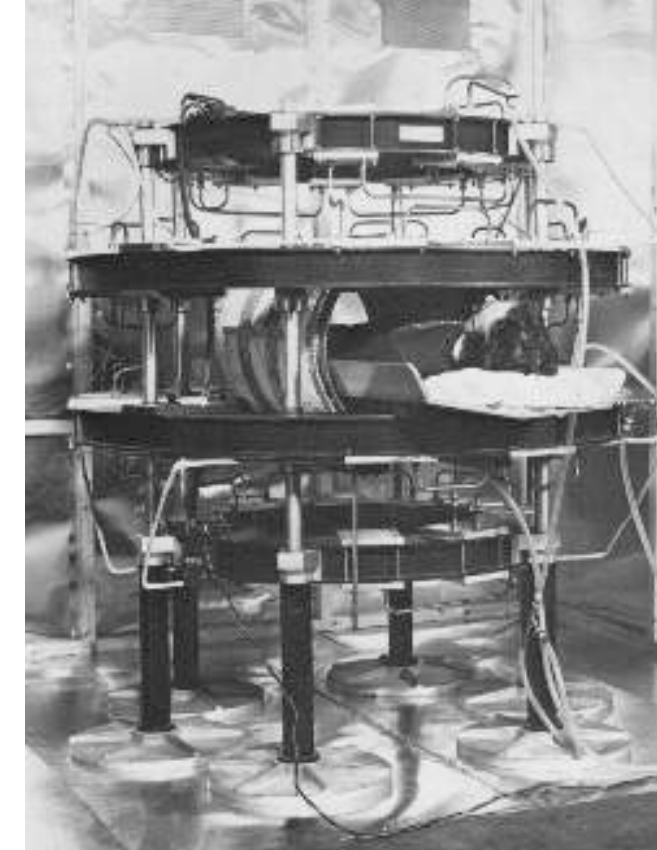

MRI 4: szkennerek

Hőskor

Indomitable (rettenthetetlen, Damadian)

MRI Scanner Mark One (Ernst)

Jelen

3T MRI

Nyitott MRI egység

Intervenciós MRI egység

Mobil MRI

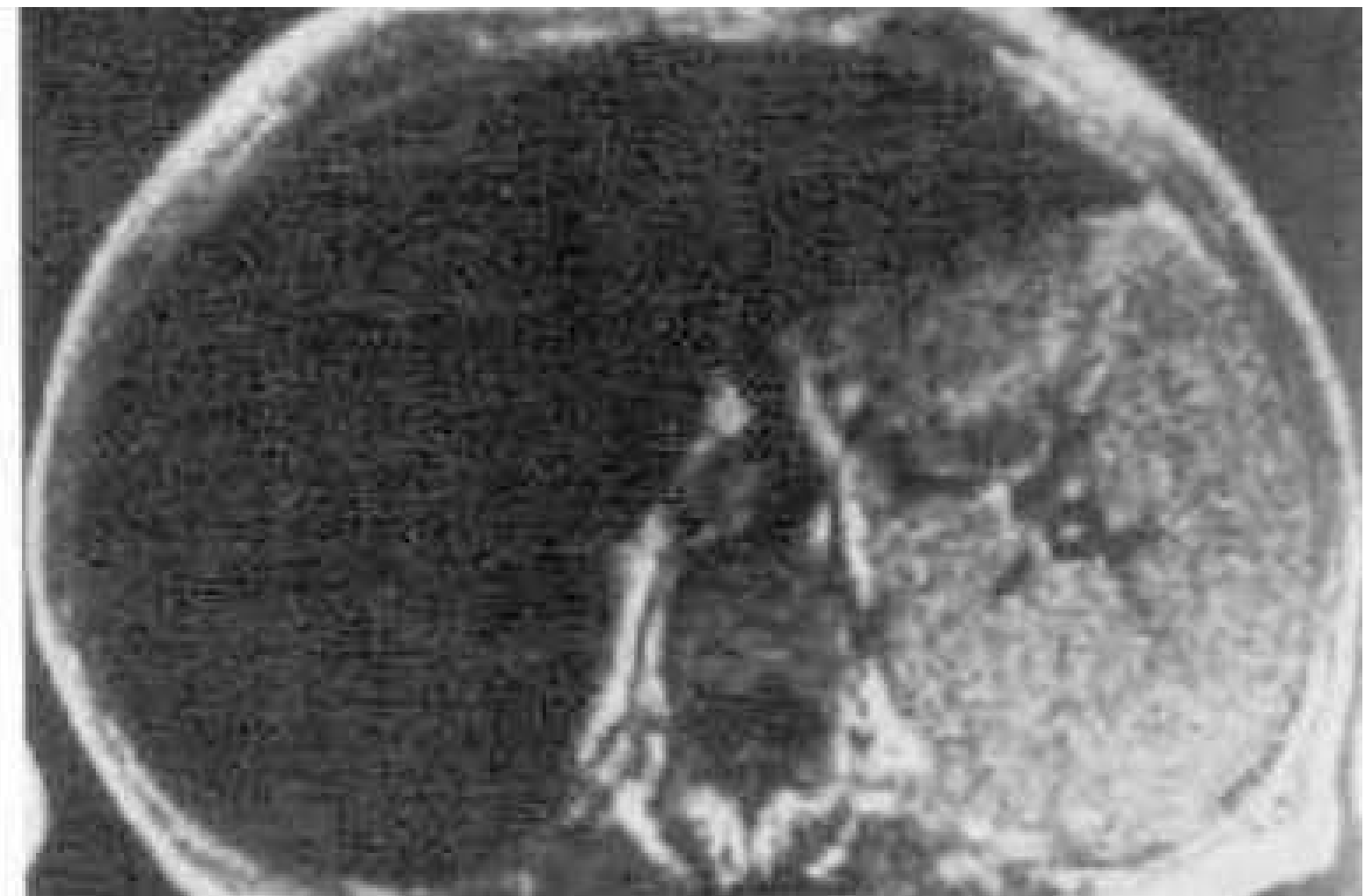
MRI 5: kontrasztanyagok

Pozitív: paramágneses elemek (T1 kontraszt): Gd, Mn

Negatív: szuperparamágneses, ferromágneses (T2 kontraszt): FeIII, MnII

CT

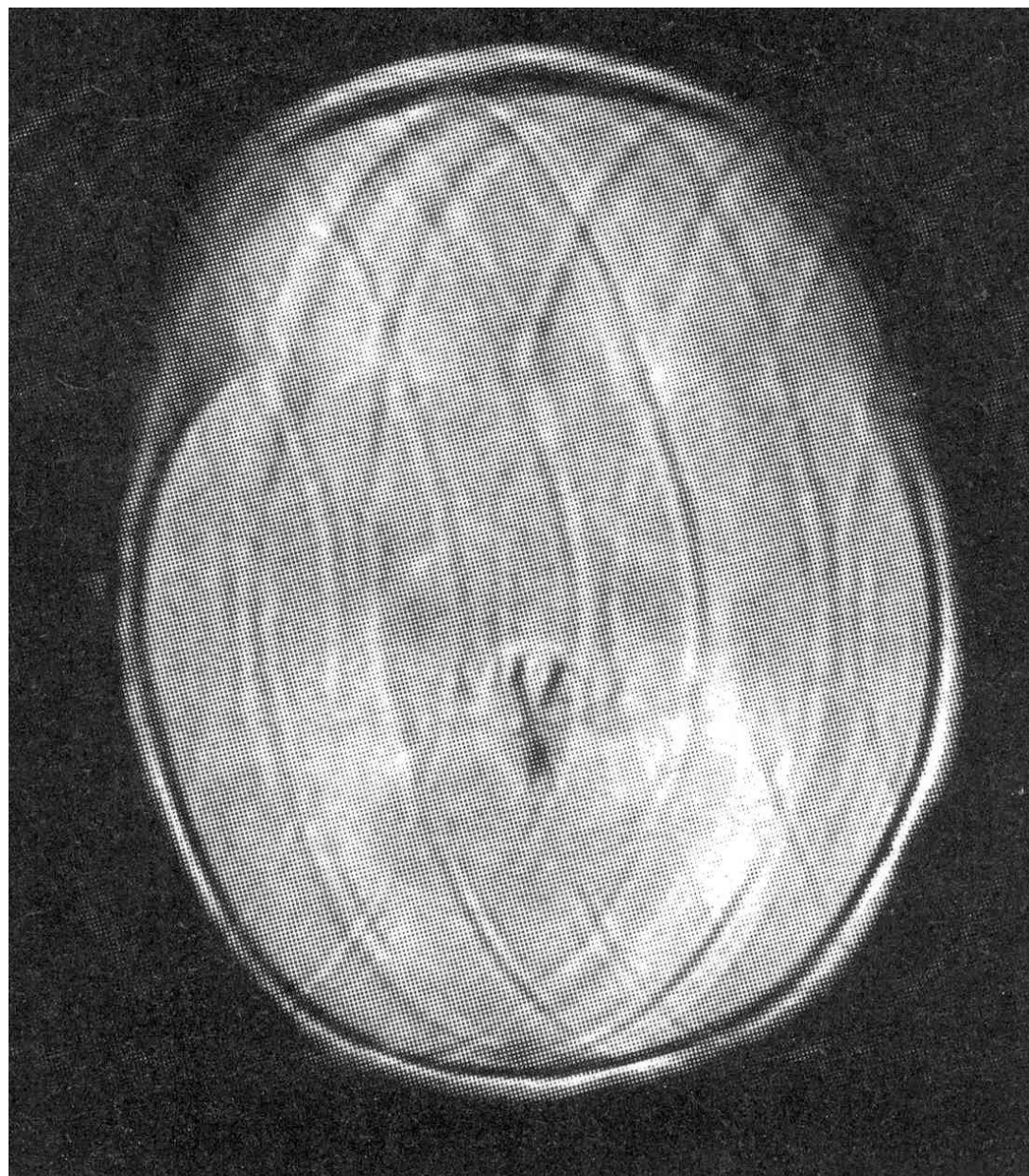

MR T2

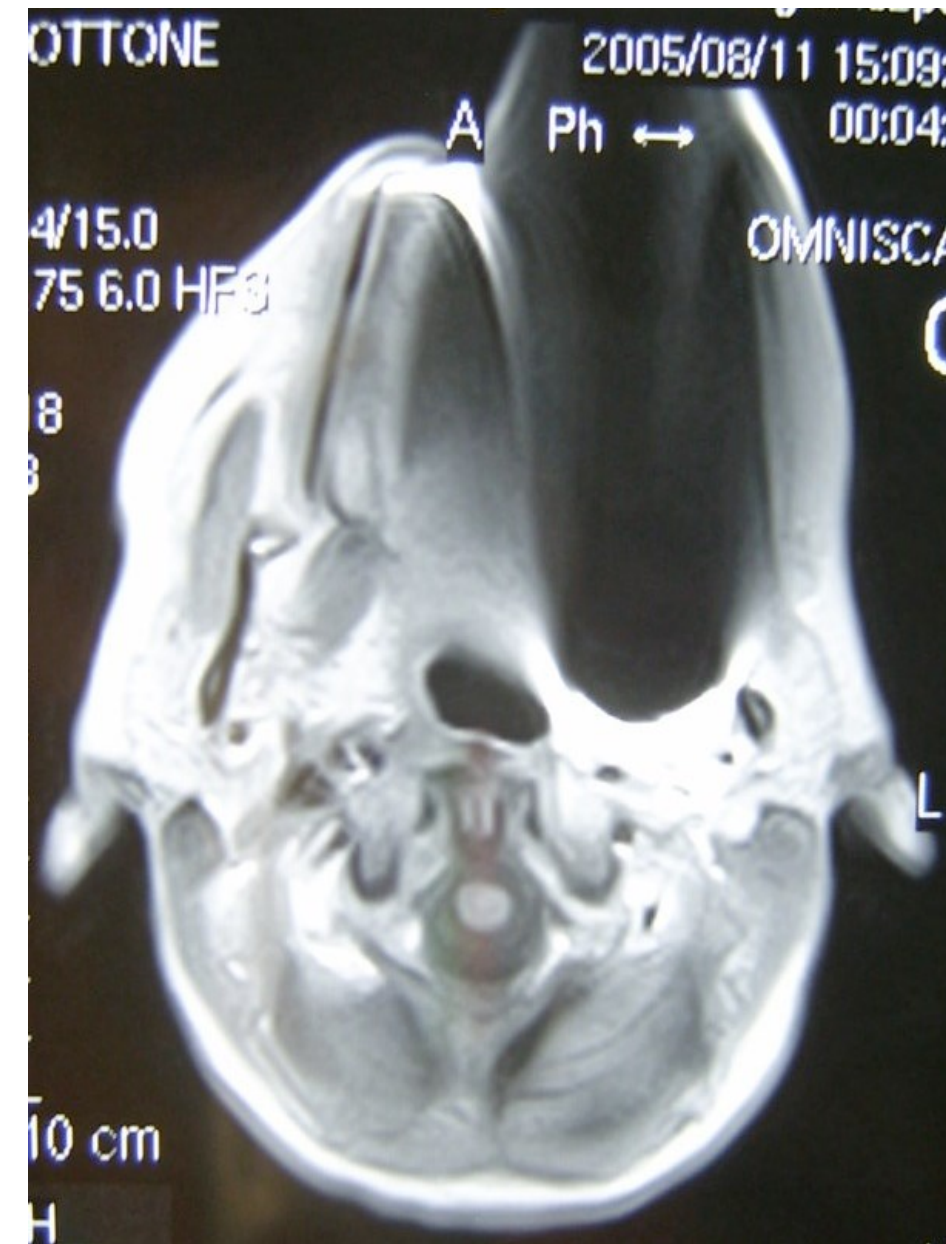
Haemochromatosis hepatis (vasfelhalmozódás a májszövetben)

MRI 6: műtermékek

- Mozgás
- Fémek (implantátum, sérülés)

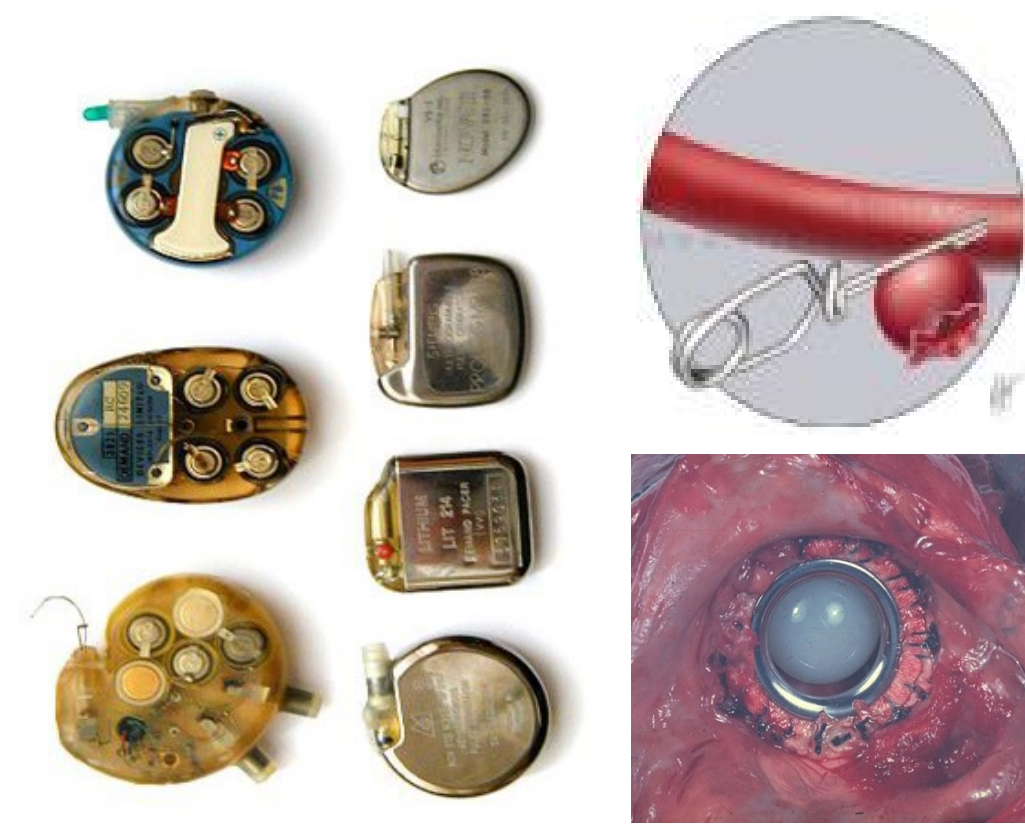
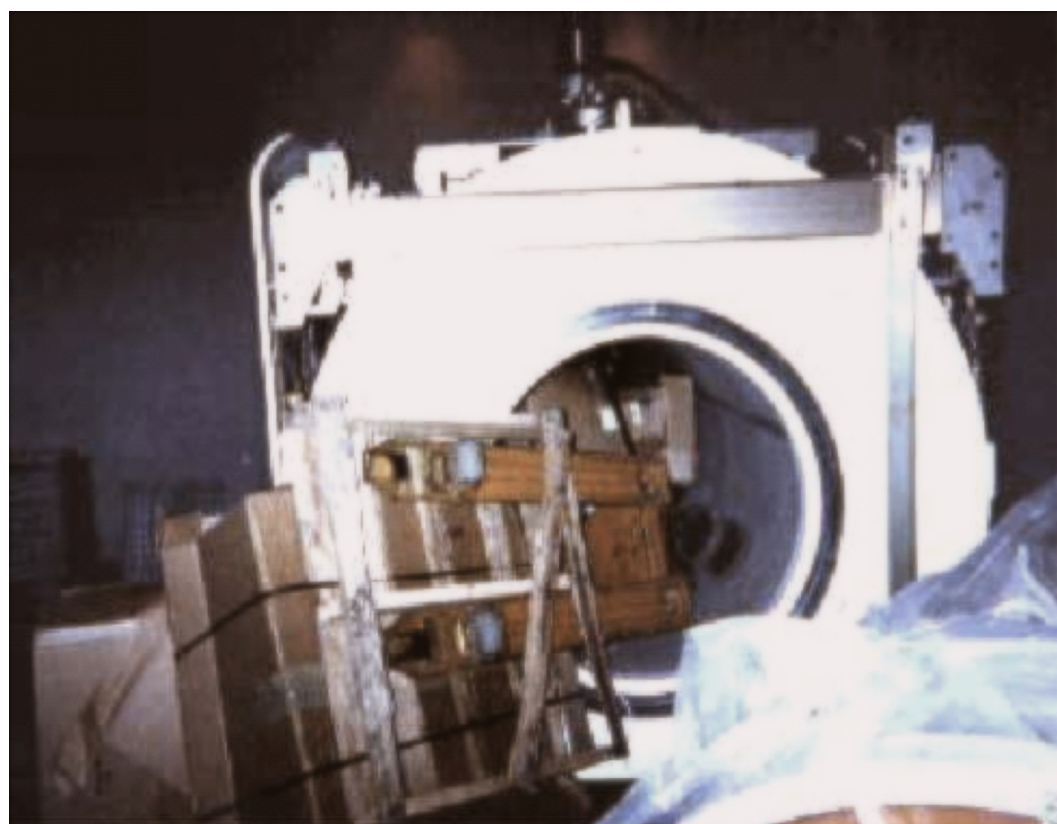
Mozgási műtermék

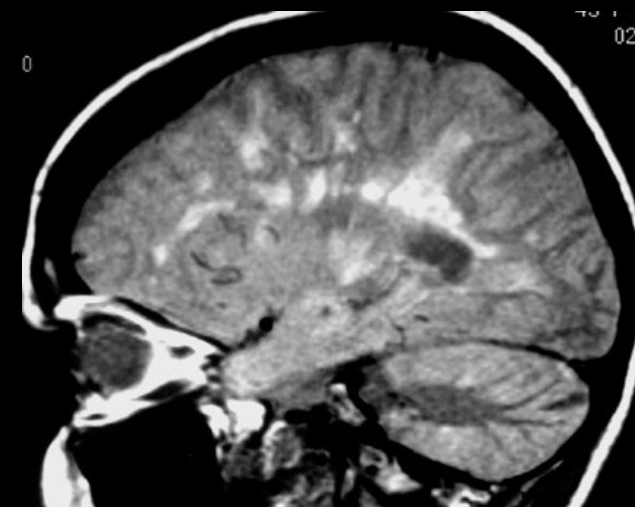
Fém az orbitában

MRI 7: veszélyek, kontraindikációk

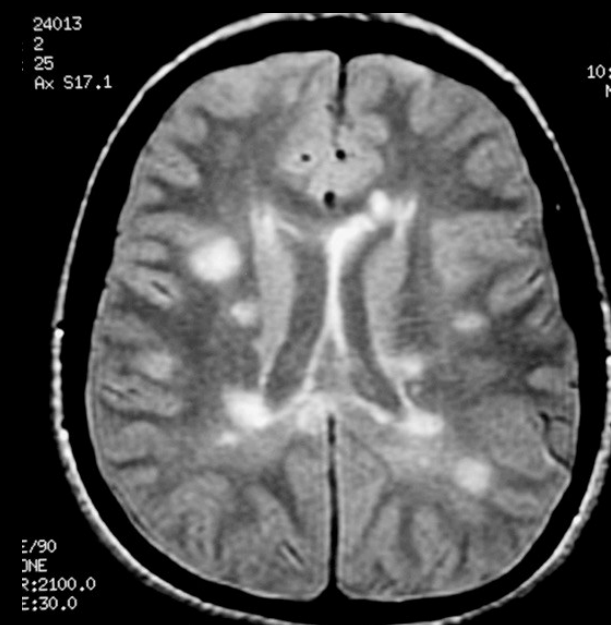
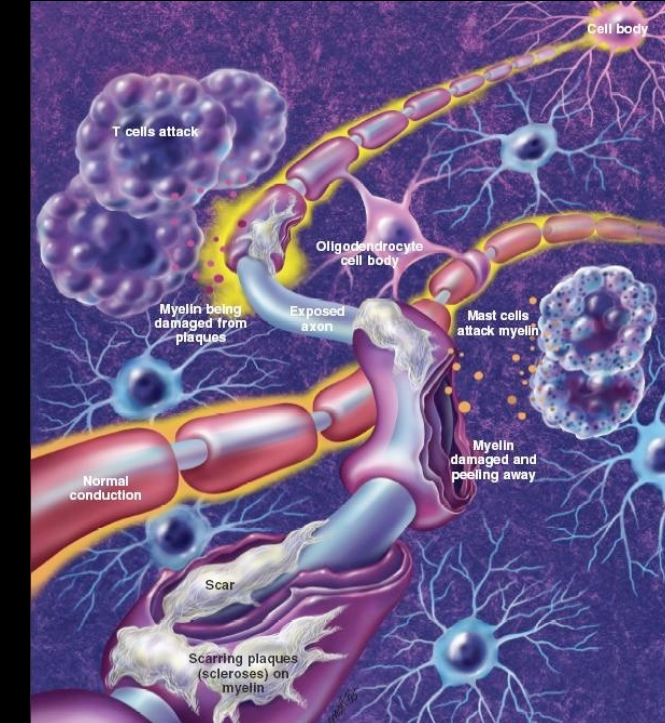
- Sztatikus mágneses tér - fémtárgyak
Kontraindikációk: beépített eszközök (pacemaker, defibrillátor, hallókészülék, csontnövekedést serkentő készülék, gyógyszeradagoló), neurostimulátorok, agyi aneurysma csatok, régi típusú szívbillentyűk
- Grádiens tér - áramindukció
- Rádiófrekvenciás tér - hőhatás (szemlencse, here)

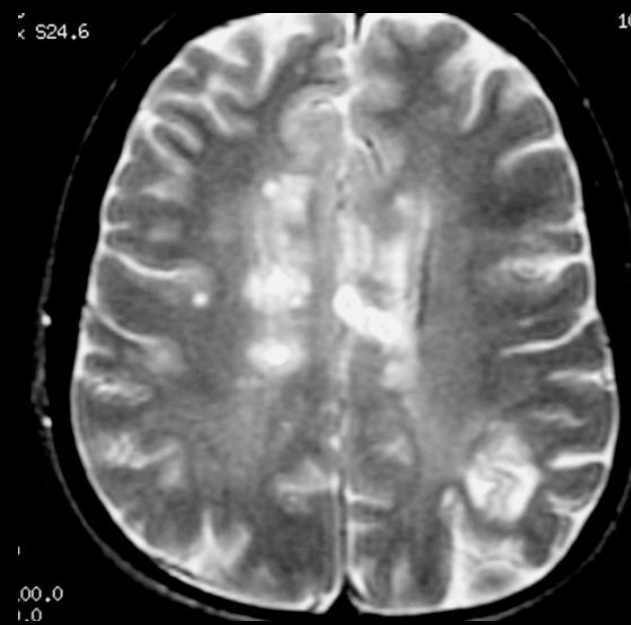
MRI alkalmazások: anatómiai képalkotás - sclerosis multiplex

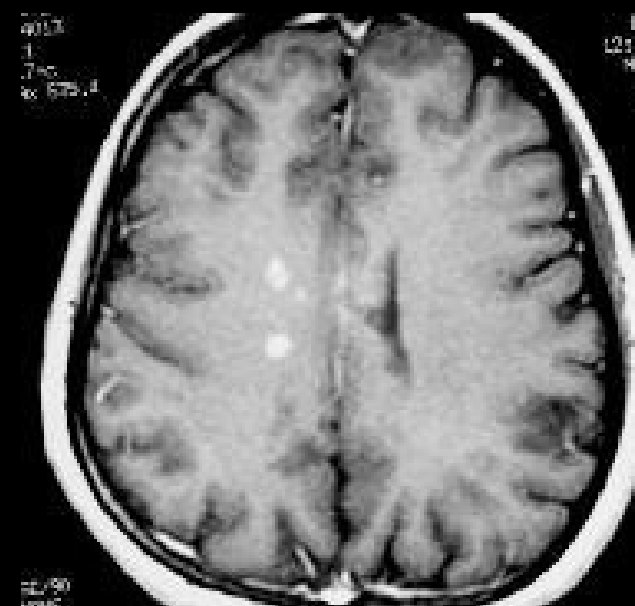
Proton súlyozás
(sagittalis)

Proton súlyozás
(transversalis)

T2 súlyozás
(transversalis)

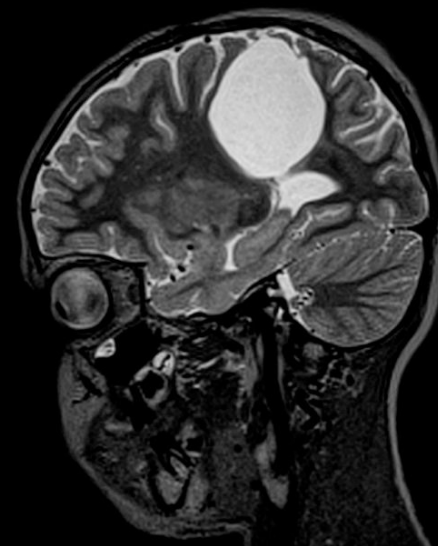

T1 súlyozás
(kontrasztanyaggal)

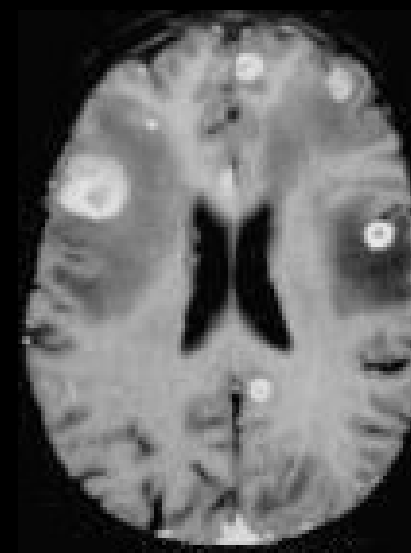
Anatomiai képalkotás: Onkológia

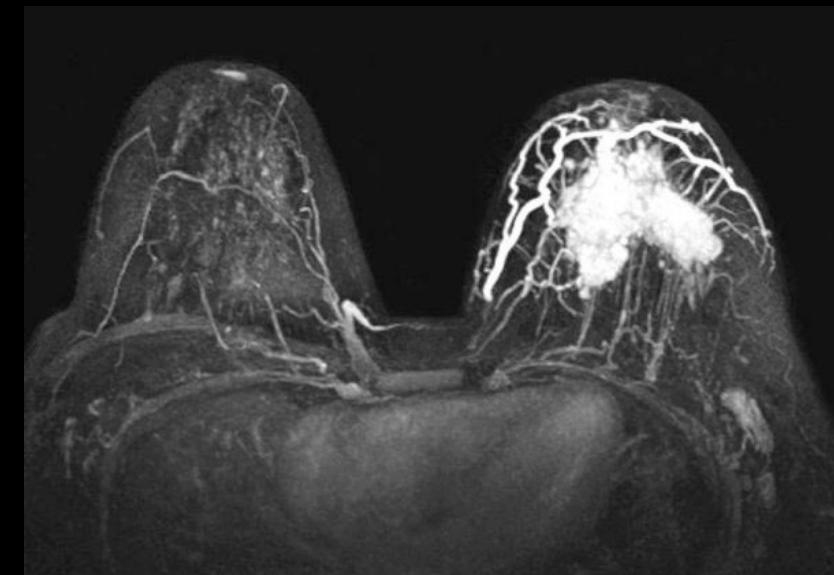
T2 súlyozás
(chondrosarcoma)

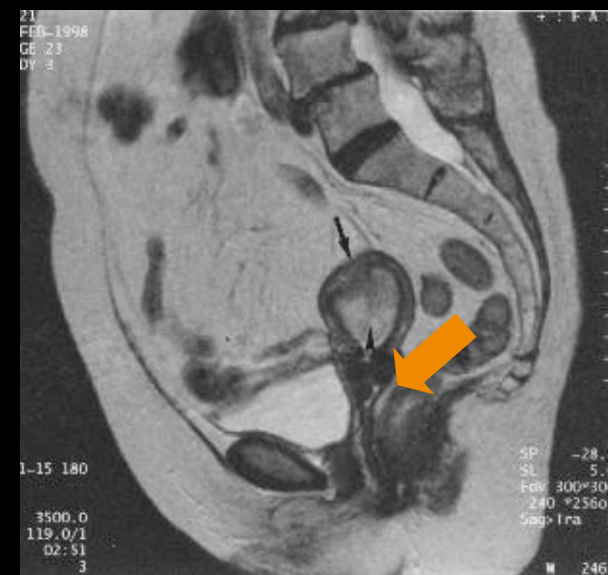
T2 súlyozás
(cysta)

Proton sűrűség
(Agyi metastasis)

T1 súlyozás kontrasztanyaggal
(Emlő carcinoma)

T2 súlyozás
(cervix carcinoma)

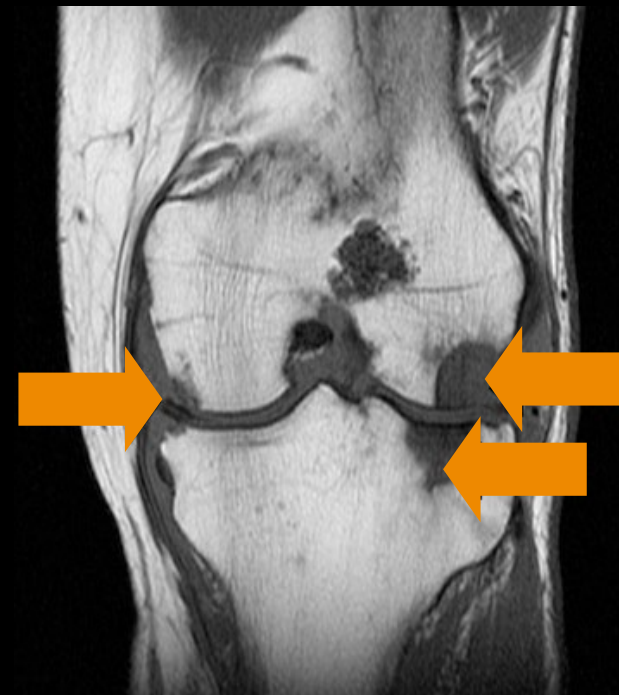

T2 súlyozás
(prostata carcinoma)

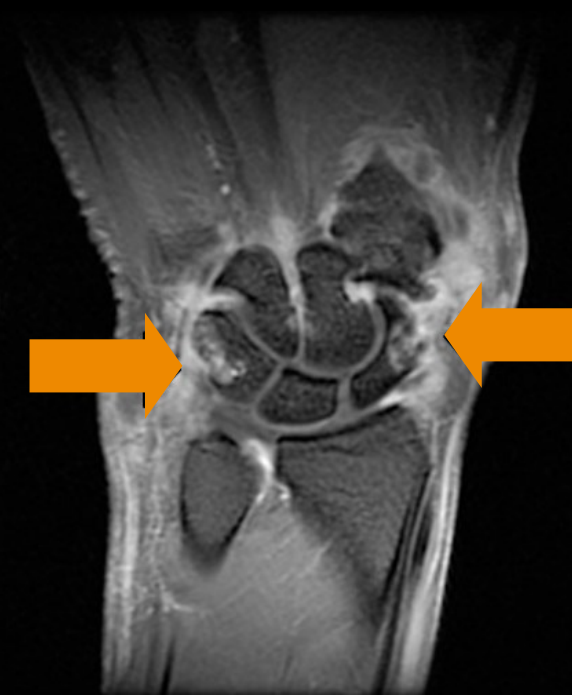
Anatomiai képalkotás csont és lágyrészek

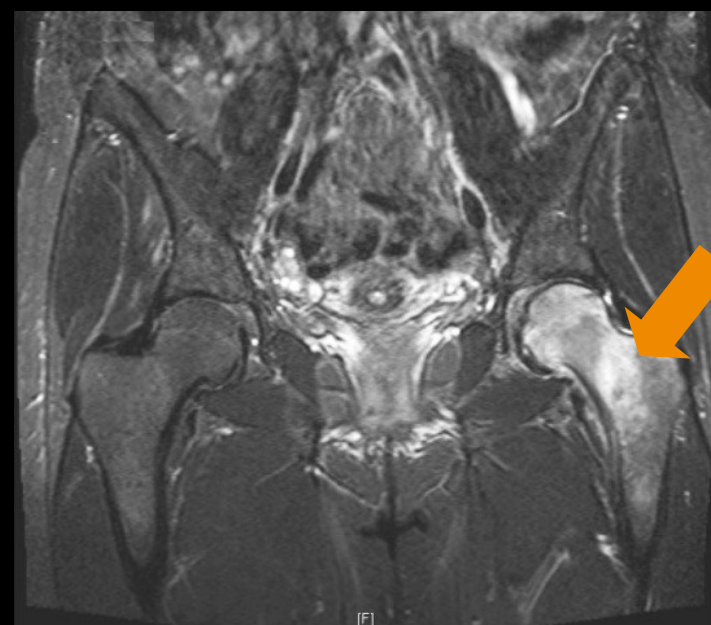
T2 súlyozás
(szalag szakadás)

Rheumatoid arthritis
térd

Rheumatoid arthritis
csukló

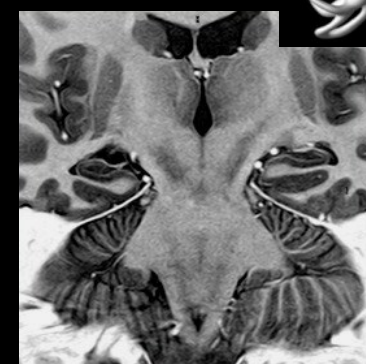
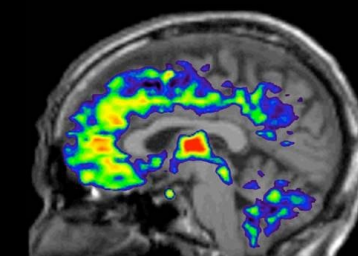
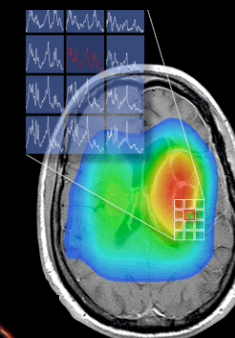
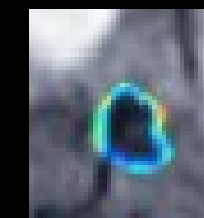
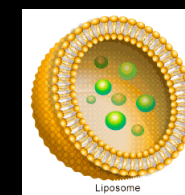
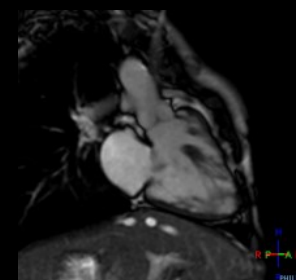
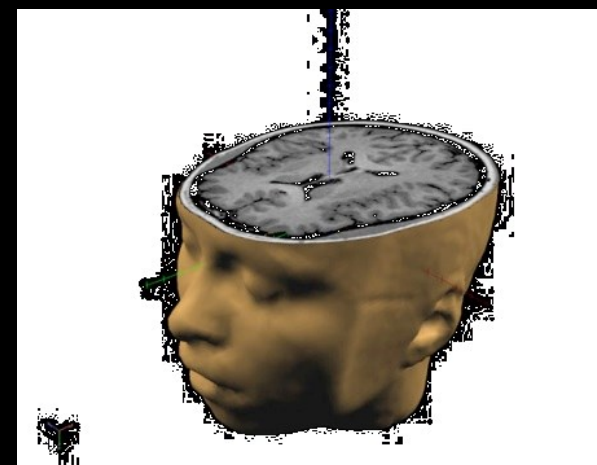
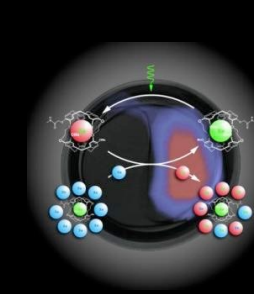

Osteoporosis (femur)

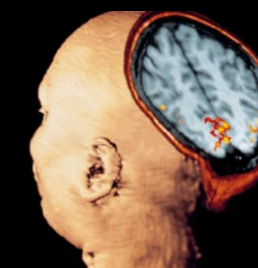
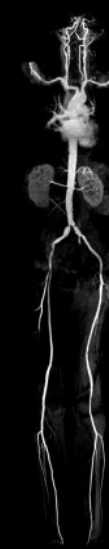

T2 súlyozás
(hernia)

Az MRI sokkal több mint anatomiai képalkotás ...

2010

Kutatásban - a jövő

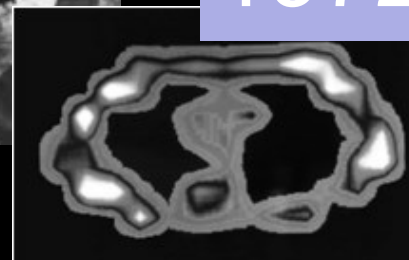
- kvantitatív képalkotás
- sejtspecifikus kontrasztanyagok
- in vivo spektroszkópia
- funkcionális képalkotás
- multimodális képalkotás

'State of the art'

- 3D képek
- dinamikus képalkotás
- nagy felbontás

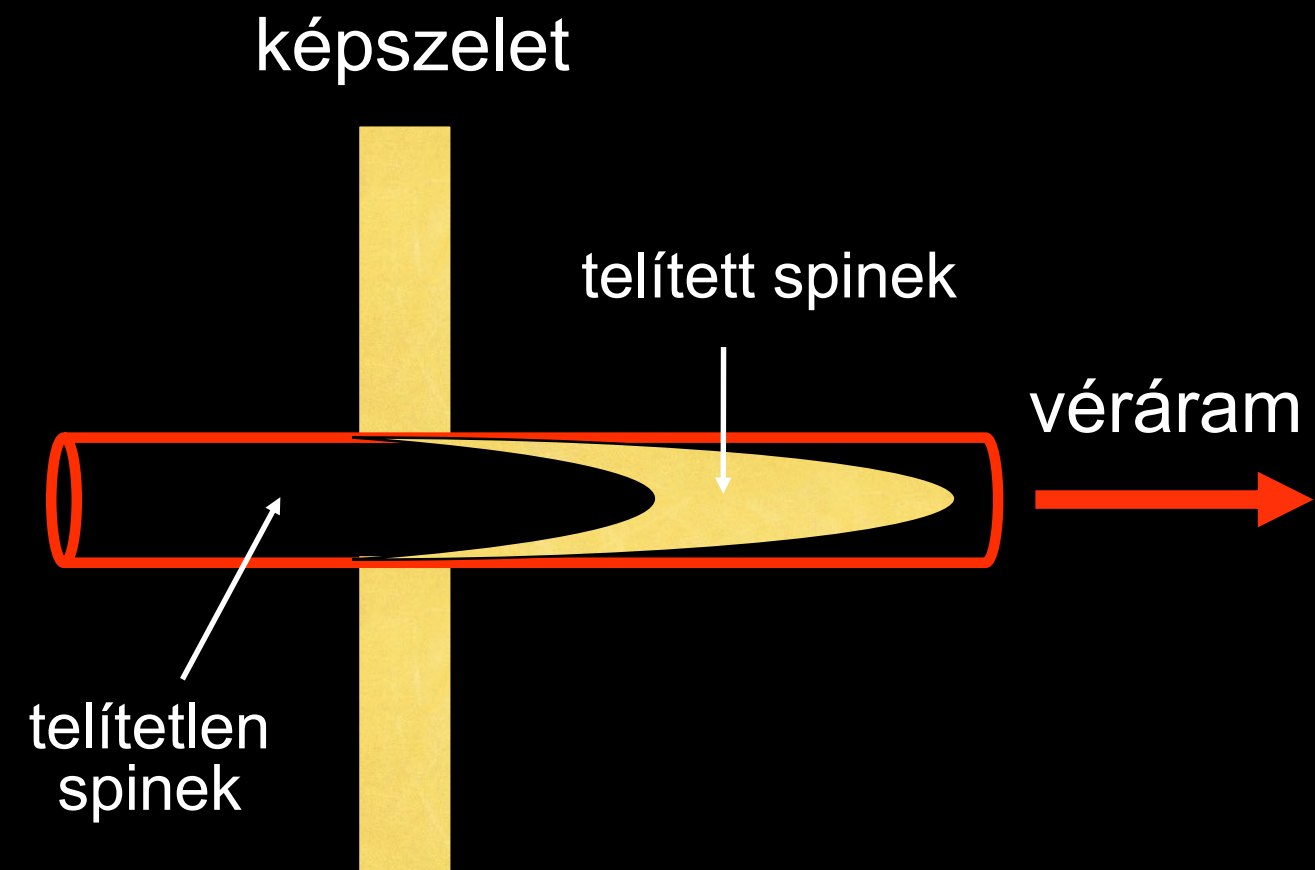
1972

Első MRI képek

MRI:

Non-invazív angiográfia

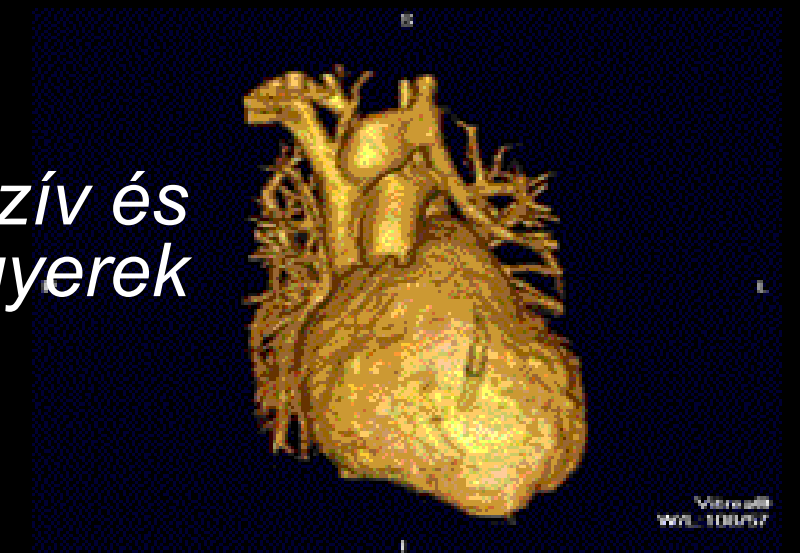
*Arteria
carotis*

*Circulus
arteriosus
Willisii*

*Szív és
nagyerek*

MRI mozgókép (valós idő)

Nagy időfelbontású felvételek alapján - EKG szinkronizáció

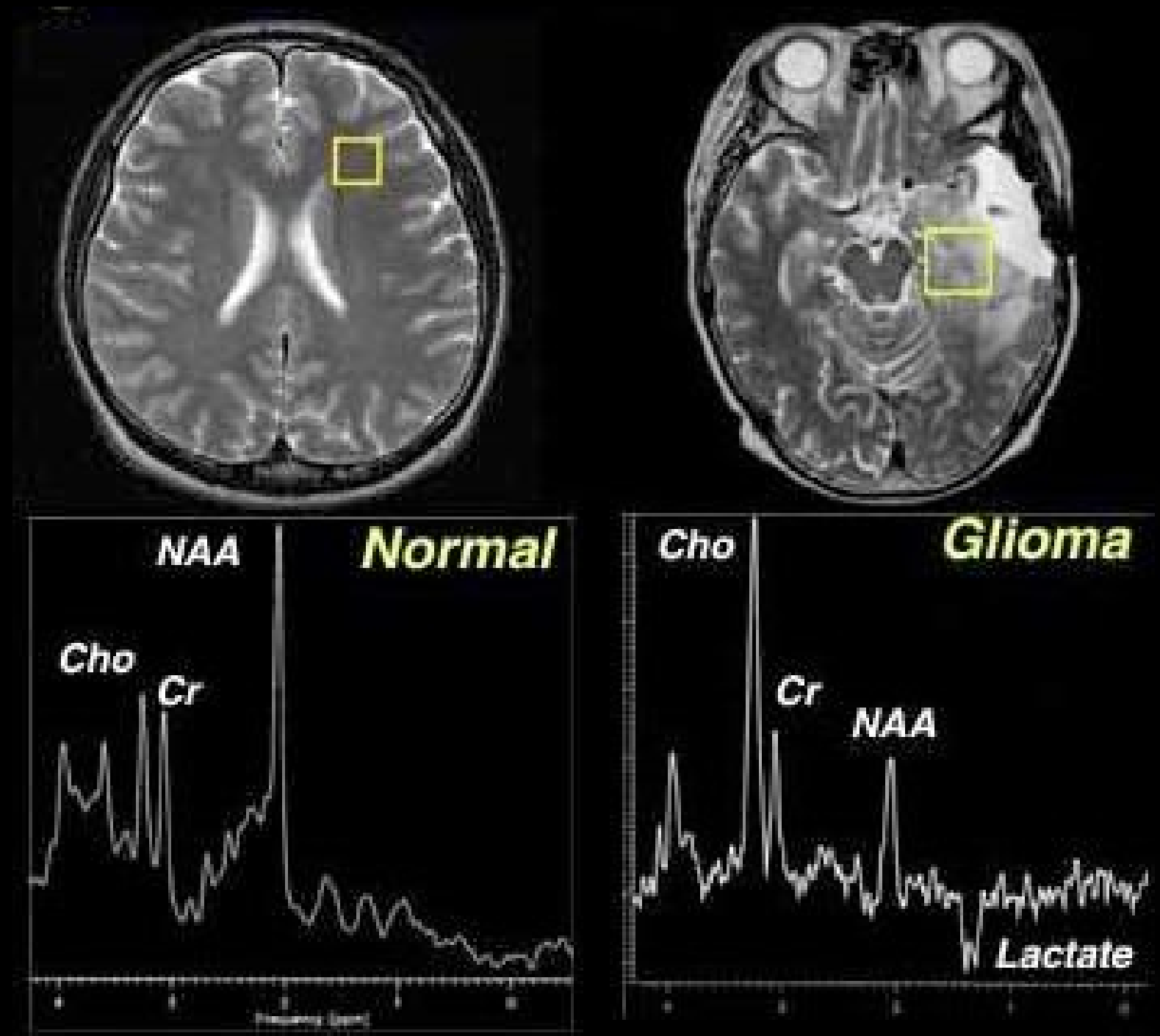
Véráramlás a szív üregeiben

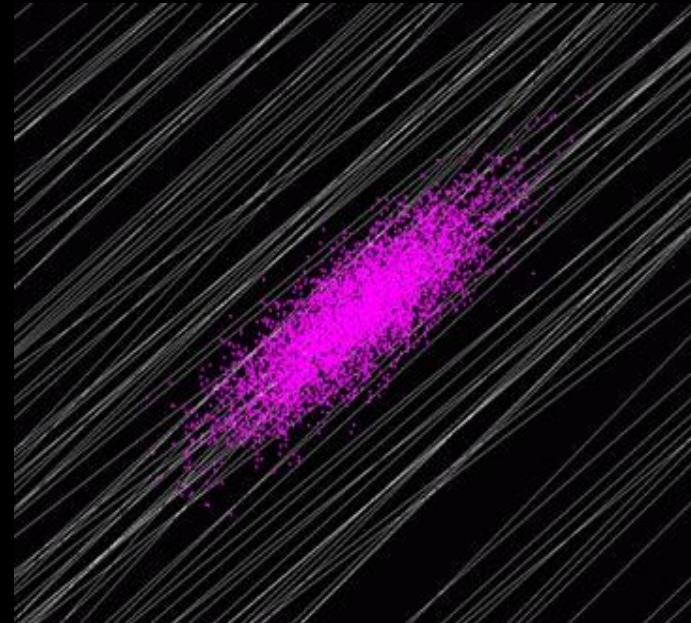
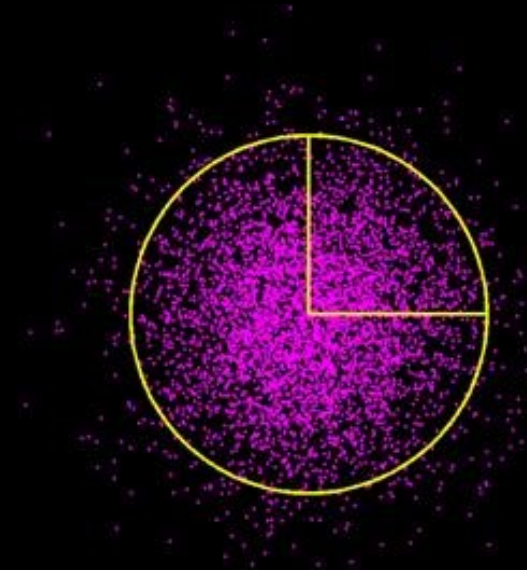
Aortabillentyű nyitódása - záródása

MR Spektroszkópia

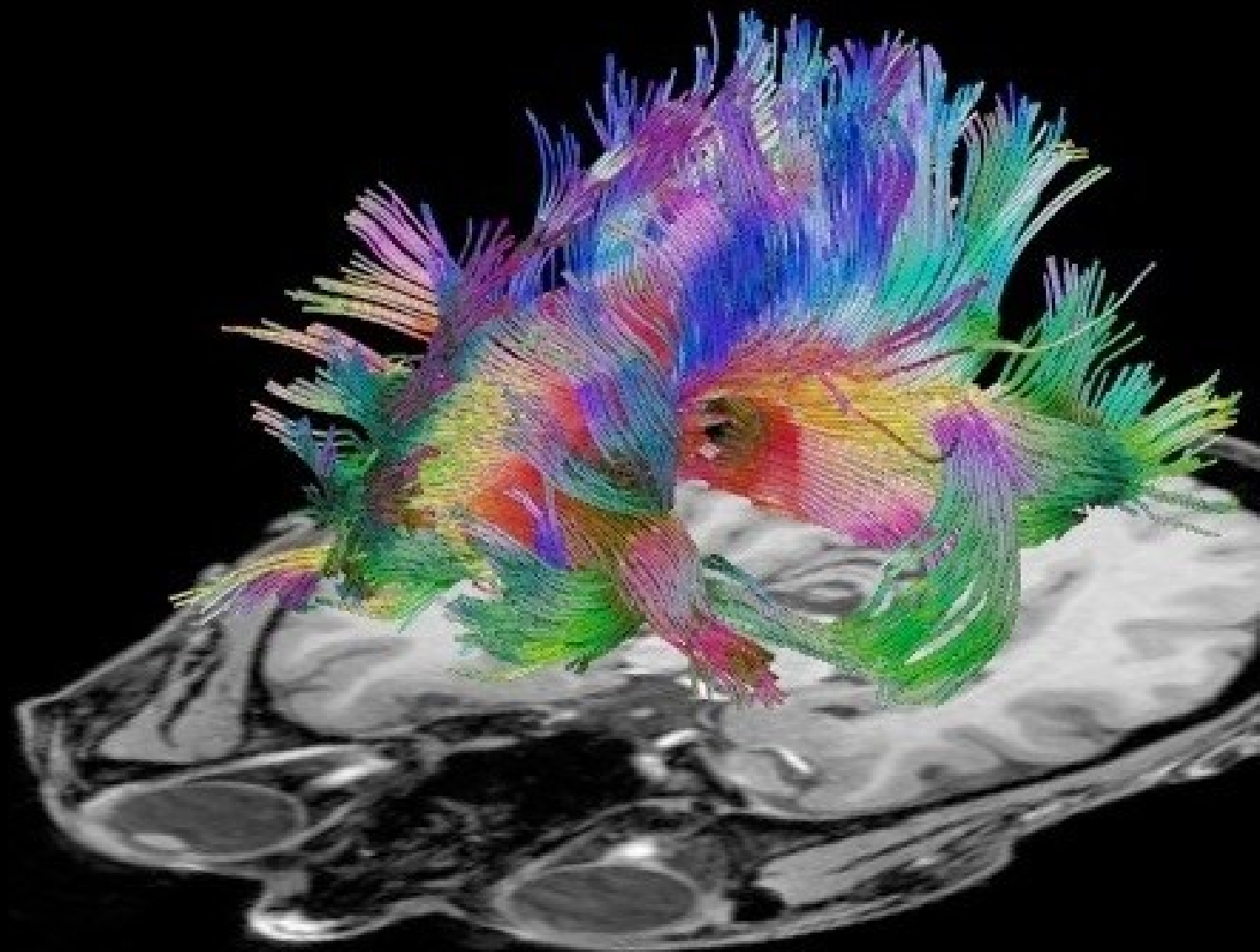
- Kémiai eltolódás (chemical shift)
- Metabolitok azonosítása
- Tumordiagnosztika

Diffúziós képalkotás

Anizotróp vízdiffúzió:
kontrasztkpződés

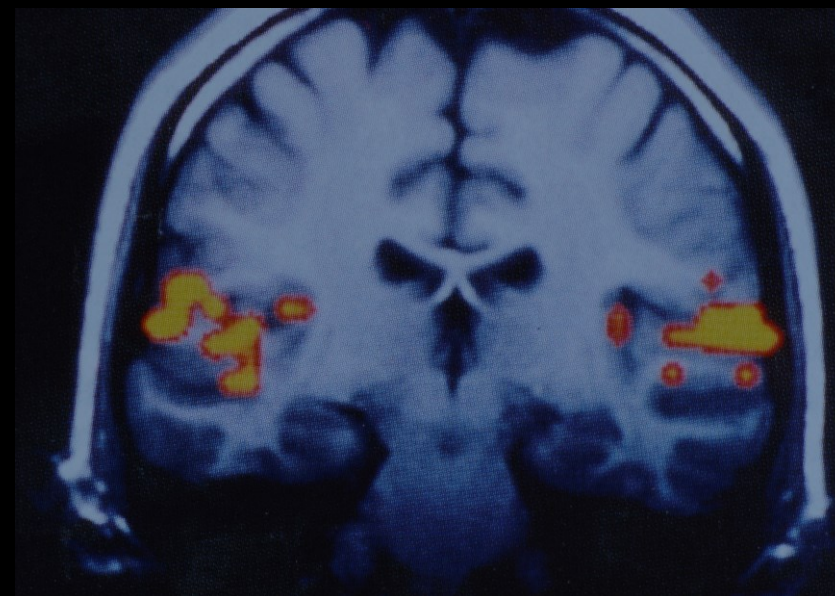
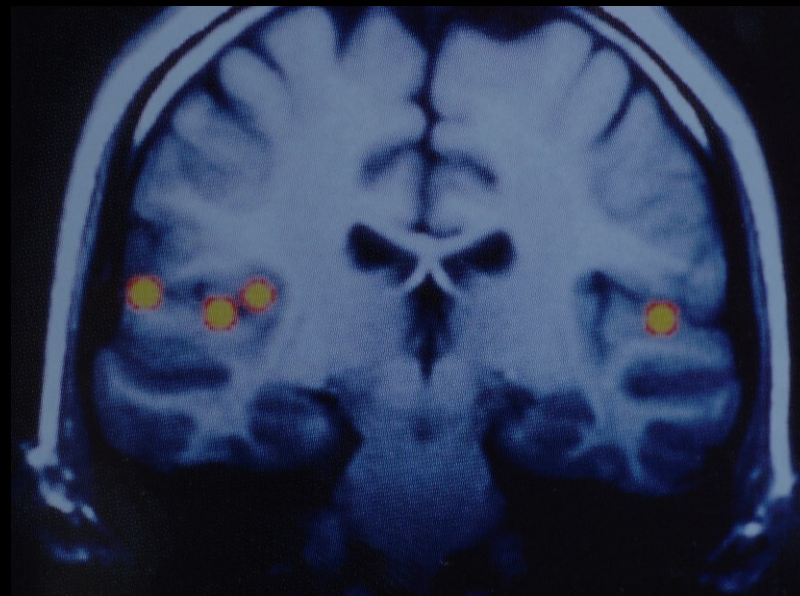

Idegpályák vizsgálata:
traktográfia

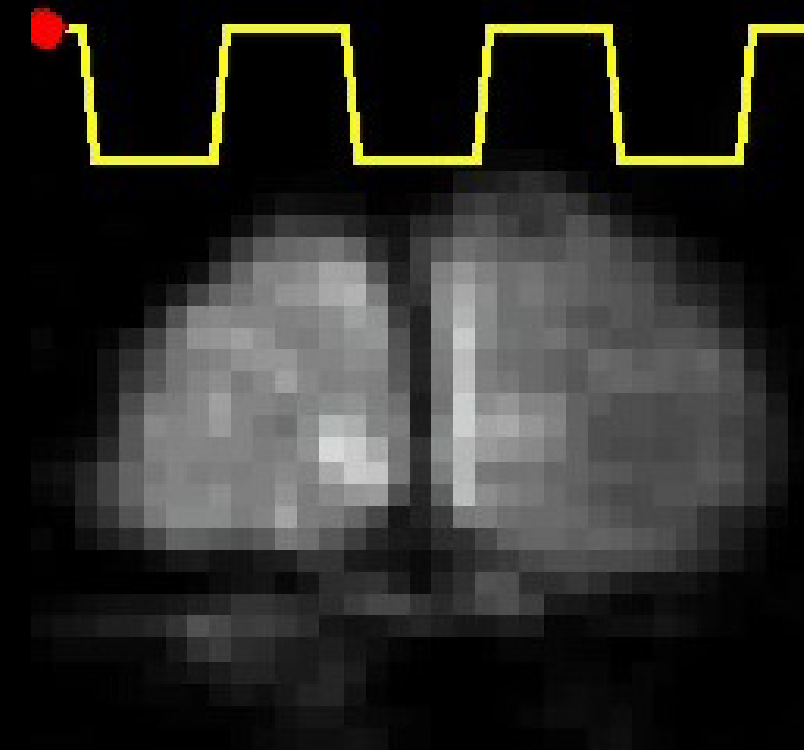
Corpus callosum

Funkcionális MRI (fMRI)

Élettani folyamattal szinkron felvett
Nagy időfelbontású képsorozat

Aktiváció az acusticus
cortexben

Villogó fény hatása a
látókéregre

MRI információ szuperponálása egyéb információval (PET)

Intracranialis tumor

PET jel: szemmozgítás során aktivált
kortikális részek
Térbeli rekonstrukció